

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Figen YETKİN

BİTLİS'TE HALK HEKİMLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2022

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Figen YETKİN

BİTLİS'TE HALK HEKİMLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Canser KARDAŞ

MUŞ-2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. DÜNYADA HALK HEKİMLİĞİ.....	11
1.2. TÜRK'LERDE HALK HEKİMLİĞİ	13
1.3. GÜNÜMÜZDE HALK HEKİMLİĞİ	15

İKİNCİ BÖLÜM

HASTALIKLAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

2.1. HASTALIKLAR	22
2.1.1. Ağız-Boğaz-Burun Hastalıkları.....	22
2.1.1.1. Boğaz Hastalıkları.....	22
2.1.1.2. Bademcik	23
2.1.1.3. Ağızda pamukçuk	24
2.1.1.4. Uçuk.....	25
2.1.1.5. Ağız Kokusu	26
2.1.1.6. Hıçkırık	26
2.1.1.7. Burun Kanaması	26
2.1.1.8. Balgam	27
2.1.2. Böbrek Ve Mesane Rahatsızlıkları.....	28
2.1.2.1. Böbrek Taşı.....	28
2.1.2.2. İdrar yolu ve Mesane hastalıkları.....	28
2.1.3. Cilt Hastalıkları	30
2.1.3.1. Çıban.....	30
2.1.3.2. Deri çatlaması	31
2.1.3.3. Egzama.....	31
2.1.3.4. İltihap	33

2.1.3.5. Kepeklenme	33
2.1.3.6. Mantar	34
2.1.3.7. Morarma.....	35
2.1.3.8. Nasır.....	35
2.1.3.9. Pişik	36
2.1.3.10. Saçkıran	37
2.1.3.11. Siğil.....	37
2.1.3.12. Sivilce	38
2.1.3.13. Yanık.....	39
2.1.3.14. Yara.....	41
2.1.3.15. Gül hastalığı.....	41
2.1.3.16. Sedef	41
2.1.3.17. Uyuz.....	42
2.1.3.18. Zona Hastalığı.....	42
2.1.4. Çocuk Hastalıkları	43
2.1.4.1. Altını Islatma	43
2.1.4.2. Ay Çarpması	43
2.1.4.3. Aydaş Hastalığı.....	44
2.1.4.4. Bebek Gazı.....	45
2.1.4.5. Fırışk	45
2.1.4.6. Huşrük.....	46
2.1.4.7. Kırk Basması.....	46
2.1.4.8. Demağ.....	47
2.1.4.9. Konuşamayan Çocuklar	47
2.1.5. Dolaşım Sistemi Hastalıkları	48
2.1.5.1. Damar Sertliği.....	48
2.1.5.2. Damar Tıkanıklığı.....	49
2.1.5.3. Kalp Çarpıntısı	49
2.1.5.4. Kolesterol.....	50
2.1.5.5. Tansiyon.....	50
2.1.5.6. Varis.....	51
2.1.6. Göz Hastalıkları.....	51

2.1.6.1. Arpacık/ İtdirseği	51
2.1.6.2. Çapak	52
2.1.6.3. Göz Kanlanması.....	52
2.1.6.4. Göz Perdesi/Katarakt	53
2.1.6.5. Sineğin Kurt Atması	53
2.1.7. Kadın Hastalıkları.....	53
2.1.7.1. Adet Sancısı/Ağrısı	53
2.1.7.2. Göğüs Ucu Yarası	54
2.1.7.3. Düşük	54
2.1.7.4. Kısırlık	54
2.1.7.5. Ölü Bebek Doğumu	56
2.1.8. Karaciğer-Safra Kesesi Hastalıkları	57
2.1.8.1. Dalak Şişmesi	57
2.1.8.2. Karaciğer Yağlanması.....	57
2.1.8.3. Sarılık (Hepatit)	58
2.1.9. Kas Ve İskelet Hastalıkları.....	60
2.1.9.1. Kulunç/Gulunç.....	60
2.1.9.2. Ayak Ağrısı/Ayakta Ödem	60
2.1.9.3. Bel Ağrısı	61
2.1.9.4. Burkulma	61
2.1.9.5. Kırık/Çıkık.....	62
2.1.9.6. Kireçlenme.....	62
2.1.9.7. Romatizma	63
2.1.9.8. Tırnak Batması:.....	63
2.1.10. Kulak Rahatsızlıkları	64
2.1.10.1. Kulak Ağrısı ve Rahatsızlıkları.....	64
2.1.10.2. Kulağa Böcek Girmesi.....	64
2.1.11. Mide Ve Bağırsak Hastalıkları	65
2.1.11.1. Basur	65
2.1.11.2. İshal.....	65
2.1.11.3. Kabızlık.....	66
2.1.11.4. Kurtlanma/ Kurt Düşürme, Solucan/ Tenya	66

2.1.11.5. Mide Ağrısı.....	66
2.1.12. Sinir ve Ruhsal Hastalıklar.....	67
2.1.12.1. Bayılma.....	67
2.1.12.2. Cin Çarpması.....	67
2.1.12.3. Migren.....	67
2.1.12.4. Sara/ Epilepsi.....	68
2.1.13. Solunum Yolu Hastalıkları.....	68
2.1.13.1. Astım.....	68
2.1.13.2. Öksürük.....	68
2.1.13.3. Zatürree.....	68
2.1.14. Diğer Hastalık ve Rahatsızlıklar.....	69
2.1.14.1. Ateş.....	69
2.1.14.2. Ayak kokusu.....	69
2.1.14.3. Baş Devrilmesi.....	69
2.1.14.4. Bitlenme.....	69
2.1.14.5. Böcek Isırması.....	70
2.1.14.6. Diş Ağrısı.....	70
2.1.14.7. Fıtık.....	70
2.1.14.8. Grip/Soğuk Algınlığı.....	70
2.1.14.9. Göbek Düşmesi/ Göbek Kayması.....	70
2.1.14.10. İştahsızlık.....	71
2.1.14.11. Kanser.....	71
2.1.14.12. Kansızlık.....	71
2.1.14.13. Kızamık.....	72
2.1.14.14. Kuyruk Sokumu Batması (poçik).....	72
2.1.14.15. Nazar.....	72
2.1.14.16. Nezle (Arsım, Çor).....	73
2.1.14.17. Şeker Hastalığı/ Diyabet.....	74
2.1.14.18. Yılan Sokması.....	74
2.2. UYGULAMALAR.....	75
2.2.1. Albasması.....	75
2.2.2. Anne sütünü artırma.....	76

2.2.3. Bardak Çekme (Tutma)	77
2.2.4. Bebek Tuzlama	77
2.2.5. Cinsiyet Belirleme	78
2.2.6. Çocuk Kırklama/ Kırk çıkarma	78
2.2.7. Doğum	79
2.2.8. Dil Altı Kesme	80
2.2.10. Hacamat	80
2.2.11. Hamile Kalmak İçin Yapılan Uygulamalar	80
2.2.12. Karalama	81
2.2.13. Muska Yaptırma	81
2.2.14. Nazar Kemiği Yaptırma	81
2.2.15. Sülük	82
2.2.16. Sütten Kesme	83
2.3. KULLANILAN MALZEMELER	83
2.3.1. Bitkisel Em'ler	83
2.3.2. Hayvansal Em'ler	84
2.3.3. Madeni Em'ler	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKANA VE KİŞİYE BAĞLI TEDAVİ YERLERİ

3.1. TÜRBE, YATIR VE ZİYARETLER	87
3.1.1. Şeyh Abdurrahmanî Tağı Türbesi	87
3.1.2. Yedi Bacılar Türbesi	87
3.1.3. Karababa Türbesi	87
3.1.4. Şeyh Fethullah Verkanisi Türbesi	88
3.1.5. Şeyh Mahmut Türbesi	88
3.1.6. Bapiri Kal	88
3.1.7. Şeyh Abdullahı Mılı Ziyareti	88
3.1.8. Şeyh Hemzer Ziyareti	88
3.1.9. Şeyh Garip Türbesi	88
3.1.10. Şeyh Hasan	89
3.1.11. Tıvıka Şeyh Hurinaz	89
3.1.12. Şehida Gulizer	89

3.1.13. Şeyh Abdülkadir Türbesi.....	89
3.1.14. Abdurrahman Gazi Türbesi	90
3.1.15. Sultan Seyit Ziyareti	90
3.1.16. Şerefan Ziyareti	90
3.1.17. Şeyh Hasan Ziyareti	91
3.1.18. Eşe Hatun Ziyareti.....	91
3.1.19. Şeyh Mahmut Ziyareti.....	91
3.1.20. Şeyh Abdullah Ziyareti	91
3.1.21. Hamamek Ziyareti	91
3.1.22. Şehit Bilal Ziyareti	91
3.1.23. Mereto Ziyareti.....	91
3.1.24. Şeğsi Kelukı Ziyareti.....	92
3.1.25. Şeyh Fettullah Ziyareti	92
3.1.26. Şeyh Şeref Ziyareti	92
3.1.27. Memi Dede Türbesi.....	93
3.1.28. Şehitlik Türbesi	93
3.1.29. Feyzullah el Ensari	93
3.1.30. Şeyh Mahmud-i Üryani	93
3.1.31. Hacı Hasan Şirvani	93
3.1.32. Sandık Cami	94
3.1.33. Şeyh Zülkif Ziyareti	94
3.1.34. Dede Maksut Türbesi	94
3.1.35. Delikli Taş	94
3.1.36. Şeyh Mehmed Türbesi.....	95
3.1.37. Seyyid Sıbgatullah Arvası	95
3.1.38. Nurs Köyü Mezarlığı.....	95
Değerlendirme	96
3.2. ŞİFALI SULAR.....	96
3.2.1. Budaklı Kaplıcası	96
3.2.2. Sorani Suyu	97
3.2.3. Heriya Lawuz	97
3.2.4. Nüzül Suyu	97

3.2.5. Mutki Germav Suyu	97
3.2.6. Alatoprak Köyü Kaplıcası (Mutki).....	98
3.2.7. Tatvan Kaplıcası	98
3.2.8. Şifalı Su (Ahlat).....	98
3.2.9. Şifalı Su (Bitlis/Merkez)	98
3.2.10. Hizan Şifalı Suyu.....	98
3.3. OCAKLAR	98
3.3.1. Nazar Ocağı	99
3.3.2. Siğil Ocağı	100
3.3.3. Birov Ocağı	100
3.3.4. Sarılık Ocağı.....	100
3.3.5. Ay Çarpması Ocağı	100
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	114

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİTLİS'TE HALK HEKİMLİĞİ

Figen YETKİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Canser KARDAŞ

2022, 139 sayfa

Halk kültürünün canlı bir geleneği olan halk hekimliği ve geleneksel uygulama yöntemleri, halkın hastalıklar karşısında başvurdukları çareleri, geleneksel tedavileri ve hastalık öncesi korunmaları kapsayan geniş bir alandır. Hastalık ve sağlık insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte halkın geleneksel sağaltma yöntemleri, canlı bir şekilde kültürel hafızada korunmaktadır. Bitlis'te Halk Hekimliği adlı çalışmamız, Bitlis ili merkez, ilçeler, bunlara bağlı mahalle ve köylerinde mevcut olan halk hekimliği tedavi ve uygulamalarını içermektedir.

Çalışma alanımızda geçmişten günümüze gelmiş, halk hekimliği geleneksel uygulama yöntemleri saha çalışması yapılarak derlenmiş, yazılı kaynaklarla desteklenerek yazıya geçirilmiştir. Çalışmamızda hastalıklar tedavi ve uygulamaları, mekana bağlı tedavi yerleri ve ocaklar, şifalı sular bulunmakta olup, tedavide kullanılan malzemeler ve halk dilinde yer alan kelimelerin sözlükçesi de yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halk Hekimliği, Geleneksel Tedavi, Uygulama, Bitlis, Hastalık.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
FOLK MEDICINE IN BITLIS

Figen YETKİN

Advisor: Assoc. Prof. Canser KARDAŞ

2022, Page: 139

Folk medicine, which is a living tradition of folk culture, and traditional methods of practice are a wide field that covers there medies that people resort to in the face of diseases, traditional treatments, and pre-disease prevention. Disease and health care as old as human history, but the traditional methods of treating people are vividly preserved in cultural memory. Our study called Folk Medicine in Bitlis includes folk medicine treatments and practices available in the centers, districts, neighborhoods and villages of Bitlis province.

Traditional methods of folk medicine, which have come from the past to the present day in our field of study, have been compiled by conducting field studies, supported by written sources and put into writing. In our study, there are diseases treatment and applications, places of treatment depending on the location, medicinal waters, materials used in treatment and the dictionary of words in the vernacular are also included.

Key Words: Folk Medicine, Traditional Medicine, Application, Bitlis, Disease.

ÖNSÖZ

Halkın yaşayan, sözlü geleneklerinden biri olan halk hekimliği teknolojinin, ulaşımın ve bilimin hızla gelişmesine rağmen varlığını idame ettirmiş; kesintisiz ve canlı bir şekilde günümüze ulaşmıştır. İnsanların sıhhatlerine önem vermeleri hasebiyle şifacılık yaşatılmaya çalışılmış, halk hekimleri günümüzde de bazı hastalıklarda ilk başvurulacak merkezler haline gelmiştir. Geleneksel tedavi uygulamaları, bir seçenektir ziyade sıhhat kavuşma ve hastalıktan korunma açısından bir tercih ediliş olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk geleneksel tıba büyük bir güven duygusuyla yaklaşmış yeri gelmiş modern tıptan önce halk hekimine başvurmuştur.

Çalışma alanımızda halk hekimliğinin hala aktif bir şekilde yaşadığı gözlemlenmiş, halk hekimlerinin varlığı tespit edilmiştir. Hastalıkların tedavisinde geleneksel halk hekimliği uygulamalarına başvuranların eğitim düzeyi alt düzeyde olmayıp eğitim düzeyi yüksek olanların da bu merkezlere başvurdukları gözlemlenmiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşup, Giriş Bölümü'nde çalışmamızın konusu, amacı, kapsamı ve sınırlılıkları anlatılmış, çalışma alanımızla ilgili kısaca bilgiler verilmiştir. Sonraki bölüm olan birinci bölümde halk hekimliğiyle ilgili bilgiler ile Dünya'da Halk Hekimliği, Türk'lerde Halk Hekimliği ve Günümüzde Halk Hekimliği, başlıkları altında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm ise çalışmamızın asıl kısmı olup Bitlis halk hekimliği uygulamaları ve hastalıklar sınıflandırılarak belirtilmiş, kullanılan malzemeler; bitkisel, hayvansal, madensel emlerle tedavi hakkında bilgiler verilmiş; üçüncü bölümde ise halk hekimliğinde mekâna ve kişiye bağlı tedavi yerleri türbe, yatır, ziyaretler; ocaklar ve kaplıcalar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmalarım boyunca yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım saygıdeğer hocam ve danışmanım Doç. Dr. Canser KARDAŞ' a, eğitim ve öğretim sürecim boyunca maddi ve manevi hiçbir desteğini esirgemeyen aileme, beni bu sürece teşvik eden sevgili kardeşim Halit YETKİN' e ve bu süreçte yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşım Hülya ASDARLI' ya teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR DİZİNİ

bk	:	bakınız
C	:	cilt
Foto	:	fotoğraf
GETAT	:	Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp
KK	:	Kaynak kişi
Km	:	kilometre
MÖ	:	milattan önce
MS	:	milattan sonra
Vb	:	ve benzeri
Vs	:	vesaire

GİRİŞ

Genel Bilgiler

Konu

Halk kültürünün canlı bir geleneği olan halk hekimliği ve geleneksel uygulama yöntemleri, halkın hastalıklar karşısında başvurdukları çareleri, geleneksel tedavileri ve hastalık öncesi korunmaları kapsayan geniş bir alandır. Hastalık ve sağlık insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte toplumların geleneksel sağaltma yöntemleri, canlı bir şekilde kültürel hafızada korunmaktadır. Bu çalışmamızın konusu Bitlis ili ve ilçelerinde uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerinin günümüzdeki yeridir.

Amaç

Bu çalışmada Bitlis ilinde geçmişten günümüze kadar gelmiş, halk hekimliği geleneksel uygulama yöntemleri derlenip, yazılı kaynaklarla desteklenerek yazıya geçirilmiş bu sayede kültürel mirasa katkıda bulunulmuştur.

Yörede bilimsel bilginin artması, yaşam standartlarının yükselmesi gibi sebeplerle geleneksel tedaviler ve halk hekimliği uygulamalarının azaldığı, bazılarının değişim ve dönüşüme uğradığı görülmüş fakat bütün bu değişimlere rağmen bazı geleneksel sağaltımların devam ettirildiği bazı uygulamaların da canlı bir şekilde yapıldığı gözlemlenmiştir. Çalışma sahasında tespit edilen inançlar ve uygulamalar Orta Asya, Anadolu'da yaşamış önceki medeniyetlere ait inançlar ve İslamiyet'ten izler taşıdığı görülmüştür.

Yöntem

Çalışmamızda, alan araştırması derleme ve gözlem tekniğinden faydalanılmış, derlemeler yazılı kaynaklarla desteklenmiş, konuyla ilgili kitaplardan, süreli-süresiz yayınlardan ve Ulusal Tez Merkezinden yararlanılmıştır. Derleme esnasında kaynak kişilerimize daha önce planlanmış ve hazırlanmış sorular sorulmuş, kaynak kişiler seçilirken konuyla ilgili bilgi ve tecrübesi olan kişilere başvurulmuştur. Görüşmelerde kaydedilen bilgiler kaynak kişilerin izni dâhilinde yazıya geçirilmiştir. Ayrıca hastalık , uygulama ve yer isimleri halkın kullandığı yerel dilden alınmıştır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Coğrafyamızın sağladığı şartlar bakımından zengin bir kültüre sahip olan Bitlis halk hekimliği, maddi ve manevi tedavi yöntemlerini kuşaktan kuşağa aktararak varlığını korumuş ve tedavi uygulamalarına kendinden bir şeyler katarak tedavi yöntemlerini zenginleştirmiştir. Nitekim İslamiyet öncesi dönemde görülen halk hekimliği tedavi yöntemleri İslamiyet'in kabul edilmesi ile oluşan halk hekimliği uygulamaları ile kaynaşmış ve birlikte uygulanmıştır.

Çalışmamızın sınırı Bitlis ili merkez, yoğunlukla Güroymak ilçesi olmak üzere diğer ilçeler mahalle ve bazı köyleri oluşturmaktadır. Bu sınırlar kapsamında Bitlis yöresinde bulunan ocaklar, kırık çıkıkçılar tespit edilmiş; halk arasında geçmişte varlığını sürdürmüş ve günümüzde varlığını sürdüren geleneksel tedavi yöntemleri belirlenmiş, derlenip yazıya geçirilmiştir. Tezin konusu insani hastalıklar ile sınırlı tutulmuş, hayvan ve bitki hastalıkları çalışmamızın kapsamı içerisine alınmamıştır. Kaynak kişilerden bilgi toplanması hususunda bazı zorluklar yaşanmış olup kaynak kişiler sahip olduğu bilgi ve tecrübelerin elinden gidebileceği endişesiyle bilgi vermekten kaçınmışlardır. Ayrıca çalışmamızı hazırladığımız dönem bütün dünyayı etkileyen Covid-19 hastalığı ve pandemi dönemine denk geldiği için saha çalışmalarında bazı sınırlılıklarla karşılaştık. Yöremizde tanınan bazı hekimler hastalığın bulaşma olasılığından çekindikleri için görüşmeleri reddetmiş, bazıları da hastalığa yenik düştüklerinden görüşme yapılamamıştır.

Alan İle İlgili Genel Bilgi

Bitlis Tarihi ve Coğrafi Özellikleri

Bitlis'in tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Araştırmalara göre 5000 yıllık bir tarihinin olduğu görülmektedir. Kalıntı eserlere göre Bitlis tarihi Yeni Taş dönemine kadar uzanmaktadır. Yeni Taş veya Cilalı Taş Devri olarak adlandırılan bu dönem, Orta Taş Devri ile Tunç Devri arasındaki dönemdir. Bitlis ve çevresinin yazılı tarih öncesi dönemi hakkındaki bilgiler çok azdır. Bunun en önemli nedenleri yüzeydeki yapı ve kalıntıların az olması ve günümüze kadar bilimsel anlamda arkeolojik bir araştırma yapılamamasından kaynaklanmaktadır. Van Gölü kenarında bulunan Bitlis sınırları içinde yer alan Süphan ve Nemrut dağlarındaki volkanik patlamalar sonucu oluşan ve neolitik dönem özelliklerini taşıyan obsidyen taşı yataklarının bu yörede bulunması

tarihinin bu döneme kadar eskilere gittiğini göstermektedir (Aykan, 2015: 25). Neolitik döneme ait olduğu bilinen Obsidyen taşının çevredeki yerleşim yerlerinde ve mimari yapılarında görmek mümkündür. Bu da bize gösteriyor ki Bitlis'in Neolitik dönemde yerleşim yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Arkeologlara göre, MÖ 3000 yıllarında Neolitik Çağ dönemi kapanmıştır. Bu anlamda Bitlis ilinin yaklaşık olarak 5000 yıllık bir tarihi geçmişi olduğunu görmekteyiz.

Bitlis ve yöresine MÖ 2000'li yıllarda Hititler ve akabinde MÖ 2000 yıllarının ortalarında Asurlular 'ın hâkim olduğu bilinmektedir. Bir süre sonra Van ve Bitlis'e yerleşen Urartular bölgenin hakimiyetini ele geçirmiştir. Bitlis, Urartulardan sonra sırasıyla İskitler, Medler, Lidyalılar ve Pers İmparatorluğu hakimiyetine geçmiştir (Aykan, 2015: 25). MÖ 331 yılında Bitlis, Büyük İskender önderliğinde büyük bir ordu ile Pers İmparatorluğu arasındaki savaşlar sonucunda Büyük İskender'in Makedonya Krallığı devleti tarafından ele geçirilmiştir. Bir müddet Büyük İskender'in ordularının denetiminde kalan Bitlis, sonraki yıllarda birçok kez farklı devletlerin hâkimiyetine girmiştir. MÖ 600 yıllarından beri bölgeye hâkimiyet kurmaya çalışan Roma İmparatorluğu, Bitlis'i ele geçirmiş, 639-640 yıllarına kadar bu hakimiyet sürmüştür (Aykan, 2015: 26). Hz. Ömer zamanında Abbasi Devleti'nin komutanlarından İyaz Bin Ganem 300 kişilik ordusuyla Bitlis, Muş ve Ahlat bölgesini fethetmekle görevlendirilir. Ahlat'ı aldıktan sonra Bitlis'e doğru yol almıştır. Bitlis Patrikliğinden her yıl vergi almak koşuluyla Bizanslılarla sulh anlaşması yapılmıştır. Zamanla Abbasi Devleti'nin zayıflamasıyla Bitlis, 928 yılında tekrar Bizanslıların denetimine geçmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1993, c.2: 657). 9. yüzyılın sonlarına doğru Bitlis, Diyarbakır'da bulunan Mervanoğullarının eline geçmiş ve Mervanoğulları ile Bizanslılar arasında sınır kenti haline gelmiştir. Bu dönemde İran coğrafyasına hâkim olan Selçuklu Devleti, Anadolu'ya seferler düzenleyerek Mervanoğulları hâkimiyetine son vermiştir.

1071 yılında Türklerin Anadolu'ya giriş kapısı olan Malazgirt ve Ahlat Ovalarında Bizans ile Büyük Selçuklu devletleri arasında yapılan Malazgirt Meydan Muharebesi zaferle sonuçlanınca Anadolu'da Türk hâkimiyeti başlamıştır. Sultan Alparslan'ın vefat etmesinin ardından görevi devralan oğlu Melikşah, bölgeyi Türk beylerinin emrine vermiştir. Bu toprakları alanlardan biri de Dilmaçoğulları Beyliğidir. Bitlis'in, 1207 yılında Eyyübilerin, 1231'de Moğolların, 1232'de Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline geçmesiyle bölgede Selçuklu hâkimiyeti tekrar kurulmuştur. 1243

yılında Anadolu Selçuklu Devleti ile İlhanlılar arasında yapılan Köseadağ Savaşı'nda İlhanlılar galip gelince İlhanlıların hâkimiyeti sürmüştür (Mandacı,2019: 13). Bitlis ve Ahlat'ın dahil olduğu bir alan eyalet statüsüne getirilip İlhanlı devletinin görevlendirdiği valiler tarafından yönetilmiştir. Bitlis, 1220-1670 dönemleri zamanında 450 yıl Şerefhan ailesinin yönetimi altında bulunmuştur. İç işlerinde serbest bir beylik iken dış işlerinde Osmanlı hakimiyetine bağlıydı. 450 yıllık Şerefhan ailesinin yönetimi içerisindeki Bitlis; İlhanlıların, Timurluların, Karakoyunluların, Akkoyunluların, Safevilerin ve Osmanlıların egemenliği altına girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun Bitlis üzerindeki hâkimiyeti, Özellikle Yavuz Sultan Selim'in vakanüvisçilerinden olan İdris-i Bitlisi'nin Safevi hükümdarı Şah İsmail'e karşı gelip Mardin'den Erzurum'a kadar yirmi beş beyliği Osmanlı Devleti'ne bağlamasıyla bölgede Osmanlı hâkimiyeti kurulmuş ve Yavuz Sultan Selim tarafından bu beyliklere ayrıcalıklar tanınmıştır. Bitlis Osmanlı İmparatorluğuna dış işlerinde bağlanmış olsa da iç işlerinde serbest bir yönetimle yönetilmiştir. Fakat 1541 yılında Bitlis tamamen Osmanlı İmparatorluğunun yönetimi altına girmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1993, c.2: 664).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile harekete geçen Çarlık Rusya, sıcak denizlere ulaşma hayalleri doğrultusunda Anadolu'yu işgale başlamış ve 1916 yılında Rus askeri ve Ermeni çetelerinin baskınları sonucu Bitlis, Rusların işgaline uğramıştır. Stratejik bir öneme sahip olan Bitlis'in bir an önce alınabilmesi için 16. Kolordu Komutanlığının acilen Bitlis cephesine gönderilmesine karar verilmiştir. Bu komutanlığa albaylıktan generalliğe yükseltelen Mustafa Kemal atanmıştır. Mustafa Kemal 1 Ağustos 1916'da taarruz emri vermiş ve 8 Ağustos 1916'da Bitlis, düşman işgalinden kurtulmuştur (Aykan, 2015: 25).

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Bitlis ili, Yukarı Fırat ile Yukarı Murat sınırlarında bulunur. Karasal iklimin sert bir şekilde hakim olduğu Bitlis'te yaygın bitki örtüsü bozkırdır. Bozkır bitki örtüsü yağış aldığı dönemde yeşeren kuraklık ve sıcaklıkta ise kuruyan çalılıklardan oluşmaktadır. İlkbaharda mera, çayır ve otlaklar yayla görünümünde olup geniş bir yer tutmaktadır. Dağların zirve noktalarında bol yağışlardan kaynaklı meşe, kavak, söğüt ağaçlarından müteşekkil orman korulukları görülmektedir. Ormanlık alanların ve ağaç koruluklarının ne yazık ki bölgede ikamet eden köylülerin bilinçsiz bir şekilde bu ağaçları yakacak odun olarak kullanması veya kereste ticareti amacıyla tahrip etmesi sebebiyle her geçen gün Bitlis ilinin orman

mevcudu azalmaktadır. Suyun bolca bulunduğu alanlarda armut, elma, dut, üzüm, ceviz, kiraz, erik gibi meyve ağaçları ile söğüt, kavak ağaçları fazlaca bulunmaktadır. Bitlis'in rakımı yüksek olup 1545 metre deniz seviyesinden yükseklikte bulunduğundan, yörede kış mevsimi erken başlayıp, geç bitmektedir. Bahar mevsimleri ve yaz kısa sürmektedir. Kış mevsimi bol yağışlı olup yağışlar kar şeklinde düşmektedir. Bu da soğuk ve ayazı beraberinde getirmektedir. Yaz mevsimi kısa sürmesiyle birlikte sıcak ve yağışsız geçmektedir. Kar yağışının kış aylarında bazen 2 metrenin üzerine çıktığı görülmektedir. Bitlis'te Karasal iklimin bütün özellikleri varlığını göstermektedir. Van Gölü'nün kıyısında kurulmuş ilçeler olan Tatvan, Adilcevaz, Ahlat'ta gölün etkisiyle kış ayları ılıman geçmektedir. Bitlis ülkemizin karın en çok yağdığı bölgelerindedir. Yeryüzü ve arazileri Muş ovasına göre daha yüksek ve engebelidir. Arazisinin büyük çoğunluğu dağlık çok az bir bölümü yayla, bir kısmı ova, bir kısmı ise dalgalı olup, kendine özgü bir yer yapısı vardır. Dağlık arazi oranının çokluğundan da anlaşılacağı gibi Doğu Anadolu Bölgesinin dağlık bir yerini göstermekte olup Mutki' de ve Hizan'da düzlük alan çok az olup ova bulunmamaktadır. Dağlık alanların oranı %90'a ulaşmaktadır. Lakin Ahlat, Adilcevaz ve Güroymak diğer ilçelere oranla daha az dağlıktır. Bitlis topraklarında yapılan araştırmalar neticesinde üçüncü jeolojik zamana kadar orojenik hareketler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde başlayan volkanik patlamalar, birçok fay hattı ve çöküntülerin olması, büyük göllerin oluşmasına neden olmuştur. Yüksekliği 3050 metre olan Nemrut Dağı ile 4434 metre yüksekliğindeki Süphan Dağı, üçüncü zaman olaylarının neticesinde oluşmuştur. Süphan ile Nemrut'un çevrelediği bölümlerde sıcak su kaynakları ortaya çıkmıştır. Orojenik ve volkanik olaylardan sonra araziler parçalanmıştır. Bu yüzden Bitlis'te oldukça fazla depremler görülmüştür. Çöküntünün olduğu alanlarda suların birikmesiyle geniş göller meydana gelmiştir. Türkiye'nin en büyük, Dünya'nın ise 2.büyük krater gölü olan Nemrut Gölü bu tarz göllerdendir. Nemrut Krater Gölü'nün varlığı bölgenin turizmine önemli katkılar sunmaktadır. Göllerin ve ovaların seviyesi deniz suyu seviyesinden oldukça yüksektir. Ovalara çok az rastlanmaktadır. Ahlat Ovası ile Güroymak Ovası bir düzlük gibi Bitlis'in Kuzeydoğusundan Van Gölü'ne doğru uzanır, Rahva Ovası'nın dışında büyük düzlükler bulunmaz. Güroymak, Adilcevaz ve Ahlat Ovaları, Bitlis'in tarımsal alanda en bereketli ovalarıdır. Ovaların suları bol olduğu için buralarda tarım ve meyvecilik yapılmaktadır (Anabritanica, 1994, c. 6:8).

Bitlis'in Nüfusu, Ekonomik Özellikleri ve Kültürel Yapısı

Bitlis'in nüfusu 2021 tarihi itibarıyla tahmini 350 bin kişi civarındadır. Bitlis nüfusu daha önceki yıla oranla 1.283 artmış olup nüfusu 2021 yılının verilerine göre 352.277'dir. Bu nüfus, 181.813 erkek nüfus, 170.464 ise kadın nüfusundan oluşmaktadır. Toplam nüfus içindeki erkek ile kadınların sayılarının oranı birbirine yakındır. 8.855 yüzölçümüne sahip olan Bitlis'te km²'ye 40 insan düşmektedir.

Yöre halkı geçimlerini genel olarak tarım ve hayvancılık ile yaparlar. Ahlat ve Güroymak ovalarında patates, domates, fasulye karpuz, şeker pancarı ve tahıl üretimi yapılmaktadır. Adilcevaz'da , Hizan'da ve Mutki'de ceviz, üzüm ve bal üretimi yapılmaktadır. Tatvan ilçesi ticaret ve fuar merkezi konumdadır (Aykan, 2015: 27).

Bitlis, köklü bir tarihe ve kültüre sahiptir. Bitlis'in eski evleri kesme taştan, çatısız, üzeri düz toprak damlı olarak inşa edilmişlerdir. Dıştan sade bir mimari özelliği bulunan evlerin girişleri taç kapılı şekilde inşa edilmiştir. Evlerin bahçelerinde, birçok meyve ağacı mevcuttur. Evlerin avluları taç döşemeli olup geçmişin yapı özelliklerini günümüze taşımaktadır.

Bitlis'in el tezgahlarında; genellikle yöreye ait bir kumaş olan gejj, seccade, heybe, cacım, aba, günümüzde halk oyunlarında kullanılan Bitlis kuşağı, halı, kilim, yöresel ayakkabı harik dokunmaktadır. Bunların bazıları günümüzde İl Kültür Müdürlüğü'nün bünyesinde açılan kurslarda dokunarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Mutki ilçesi Kavakbaşı beldesi ile Güroymak ilçesi Günkırı beldesinde toprak seramiği faaliyetleri yapılmaktadır. Buralarda tandır, diz ve çömlek yapılmakta olup yapılan seramikler il içinde ve il dışında satışa sunulmaktadır.

Evler başta olmak üzere, camii, han, kale gibi mimari yapılarda kullanılan taşlar, işçiliğiyle bir tarzı ortaya koymaktadır. Taş işleme sanatı inceliği ile göz kamaştırıcı bir sanattir. Ahlat ilçesinde taş işçiliği sanatı yapılmakta olup, yöredeki evler Ahlat taşından yapılmaktadır (Aykan, 2015: 30).

Bitlis'in İlçeleri

Bitlis'in toplam 6 ilçesi bulunmaktadır.

Adilcevaz, il merkezinin kuzeydoğusunda Van Gölü sahilinde yer almaktadır. Tarihi paleolitik ve mezolitik döneme kadar dayanmaktadır. Zatülcevaz – Elciğaz,

Elceviz isimleriyle tarihte anılmıştır. Adilcevaz adını Karakoyunlu Beyliğinin buraları işgal etmesinden sonra almıştır. M.Ö. 2000'li yıllarda Urartu Devletinin yerleşim alanlarından biri olmuştur. 1071'de Sultan Alparslan'ın emrindeki Büyük Selçuklu İmparatorluğunun ordusu, Malazgirt Meydan Muharebesinde Roma İmparatorluğunun ordularını yenmesi ile Selçukluların ve sonra Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmiştir. Bitlis, uzun süre Osmanlıların hakimiyetinde kalmıştır (Aylar, 2019:81). 1914'te Rus ve Ermeni çetelerinin işgaline uğramasından dolayı bölgedeki halk Anadolu'nun başka bölgelerine göç etmek durumunda kalmıştır. 1918'de Ruslarla yapılan Gümrü Antlaşması ile halk yaşadığı bu topraklara geri dönmüştür. Adilcevaz, Bitlis merkeze 85 km. uzaklıktadır. Van Gölü'ne bakan sahili ve cevizi ile meşhurdur.

Ahlat, il merkezinin Kuzeydoğusunda Van Gölü sahilinde yer almakta olup çoğu 13.yy.dan kalmış 14 adet kümbet, Bizans ve Selçuklular tarafından kullanılmış bir tane kale ile Osmanlı Devletinin hakimiyeti döneminden de bir tane olmak üzere toplam 2 adet kale bulunmaktadır. Selçuklu ve sonrasında kurulan beylikler döneminden kalmış beş mezarlık bulunmaktadır. Ahlat'ın en önemli taşınmaz eseri ise Selçuklu ve Beylikler döneminden kalma Ahlat Selçuklu Mezarlığı yaklaşık 200 dönümlük geniş bir alanda yer almaktadır. Bu kadim mezarlıkta Şahideli ve Şahidesiz mezarların haricinde orta Asya Türklerine ait mezar şekillerine benzer mimaride olan oda şeklinde inşa edilmiş yeraltı mezarlarının varlığı görülmektedir. Ahlat'ta bolca kümbet bulunur. Bunlar İslam dinin etkisi ile yeraltı mezar odalarının üzerine inşa edilmiş mescitlerden oluşan anıtsal mezarlardır. Bunlar yönetici ve komutanlara aittir. Kubbet'ül İslam olarak bilinen Ahlat'ın geniş ve düz topraklara sahip olmasından dolayı tarımsal faaliyetleri gelişmiştir. Bölgenin fasulye ve patates ürünleri buradan karşılanmaktadır. Ahlat bastonu ile meşhurdur. Cumhurbaşkanlığı tarafından koruma altına alınmış bir yerleşim yeridir. Her yıl ağustos ayında Malazgirt Zaferi Kutlamaları kapsamında etkinlikler düzenlenmektedir. Bitlis Merkeze 65 km uzaklıktadır (Kılınç ve Ercek, 2016: 5).

Güroymak, ilçesinin yerleşim yeri olma tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte ilçenin eski adı Norşin/Nurşin'dir. Küçük bir yerleşim yeri olan Güroymak, sonraları büyüyerek ilçe olmuştur. İlçe merkezinde yer alan Kalender Baba Kümbeti ile Selçuklu Mezarlığının var olmasından hareketle burada 11. yüzyılda yerleşimin olduğu çıkarılmaktadır. Ayrıca Aşağıkolbaşı, Budaklı ve Kuştaşı köylerinde Selçuklu Mezarlarına rastlamak mümkündür. Güroymak tarihine baktığımızda ilçenin kurulduğu

topraklarda Hititler, Urartular, Persler, Büyük İskender Krallığı, Roma İmparatorluğu, Mervaniler, Dilmaçoğlu Beyliği, Şerefhanlar, Osmanlılar ve Ruslar hüküm sürmüştür (<http://www.guroymak.gov.tr/guroymak-tarihi>).

Güroymak ilçesi 04.07.1987 senesinde ilçe olmuştur. Yakın zamanda kurulmuş olmasına rağmen hızla büyüyen ve gelişen bir ilçedir. Düz bir ovada yer alan Güroymak tarım ve ticarete gelişmiştir. Nüfus artış hızı Tatvan'dan sonra en hızlı gelişen ikinci ilçedir. Dini eğitim kapsamında medreseleri ile meşhurdur. Güroymak; karpuz, buğday, yonca, bal, kaplıca, manda yağı ve yoğurdu ile öne çıkmaktadır. Bitlis'e 30 km uzaklıkta bulunmaktadır.

Hizan'da, arkeolojik ve tarihsel verilerden hareketle ilk yerleşmelerin M.Ö. 1000'li yıllara dayandığı söylenebilir. Bölgeye ilk hakim olan Urartular olup sırayla Pers, Roma, Bizans ve Abbasilerin hakimiyeti altında kalmıştır. 11.yy.da Selçukluların, daha sonra 16. yy.da Osmanlı Devletinin hakimiyetine girmiştir. 1936 yılında Bitlis iline bağlanarak ilçe olmuştur (Demirtaş, 2004: 10). Hizan, Van Gölü'nün güneydoğusunda engebeli ve dağlık yüzey şekillerine sahip bir yerleşim yeridir. Topraklarının büyük çoğunlu dağlık ve engebeli olup, küçük dereler haricinde akarsuyu bulunmamaktadır. Bölgeye karasal iklim hakimdir. Bitlis'in diğer ilçelerine nazaran orman varlığı açısından zengindir. Yeryüzü şekillerinden dolayı fazla gelişmemiştir. Balı, cevizi ve peyniri ile meşhurdur. Bitlis'e 60 km uzaklıktadır.

Mutki, Bitlis'in güneybatısında yer alıp batısında Batman kuzeyinde Muş ili kuzeydoğusunda Güroymak bulunur. Bitlis iline 20 km mesafededir. Mutki tarih boyunca Asurlular, Persler, Büyük İskender Krallığı, Bizans İmparatorluklarının egemenliğinde kalmıştır. Halife Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedilmiş, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Selçuklular daha sonra 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferiyle Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar ve Ermeniler tarafından işgal edilmiş, 1916 yılında işgal altından kurtarılmıştır (Serdar, 2007:46). Engebeli ve dağlık bir yapıda olmasından dolayı gelişmemiştir. Sürekli diğer ilçelere göç vermiştir. Daha çok küçük baş hayvancılık gelişmiştir. Ceviz, süt ürünleri ve balı ile meşhurdur.

Tatvan, Bitlis'in en büyük ve en gelişmiş ilçesi olan Tatvan, Van Gölü'nün batısında, Gevaş'ın batısında, Hizan'ın kuzeyinde yer almaktadır. Büyük İskender'in

Pers devletini yıkmasıyla yörede küçük beylikler kurulmuştur. Daha sonra Sasani Roma İmpartorluğu, Bizans hakimiyetine girmiştir. Arapların Bizans'a saldırmasından sonra bölgede Araplar hüküm sürmüştür. 11.yy'ın başlarında Selçuklular bölgeye akınlar düzenler, Çağrı Bey komutasındaki ordu bu yöreyi kuşatarak ele geçirir. Daha sonra Eyyubiler, Harzemşahlar, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Ak koyunlular, Kara koyunlular, İlhanlılar ve beylikler, Safeviler, ve Osmanlı devleti hüküm sürer. Tatvan ticari ve siyasi anlamda önemli bir konuma sahip olması sebebiyle her dönemde istilalara uğrayarak sürekli el değiştirmiştir. Tatvan adının kökeninin nereden geldiği bilinmemekle birlikte Kanuni döneminde yaşayan Zal Paşa şimdiki Çağlayan Mahallesinin bulunduğu yerde bir kale yaptırarak buraya Taht-ı Van ismini vermiştir. Halk bu adı benimsemiş zamanla Taht-ı Van, Tatvan olmuştur. 1936'da ilçe olmuştur. Bitlis'in en gelişmiş ilçesidir. Turizm, fuar ve kültürel etkinlikler bakımından bölgenin merkezi konumundadır (Demirtaş ve Subaşı, 2013: 9-10).

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Halk hekimliği veya diğer bir ifadeyle geleneksel tıp, insanoğlunun var olduğu günden beri maruz kaldığı fiziksel veya ruhsal hastalıklara karşı bulup geliştirdiği tedavi yöntemlerinin tümüdür. İnsanların maruz kaldığı hastalıklara karşı geliştirmiş oldukları uygulama ve tedavi yöntemleri ile kültürel bir birikim meydana gelmiştir. İnsanın tabiat karşısındaki tutumu, tabiat ile kurduğu iletişim ve inançları halk hekimliği kavramının doğmasının başlıca sebepleridir. Hastalıkları tedavi eden insanlar tarihi süreç içerisinde temel olarak iki yöntem geliştirmişlerdir. Bunlardan biri; tabiat olaylarından kaynaklanan hastalıkların tedavisinde kullanılan bitkiler, otlar, taşlar, madenler ve şifalı sular olmuştur. Bir diğeri; tabiat üstü varlıklardan kaynaklanan hastalıkların tedavisinde doğüstü güçleri olduğuna inanılan büyücü, şaman, kahin, gibi kişilere başvurulmasıdır. Bu kişiler hastalıklara karşı mistik uygulamalarla çare aramışlardır (Üyer, 1989: 253).

Geleneksel tedavileri uygulayan halk hekimlerine çevrenin önerisiyle ulaşılmaktadır. Halk hekimliğinde doğumu gerçekleştirenler, "yerli ebe, ev ebeleri, mahalle ebeleri"; muska yazıp, okuyanlar "nefesi kuvvetli"; korkan hastaları tedavi edenler "yürek ölçenler, yel ipliği bağlayanlar"; kırık, çıkıkla uğraşanlar "sınıkçılar"; sünnetçiler, bakıcılar, aktarlar, hacamat yapanlar, usta çırak geleneğiyle yetişmiş cerrahlar halk hekimliğinin önemli uygulayıcılarıdır (Üyer, 1989: 254).

Halk hekimliğinde deneme yanılma yoluyla başlayan tedavi yöntemleri ve uygulamaları bugünkü modern tıbbın temelini oluşturmuştur. Nesiller boyu devam eden kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgi ve tecrübeler toplumsal hafızanın bir parçası olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde alternatif hekimlik ya da alternatif tıp olarak adlandırılan halk hekimliği uygulamalarının devam ettiği görülmüştür. Halk hekimliğinin ilk olarak ortaya nasıl çıktığıyla ilgili bilgiler tam olarak bilinmemekte olup ilk topluluklarda genellikle büyü, sihir, adak adama gibi metotlar kullanılmaktaydı. Yazının henüz kullanılmadığı çağlarda halk hekimliğiyle ilgili bilgiler sistemli bir yapıya sahip değildi bu nedenle sözlü gelenek içerisinde aktarılan bilgiler yazının bulunmasıyla sistemli hale gelmiş, halk hekimliği tedavi yöntemleri günümüze kadar ulaşabilmiştir.

1.1. DÜNYADA HALK HEKİMLİĞİ

Dünyada halk hekimliğinin başlangıcıyla ilgili tarihlendirmeler MÖ 3000 yıllarına kadar dayandığı bilinmektedir. Hitit, Çin, Hint, İran, Mısır, Roma, Yunan ve Mezopotamya uygarlıkları bu tarihlendirmelerde ilkleri oluşturan medeniyetler olarak kabul edilmektedir. Kimi medeniyetlerde sihir-büyü merkezli tedaviler yaygın olarak kullanılmaktayken kimi uygarlıklarda ise bitkisel, hayvansal doğadaki araç ve gereçler kullanılmaktadır. Bazen de bitkisel, hayvansal, sihirselsel-büyüsel yöntemler kombine bir şekilde beraber uygulanabilmekteydi. Halk hekimliği uygulamaları, toplumların bu alandaki bilgi birikimi inanç ve geleneklerine göre değişiklik göstermektedir.

Eski Mısır uygarlığındaki halk hekimliği uygulamaları ile ilgili bilgiler, eski Mısır yazısı olan hiyeroglifle yazılmış papirüslerde geçmektedir. Bu bilgiler ışığında eski Mısır'da hastalıkların tedavisiyle uğraşan üç sınıf bulunmaktadır bunlar: hekim, rahip ve büyücülerdir. Hastalıklar ilmî, dinî ve sihrî metotlarla tedavi edilir. Tanrı tarafından verildiğine inanılan hastalıkları tedavi etmesi için tanrıya dualar edilip kurbanlar kesilir (Şar, 1989: 223). Sıklıkla iç hastalıklarda kullanılan sihir yoluyla tedavi etmede, hastalığa neden olduğu düşünülen zararlı ve kötü ruhları vücuttan uzaklaştırmak veya bu kötü ruhların etkisini ortadan kaldırmak için çeşitli yollara başvurulmuştur.

Mısırlıların tıp ilminde, yaşamış oldukları aynı dönemdeki diğer medeniyetlere oranla ileride olduğu görülmektedir. Özellikle Mumyaların yapısının incelenmesi ve tıpla ilgili yazılmış papirüslerin okunmasıyla eski Mısırlıların; apandisit, romatizmadan, veremden, felçten ve çiçek hastalığına kadar birçok hastalıkla ilgili bilgiye sahip olduğu görülmektedir (Saraç,1943: 110).

Çin medeniyetinin halk hekimliğinde tanı ve tedavi uygulamaları kendine hasdır. Özellikle nabız ölçme, muayenenin başlangıç kısmıdır. Çinlilerin en önemli tedavi yöntemi akupunkturdur. Geçmiş MÖ 200'lere kadar dayanan felsefe-tıp birleşimi bir tedavi yöntemidir. Bir uzman hekim tarafından beden üzerinde belirli sinirsel bölgelere çakmaktaşı, kemik, bambu ve daha sonraları altın ve gümüş iğneler batırarak, parmakla bastırılır etkisinin uzun sürmesi için bölge pelin otu ile yakılır. Bu yöntem Yin-Yang dengesini (bedensel ve ruhsal dengeyi) düzeltmeyi amaçlayan bir tanı ve tedavi uygulamasıdır. Akupunktur tedavisi günümüzde popülerliğini sürdürmektedir.

Akupunktur üzerine modern tıpcı ve geleneksel hekimler eğitim almaktadır. Ve böylece pek çok hastalığın tedavisinde bu yöntem kullanılır (Bayat, 2016: 89).

Mezopotamya'da eski yerleşim yeri olan Ninova'da yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde bulunan eski çivi yazısıyla yazılmış kil tabletlerinden, o dönemde ortaya çıkan hastalıkların sebeplerini ve bunların tedavi yöntemlerini, halk hekimlerini ve halk hekimlerine ait bilgileri ve birikimleri öğrenmekteyiz (Şar, 1989: 222-223).

Eski Hint medeniyetinde halk hekimliği ile ilgili bilgilerin M.Ö. 2500'lü yıllara kadar dayandığı bilinmektedir. Hint Vedalarında sihir, büyü, mistik tedavilerden hayvansal, bitkisel, madensel ve yöntemlerden bahsedilmektedir.

Eki Yunan'da tıp ve eczacılık iki ana döneme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki mitolojik dönem ikincisi ise bilimsel dönemdir. Mitolojik dönemde eczacılığın kurucusu Chiron'dur. Diğer medeniyetlerden farklı olarak Yunan medeniyetinde Aesculapios tıp tanrısı olarak kabul edilir. Buradan hareketle Yunan medeniyetinde M.Ö. 5. yüzyıldan öncesi mitolojik halk hekimliği dönemi olarak kabul edilmektedir. Tıp tanrısı Aesculapios adına yapılmış yüzlerce mabet olduğu ve bu mabetlerin günümüzdeki hastanelerin fonksiyonlarına benzediği düşünülmektedir. Bu mabetlere gelen hastalar burada çalışan görevliler tarafından muayene edilmektedir. Hastaların bu mabetlerde gördükleri rüyalar hekimler tarafından yorumlanır ve hastanın durumuna göre uygun bir tedavi yöntemi belirlenmiş olurdu (Şar, 1989:94-97).

Amerika'da Kansas çayırları, Ozark tepeleri ve Rocky dağlarında yetişen ve halk arasında kullanılan bazı bitkiler yalnız hastalıkları iyileştirmekle kalmaz aynı zamanda sağlığı düzenleyici özelliklere de sahiptir. Uygun bir diyet, yeterli dinlenme ile iyi bir egzersizle beraber kullanılırlarsa hastalıkları önleyici özellikler gösterirler. Çeşitli hastalıklara birbirinden farklı otlarla tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Örnek olarak: Mide bulantısına tedavi olarak karanfil, lavanta, bahçe nanesi kullanılmaktadır. Bunun gibi birçok folklorik tıp özelliği gösteren yöntemler görülmektedir (Demirhan, 1977: 8081-8082).

Görüldüğü üzere dünya tıp tarihinin yazılı kaynakları MÖ 3000'li yıllara kadar uzanmaktadır. İnsanlarla ağırlıklı olarak önceleri, dinî ve büyüsel tedavi yöntemleri kullanmış daha sonraları sırasıyla ampirik ve modern uygulamalara geçmiştir. Eski Mısır ve Çin gibi bazı medeniyetler, ampirik uygulamaları diğer medeniyetlere göre

daha erken dönemde başlatmışlardır. Halk hekimliği uygulamaları toplumun bağlı olduğu kültürel özelliklere göre değişiklik göstermektedir. Her milletin her medeniyetin halk hekimliği ile ilgili inanış, tutum ve yaşayış şekilleri farklı olduğu için tarihte yaşamış olan toplulukların ve medeniyetlerin hastalıkları tedavi etme şekilleri de farklılık göstermektedir.

1.2. TÜRK'LERDE HALK HEKİMLİĞİ

Türk uygarlığının binlerce yıllık bir geçmişi vardır. Eski zaman içerisinde farklı medeniyetler ile kültür alışverişinde bulunulmuştur. Fakat yazılı kültür evresine geç girildiği için halk hekimliği ile ilgili elimizde maalesef sınırlı sayıda bilgi ve eser ulaşabilmiştir.

Tarihi bir geçmişe sahip olan Türkler, başta orta Asya olmak üzere dünya coğrafyası üzerinde, sıklıkla yer değiştirerek geniş bir alana yayılmış, böylece pek çok kültürden etkilenmiş ve birçok dinin etkisi altında kalmıştır. Türkler kendi kültürlerini Orta Asya'dan Anadolu ve Rumeli'ye taşımalarının yanında yerleştikleri bu yeni coğrafyanın var olan kültür ve inanışlardan da etkilenmişlerdir. Buna dayalı olarak Anadolu'daki halk kültürü ürünlerinde hem Orta Asya'nın hem İslamiyet'in hem de yeni yurtları olan Anadolu'nun mevcut kültür, gelenek ve inanç öğelerinin etkisi bulunmaktadır (Çıblak, 2005: 199-214).

Türkler; etkileşimde buldukları milletlerin dinlerinden, kültürlerinden ve inançlarından etkilenmiştir. Etkileşimde buldukları toplulukların Budizm, Maniheizm, Musevî, Hıristiyan ve İslamiyet gibi dinleri benimsemekle kalmayıp hastalıkların tedavisinde dinlere özgü inanışları halk hekimliğinde uygulamışlardır. Türkler tarihsel süreç içerisinde girdikleri dinlerden etkilenmiş ve birçok halk hekimliği uygulamaları bu dinlerin inançları etrafında şekillenmiştir (Epren, 2019: s.34).

Türk Halk hekimliğini tarihi dönem içerisinde incelediğimizde İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra olacak şekilde değerlendirmek Türk halk hekimliğinin tarihsel süreç içerisindeki yerini anlamak açısından daha uygun olacaktır.

İslamiyet öncesi dönem:

Türkler, kadim bir geçmişe sahip olup Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafi alanda göçebe veya yarı göçebe bir şekilde yaşamış ve bu nedenle farklı kültür,

inanç ve dinlerden etkilenmişlerdir. İlk Türk boyları, Orta Asya'da farklı kültürlerle etkileşime girmiş ve İslamiyet öncesi dönemde özellikle Şamanizm gibi farklı inanışların etkisi halk hekimliğinde kendini göstermiştir. Şamanizm, eski Türk topluluklarında sınırları oldukça geniş olan bir inanç sistemidir. Türkler göçebe bir hayat yaşadıkları için birçok kültürden etkilenmekle birlikte birçok kültürü de etkilemişlerdir. Türkler gittikleri yerlerde izler bırakmış ve Asya'dan Avrupa'ya ve kuzey Afrika'ya kadar birçok uygarlık Şamanizm inancından etkilenmiştir.

“Şaman denilen büyücü, sihirbaz, kâhin, falcı, şair, bilgin filozof karışımı irsi görevlilerin rehberliğinde yapılan sihir ve büyüyle karışık coşkun, metafizik özlü törenler kültürünün veya rahibine şaman denilen din veya benzeri inanış sisteminin ismi.” (Acar, 1985: 3812).

Günümüzde bu inanç sistemine, halk hekimliği uygulamalarında rastlamaktayız. Dinsel ve büyüsel ritüeller bunun temelini oluşturmaktadır. Hastalığın şifası için kurban kesme, şekil çizerek veya dua okuyarak kötü ruhu uzaklaştırma, yanında tılsımlı kabul ettiği eşya taşıma gibi ritüelleri örnek verebiliriz.

Şamanizm inancıyla ilgili farklı görüşler bulunmakta olup din olarak adlandırılanlar yanında bir inanç sistemi olarak kabul eden araştırmacılar bulunmuştur. Halk bilimi ve Halk edebiyatı üzerine önemli araştırmalar yapan Yaşar Kalafat'a göre Şamanizm'in bir büyücülük ritüeli olduğunu ve zaman içerisinde eski Türk inanışındaki tanrı olan 'Gök Tanrı' inanışı ile iç içe geçerek terimlerin birbirleriyle karıştığını iddia etmektedir (Kalafat, 2004: 25-26).

Şamanizm, gerçek anlamda büyüye, sihre ve halk hekimliğine dayanan inançlar sistemidir. Şaman inancında da Kam, Kaman veya Şaman adı verilen temsilciler bulunurdu. Şamanizm'in yaygın olarak doğa kaynaklı inançlardan var olması, şamanın ayinler vasıtasıyla doğaüstü güçlere sahip ruhlarla iletişim sağlaması, sihir ve büyü uygulamaları yapması, bilinen kutsal bir kitabının olmaması Şamanizm'in bir dinden ziyade bir tabiat inanç ritüeline daha yakın olduğunu göstermektedir. Şamanlık bazen babadan oğla geçerdi. Bazı Türk boylarında devleti yöneten hükümdarın aynı zamanda Şamanizm'in de rehberi ve temsilcisi olduğu görülmüştür (Şar, 1989: 222).

Şamanizm inancına göre doğada bulunan nesne veya maddelerin birer ruhunun olduğuna inanılır. Ayrıca tabiatı iyi ve kötü ruhların varlığına inanılmaktadır. Atalar

kültü; yaşarken erdemli olan, halkın saygı ve sevgisini kazanan kişilerden oluşmaktadır. Ata olan kişinin öldükten sonra ruhunun yaşadığına inanılmaktaydı. İyi veya kötü ruhların toprak, su, ateş, ağaç ve dağ gibi varlıklarda bulunduğuna inanılması kült kavramlarını doğurmuştur. Bu kültlere yapılan saygısızlık neticesinde kötü ruhların etkisiyle insanların hastalandığına inanılmıştır.

Eski Türklerde hastalıkların sebebinin doğaüstü güçlerden ve kötü ruhlardan geldiğine inanılmıştır. İşte tam bu durumlarda şaman olan kişi doğaüstü güçler veya kötü ruhlarla bir şekilde bağ kurarak hastalıkları tedavi etme gücünü göstermişlerdir. Şamanlar, hastalıkları ayinler vasıtasıyla tedavi etmeye çalışır.

“Hastalıklardan korunmak ve arınmak için yapılan tedavi ayinlerinde, hasta ortadaki ateşin yanına yatırılır, üzerinde sembolik figürler bulunan elbisesi, maskesi ve sihirli olduğuna inanılan davuluyla kam, özel yeteneklerini kullanarak hastanın karşısında ayin yapardı. Mistik bir işlem olan müziğin tedavide önemli yeri vardı. Hastanın etrafında dönerken kendinden geçen kam, ruhlar âlemine yaptığı çetin yolculuğun sonunda kötü ruh Erlik’in huzuruna çıkar ve hastanın tutsak edilen ruhunu can yerine can vererek geri isterdi. Ayinde en önemli safha, hastanın ruhunu kurtarmak için kurban belirleyip hastalığı hayvana naklederek kişiyi iyileştirmektir. Kurbanlar kansız (at kılı, paçavra, taş boncuk, ağaç) veya kanlı (ızık/ıdık) adı verilen et, süt ve gücünden faydalanılmayan hayvanlar olurdu. Şaman bu görevi yerine getirirken yardımcı ruhları da çağırırdı.” (İnan, 1986: 241).

Şamanizm inancı İslamiyet’ten sonra yerini ve İslam inancına göre düzenlenmiş ritüellerini şeyh, veli, derviş, hoca gibi kişilere devredildiği görülmüştür.

1.3. GÜNÜMÜZDE HALK HEKİMLİĞİ

Geleneksel halk hekimliği, yüzyıllardır var olan hastalıkları tedavi etmek için tabiatın gözlemlenmesiyle elde edilen deneyimlerin toplamıdır. Dolayısıyla geleneksel hekimliğin deneyimleri ampirik verilerden oluşmaktadır. İnsanlık var olduğundan beri tabiatla mücadele içerisine girmiştir. Asırlardır insanoğlu tabiat ile mücadelesinde hayatını tehdit eden sağlık sorunlarına karşı önleyici ve iyileştirici yöntem ve uygulamalar bulmaya çalışmıştır. Kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan, gözlem ve

tecrübeye dayanan bu yöntemler halk hekimliği veya halk sağaltıcılığı olarak adlandırılır. Günümüzde şehir veya metropollerde yaşayan insanların doğal yaşama yönelimi ve kırsal alanlarda hayatını sürdüren insanların gündelik yaşamlarında çoğunlukla bu tecrübe, deneyim ve uygulamaları kullanmaları sayesinde geleneksel halk hekimliği varlığını devam ettirmektedir.

Geleneksel halk hekimliği çeşitli gelişim aşamaları ile günümüze kadar gelen geleneksel uygulama ve yöntemleri barındırır. İnsanlar halk hekimliğine geleneksel/ alternatif/ tamamlayıcı gibi güzel ve olumlu sayılabilecek terimleri kullandıkları gibi “koca karı ilaçları” ifadeleri de kullanmışlardır. Günümüzde “Koca karı ilaçları” isimlendirmesiyle halk hekimliği varlığını devam ettirmektedir. Halk hekimliğinin içerdiği tedavi yöntemleri ve uygulamalarla modern tıptan büyük ölçüde farklılıkları bulunmaktadır. Bunun neticesinde modern tıp ile geleneksel tıp arasında uyumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir. Bu uyumsuzluğun başında hastalığın tanı ve tedavi konusundaki farklılıklarıdır. Örnek olarak, halk kültüründe ölen kişinin vücut bütünlüğünün korunması ve inancına göre ayin ile toprağa defnedilmesi önem arz ederken, modern tıpta otopsi ile vücut bütünlüğünün bozulması, elzem durumlarda organların vücuttan alınarak başka bir kişiye nakledilerek kullanılması veya bedenın kadavra olarak tıp öğrencilerince incelenmesi gibi durumlarla karşılaşmaktadır (Görgeç, 2019: 46).

Halk hekimliği, insanın kendinde vuku bulan hastalıklara tabiat ile şifa aradıkları süreçte, deneme-yanılma ve gözlemleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Düşünen bir canlı olması hasebiyle insanlar; ağrı, acı ve sızılarını gidermenin yollarını aramış; yaralarını tabiatta bulduğu malzemelerle sarmaya çalışmış, kırılan kemiklerini yine tabiatta buldukları yöntemlerle iyileştirmeye çalışmış, bitkilerden yaptıkları merhemlerle yaralarını tedavi etme çalışmaları, insanların hastalıklarını ve rahatsızlıklarını gidermek ve sağlığına kavuşmak için bir çaba içerisinde olduklarını göstermektedir.

Yazılı basına da konu olan geleneksel halk hekimliği uygulamaları hakkında geniş bir bilgi içeriğine sahip olan Hacı Arif Pamuk ile yapılan bir röportajda İbn-i Sina'nın öğretilerinden yola çıkarak hastalıkların tedavisi, önlenmesi ve sağlıklı yaşam için halk hekimliğinin önemini vurgulamıştır. Bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan geleneksel uygulamaları şu şekilde sıralamıştır:

Altını ıslatan çocuklar: Horozibiği toz haline getirilip sulandırılarak içirilir.

Basur: Köpeğin kafatası kemiğinin külü ile sarı sabır alınarak pırasa suyu ile macun yapılır. Her gün birer kaşık yutulur.

Bunama: Hardal tozu, balla macun yapılır. Her gün birer kaşık yutulur.

Sarılık: 50 gr. harıza ile üç tane limonun suyu karıştırılıp üç gün soğukta bırakılır. Bu sudan her gün aç karnına birer kaşık içilir.

Şeker Hastalığı: Hıyar, kabak, nar, dut, erik gibi maddelerin usareleri içirilir (Dinçer, Dağlı, 1989: 117-118).

Örneklerde de görüldüğü gibi birçok hastalığın sağaltılmasında halk hekimliği tedavilerinin temeli olan şifalı otlar ve geleneksel uygulamalar yazılı basında da yer alarak modern tıbbın gelişmişliğine karşı halk tıbbının da popülerliğini gözler önüne sermiştir.

Geleneksel halk hekimliğinde tedaviler çoğunlukla deneme-yanılma metoduyla öğrenilerek uygulanır. Modern tıpta ise bilimsel yöntemlerle yani deney ve gözlem metoduyla güvenirliliği tespit edilir. Geleneksel halk hekimliği asırlarca var olmuş hatta modern tıbbın temelinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda geleneksel halk hekimliği ile modern tıbbı birbirinden bağımsız düşünmek doğru değildir. Halkın hastalıklara karşı kullandığı doğal ilaçlar ve geleneksel iyileştirme yöntemleri, modern tıba ilham kaynağı teşkil etmektedir. Örnek olarak; söğüt ağacı kabuğu ve yaprakları geleneksel halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde kullanılan bir malzeme olup aynı zamanda modern tıpta da aspirinin ham maddesi olarak kullanılmaktadır.

Modern tıp günümüzde, ileri teknolojisi sayesinde yararlandığı tekniklerle hastalıkları tanı ve tedavi eder. Ekonomik veya farklı sebeplerden ötürü bu imkanlara ulaşamayan insanlar kendi bulduğu yöntemlerle hastalıklarına derman olmaya çalışmıştır. Bu durum içinde bulunduğumuz çağı düşündüğümüzde anlaşılabilir görünse de dünyanın gelişmeyen ülkelerinde var olan şartlar, ekonomik imkansızlıklar ve ilkel yaşam bu durumu göstermektedir (Özdamar, 2019: 23-28). Modern tıptaki ileri gelişmişliğe rağmen yaptığımız gözlem ve çalışmalar neticesinde özellikle köy ve kırsal

kesimler olmak üzere kısmen şehir merkezlerinde halk hekimliği geleneksel sağaltma yöntemlerinin canlı bir şekilde devam ettiğine müşahit olmaktayız. Geleneksel tedavi yöntem ile uygulamaları medya ve iletişim araçları, programları vasıtasıyla günümüzde popülerlik kazanmış, halk doğal tedavi yöntemlerini tercih ederek kendisinin daha sağlıklı ve güvenli yollarla tedavi olabileceği kanısına varmıştır. Tabiatın özünde var olana döndüklerinde günümüzün modern tedavi yöntemlerinin sonuçlarının beklenen cevabı vermediğini anlamış ve bu topraklardaki zenginliğin farkına varmışlardır.

Dünyadaki birçok ülke, mevcut sağlık programları dahilinde bazı gerekçelerle geleneksel tedavi yöntemleri ve uygulamalarına yer verir. Ülkemizde de 2012’ de Sağlık Bakanlığının bünyesinde “Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı” kurulmuş ve akabinde “alternatif” kelimesi çıkarılarak ismi “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir. 2014 Ekim ayında yayımlanan “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği” ile insan sağlığına yönelik Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama yöntemlerinin belirlenmesi, bu yöntemleri uygulayacak kişilerin eğitilmesi ve yetkilendirilmesi amaçlanmıştır. Bu yönetmelikte, refleksoloji, müzikterapi, larva uygulaması, osteopati, proloterapi, hipnoz uygulaması, apiterapi, mezoterapi, sülük uygulaması, kupa uygulaması, homeopati, ozon tedavisi, kayropraktik, fitoterapi ve akupunktur gibi çeşitli uygulamalara yer verilmiştir (Şahan, İlhan, 2019:12-19).

Geleneksel iyileştirme yöntemleri, inanç sistemleri, yaşıam şartları, yönetim sistemleri, coğrafi konum, yapı ve bitki örtüsü gibi sebeplere bağlı olarak bölgelerde farklılıklar gösterebilmektedir. Bilhassa aynı toplumların değişik bölgelerinde geleneksel sağaltmada farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

Geleneksel sağaltıcılık alanındaki çalışmalar, dünü aydınlattığı kadar yarına da rehberlik edebilecek nitelikler taşıır. Modern tıbbın kökeni sayılabilecek onlarca tedavi yöntemi ve uygulamadan söz edebiliriz. Bu sebeple geleneksel halk hekimliğinin kökeni, geçmişe dönük bir biçimde incelenmeli ve detaylandırılmalıdır. Yakın gelecekte sonuçlanması beklenen Sağlık Bakanlığı ve Orman Bakanlığı’ na bağlı kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde yürütölen birçok çalışma mevcuttur. Bu tür araştırmalar disiplinler arası çalışmaların en güzel örnekleridir (Şahan, İlhan,2019:12-19).

Modern tıbbın ve geleneksel hekimliğin karşılaştırması bağlamında bir diğer husus; modern tıbbın günümüzde makine teknolojileriyle (röntgen, tomografi, mr) birlikte birçok imkânının olmasına rağmen bazı durumlarda özellikle kanser gibi tedavisi ve ilacı henüz bulunamayan hastalıkları tedavide yetersiz ve etkisiz kalabilmektedir. Kanser gibi ölümcül hastalıkların tedavisinde hastayı tatmin edici tedaviyi bulamayan modern tıp karşısında insanlar, geleneksel halk hekimliği uygulamalarına yönelmişlerdir. Bilhassa modern tıp hastalıkla mücadele ederken hastayı göz ardı edebilmektedir. Lakin geleneksel halk hekimliği ise hastayı önemseyip tedaviyi şahsa göre yapmaktadır. Çünkü her bireyin hastalıklara karşı verdiği tepki farklılık göstermektedir. Bu bağlamda hastalıktan ziyade hastayı önemseyen halk hekimleri, her türlü hastalıkta pusula görevi görmektedir diyebiliriz. Bitkisel ilaçlar, aromaterapi, fitoterapi gibi ilaç ve tedavi yöntemleri ile kansere çare aramaktadırlar. Modern tıbbın ‘alternatif tıp’ olarak nitelendirdiği geleneğin sağaltma pratikleri, günümüzde oldukça popüler bir hale bürünmesinde modern tıbbın hasta ve hastalığa karşı yaklaşımları, kimi durumlarda yetersiz ve etkisiz kalması gibi problemler sayılabilmektedir (Koçak, 2020: 18-23).

Bunların haricinde modern tıbbın; hastaya ve hastalık durumuna karşı yaklaşım pratikleri, insanları geleneksel tıba iten başka bir neden olabilmektedir. Modern tıp anlayışında hastadan ziyade, hastalık ön plana çıkmaktadır. Hastalığın durumuna göre genel hastalık iyileştirmek için ilaçlar verilmektedir. Bu sebeple bir hastaya verilen reçete aynı hastalığı taşıyan başka hastalara da verilebilmektedir. Başka bir konu ise, halk hekimliği hastayı bir bütün olarak algılamak modern hekimlik, bunun aksine hastayı bir bütün olarak algılamayıp hastalığa yoğunlaşmaktadır. Halk hekimliği ile modern hekimlik hekim ile hasta diyalogunda da farklılık arz etmektedir. Halk hekiminin ‘neyiniz var?’ sorusuna karşılık modern tıpta ‘nereniz ağrıyor’ sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bundan yola çıkarak tıbbi müdahalenin hastalığa yönelik olup parçaya odaklandığını söyleyebiliriz (Foucault, 2002: 17-32).

Geleneksel tıp yönteminin hastalık sürecini bir bütün olarak ele alması, sağaltma yöntemlerinin işlevsel olması bakımından günümüzde geleneksel halk hekimliği yöntemlerine yönelim gittikçe artmaktadır. Bununla birlikte modern tıp kimyasal ilaçlar barındırdığı için insanların doğal ilaçlara ve yöntemlere yönelmesinde bir diğer husus olduğu görülmektedir (Özdemir, 2018: 6).

Uzak Doğunun geleneksel tıp yaklaşımları oldukça popüler bir şekilde dünyanın birçok yerinde tercih edilmektedir. Ayurveda; insanı doku, organ, gibi tek yönlü değil, tüm fiziksel bütünlüğüyle, ruhsal yapısıyla, bilinç düzeyiyle ve hatta yaşamış olduğu ortamla bir bütün olarak ele alır. Ve bu bakış açısına göre her organ, doku veya sistemin kendine has bir uyum ve çalışma algoritması olduğundan hareketle titreşim ve ısı metoduyla vücudun kontrol edilmesi öğretisidir (Saraç, 2004: 22- 66).

Geleneksel halk hekimliğinde, hasta ve hastalık kavramlarına bütüncül bir yaklaşım vardır. Vücut ve ruhsal bütünlüğe önem verilir. Modern tıpta uzmanlaşmaya ve branşlaşmaya dayalı ayrıştırıcı bir paradigma mevcut olup bunun sonucunda hasta ve hastalık kavramları parça bakış açısıyla değerlendirilir.

İKİNCİ BÖLÜM

HASTALIKLAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

İnsanoğlu var olduğundan beri yaşadığı sağlık sorunlarına çözümler aramıştır, bulunduğu coğrafyanın imkanları dahilinde kendi deneyimleri ile ulaştıkları tedavi yöntemlerini sonraki kuşaklara aktarmaya çalışmışlardır. Bu yöntemlerin çoğunluğunu gözleme dayalı olmakla birlikte, halkın doğada bulmuş olduğu nesnelere denemeyanılma yoluyla kullanması sonucunda elde ettikleri verileri toplumsal hafızaya aktarmışlardır . Bazı hastalıkların tedavisi ise doğadaki nesnelere bulunmayıp halk inanç sistemine dayanmaktadır. Bu inançlar halk hekimliğinde yer alarak insan davranışlarını etkilemiş ve yaşamına istikamet vermiştir.

Geleneksel hekimlikte hastalıklar ve rahatsızlıklar çeşitli otlar, şifalı karışımlar ve sular ile tedavi edilirken bunlardan farklı olarak doğa üstü güçlerin etkisiyle ortaya çıktığına inanılan ruhsal hastalıklar ise yalnızca türbe, ziyaret, yatır, tütsü, muska gibi dini ve büyüsel yollarla iyileştirilmektedir. Ayrıca halk bu tür hastalıkların tedavisinde modern tıp yöntemlerinden önce inanışlara bağlı bu yöntemleri uygulamaktadır (Bayat, 1989: 64).

İnsan yaşamında mühim bir yer tutan halk hekimliğinin Türk kültürü arasında da mühim bir yeri vardır. Eski Türk hekimliğinde hastalıklar ve rahatsızlıklar karşısında çaresiz kalan halk bitkisel, hayvansal emler ile dinsel, büyüsel tedavilere başvurmuştur. Buldukları yöntemlerden yararlı olanları hastalıkların tedavisinde kullanmışlardır. Bu yönüyle insan yaşamının olmazsa olmaz bir parçası olan eski Türk halk hekimliği uygulamaları kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmiş ve kültür dünyamızın mühim bir parçası olmuştur.

Hastalıkların tedavi etme yöntemine halk arasında sağaltma denilmektedir. Acıpayamlı'ya göre, altı sağaltma türü bulunmaktadır (Acıpayamlı, 1989: 2-4):

a) İrvasa yoluyla yapılan sağaltmalar: Vücutla ilgili olmayıp hastayı etkileme yoluyla yapılan sağaltmadır. Hastayı psikolojik olarak etkilemeyi amaçlar.

b) Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar: Hastalığı ya da kötü etkiyi vücuttan uzaklaştırmak için vücudu dağılayarak, delerek, çizerek, keserek veya vücuda vurarak yapılan uygulamalardır.

c) Dinsel yolla yapılan sağaltmalar: Bu tür sağaltmada halk için kutsal addedilen mekan ve zamanlarda, okunarak, dini boyut kazandırılarak, yapılan uygulamalardır.

d) Bitki kökenli em'lerle yapılan sağaltmalar: Bitkilerden, çeşitli yollarla elde edilen ilaçların uygulanmasıyla yapılan sağaltmalar.

e) Hayvan kökenli emlerle yapılan sağaltmalar: Hayvanlardan elde edilen ürünlerle (öd, iç yağ, kuyruk yağı, bal, kirpi eti vb.) yapılan sağaltmalardır.

f) Maden kökenli em'lerle yapılan sağaltmalar: Altın, bakır, civa, taş, toprak ve çeşitli doğal maddeler bazı işlemler sonucunda hastalığı tedavi amacıyla kullanıldığında, 'maden kökenli emlerle sağaltma' yapılmış olur.

Bitlis'te Halk Hekimliği adlı çalışmamızın bu bölümünde yörede sıklıkla rastlanan hastalıklar ve tedavi yöntemleri ana başlıklar ve alt başlıklar halinde sınıflandırılmıştır. Hastalıklarda kullanılan malzemeler halk arasında bilinen ismiyle birlikte yörede adlandırılan yerel ismi de parantez içinde belirtilmiştir. Çalışmamızda hastalığın belirtileri, hastalığa teşhis konulması ve hastalığın tedavisi ile ilgili uygulama örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca her başlık altında hastalıklar hakkında bilinen genel kabul gören bilgilerin yanında hastalıklarla ilgili ansiklopedik bilgilere de yer verilmiş, bu bilgilere sözlü kaynakların deneyimi, bilgileri, düşünceleri ve görüşleri eklenmiş, ayrıca her başlığın sonunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Hastalıkların sınıflandırılmasında Mehmet Göbelez'in *Dünya'da Halk Tababeti* adlı kitabından yararlanılmış olup bu sınıflandırmaya tamamen bağlı kalınmamış özgün bir sınıflandırma oluşturulmuştur (1981: 4-6).

2.1. HASTALIKLAR

2.1.1. Ağız-Boğaz-Burun Hastalıkları

2.1.1.1. Boğaz Hastalıkları

Boğazın iltihaplanması durumudur. Boğazda küçük yaralar oluşur. Bu yaralardan ötürü boğazda ağrı olur. Boğaz ağrısı tedavisinde çoğunlukla bitkisel emler olmak üzere hayvansal emler de kullanılmaktadır. Hakiki kara kovan balıyla meşhur olan Bitlis'te birçok hastalıkta olduğu gibi boğaz ağrısında da bal ve baldan üretilen polen, propolis (senit) ve arısütü en çok kullanılan malzemelerdir. Ağrıyı kesmek ve yaraları iyileştirmek için kullanılan yöntemler ise şunlardır;

Doğal elma sirkesiyle gargara yapılır (KK3).

Bal ile limon ılık suda karıştırılarak içilir (KK18, 22).

Propolis ılık suda eritilerek içilir (KK18).

Polen ile hakiki Bitlis karakovan balı karıştırılır her sabah kahvaltudan önce bir kaşık yenir. Bu uygulama boğazdaki yaraları iyileştirir (KK18).

İki ya da üç tane karanfil ağza atılır ve çiğnenmeden emilir (KK14).

Bir çay kaşığı zencefil ile bal karıştırılıp yenir (KK10, 18, 19).

Bir parça kök zerdeçal kaynamış suya atılır, demlendikten sonra içilir (KK22, 71).

Dağ kekiği (catri) kurtulur, kaynamış suya bir avuç atılır, demlendikten sonra içilir (KK74, 75).

Boğaz yemek yeme ve nefes alma işlemlerini etkilediği için tedavisi ivedilikle yapılması gereken bir organ olarak görülmüştür. Tedavide yörede dere boylarında yetişen bir bitki olan, halk dilinde *catri* olarak adlandırılan dağ kekiği, yörenin meşhur kara kovan balı ve bal türevleri olan propolis, polen ve arı sütünün yanında günlük hayatta ulaşılması kolay olan limon, karanfil gibi malzemeler kullanılmaktadır. Ayrıca sonbaharın başında olgunlaşan yörede *şilan* olarak bilinen kuşburnu da boğaz hastalıklarında sıkça kullanılan bir bitkidir.

Bunların haricinde halk inanışlarını barındıran uygulamalar da bulunmaktadır. Örnek olarak: *Boğaza sinek kaçması durumunda yedi evden un toplanıp helva yapılır, kibleye dönüp üç defa hurlayarak helva yenir (KK10, 11, 14).* Boğaza sinek kaçması durumunda yapılan uygulama Güroymak ilçesinin Taşüstü köyünde halen devam etmektedir. Hasta kimseyle konuşmadan tabağını eline alır yedi evden un ve yağ toplar. Bunu evine götürüp un helvası yapar. Kibleye dönüp üç defa hurlayarak helvayı yer.

2.1.1.2. Bademcik

Yutakta, küçük dilin yakınında bulunan bezelerdir. Bu bezeler iltihap kapması sonucu şişer. Bu hastalık bademcik ocakları vasıtasıyla tedavi edilmektedir. Ocaklı genellikle kadındır. Hastalığın tedavisini annesinden veya kayınvalidesinden

öğrenmiştir. Boğazın hangi noktalarına masaj yapılması gerektiğini mutlaka bilir. Masajdan sonra gerekli ilacı hazırlayıp tarifıyla birlikte hastaya verir.

Kaynamış suya bir çay kaşığı kekik atılır. Beş dakika bekletildikten sonra bu suyla gargara yapılarak bademcikteki iltihaplanma giderilir (KK10).

Tuzlu ılık suyla gargara yapılır (KK11).

İkiz bebek doğurmuş annenin eteğinin köşesiyle boğaz ovalanırsa bademcikler diner (KK14).

Ocaklı hekim hastanın boğazına parmak ucuyla masaj yapar, daha sonra hazırladığı ilaçla boğaz bölgesini temiz bir bez parçasıyla sarar (KK19, 20, 31).

Kekik kaynatılıp içilir (KK6, 38).

Taze zencefil ,bir diş sarımsak, bir dilim limon ve bir tutam karanfil kaynatılıp içilir (KK8).

Sıcak bir bardak suya bir çubuk tarçın atılır ve bir tatlı kaşığı bal ile bir dilim limon sıkılır, biraz bekleddikten sonra içilir (KK10).

Sumak kaynatılıp içilir (KK18, 19).

Punk kaynatılıp içilir (KK11, 16).

Bademciğin tedavisinde çoğunlukla bitkisel emler kullanılmaktadır. Ayrıca bademcik ocağı bulunmakta olup hasta denediği kürlerden sonra iyileşemeyince ocaklıya gider. Ocaklı parmaklarının maharetiyle bademciği kavrayıp masaj yapar bunu bir bez ya da havlu yardımıyla yapar. Ocaklı hekim, Masajdan sonra hazırladığı ilaçları hastaya verir ya da hastaya tarif vererek ilacı kendisi hazırlamasını sağlar. Ayrıca Bademciğin tedavisinde bitkisel ilaçların yanında inanışa bağlı tedavilerde bulunmaktadır. İkiz çocuk doğuran annenin eteğiyle hastanın boğazını sıvazlamasıyla hastalığın tedavi edilebilme özelliğinin bulunması inanışa bağlı bir tedavi yöntemidir.

2.1.1.3. Ağızda Pamukçuk

Ağız içi veya dil çevresinde ortaya çıkan beyaz pamuk şeklindeki kabarcıklardır. Bilimsel adı aft olan bu hastalığın vitamin eksikliğinden, bünye zayıflığından ya da hijyene dikkat etmemekten kaynaklanmaktadır (Göbelez, 1981: 15). Çoğunlukla yeni doğan bebeklerde olmak üzere her yaşta insanda zaman zaman görülebilir.

Temiz bir tülbentle ağız içi temizlenir. Birkaç tane buğday suda bekletilir. Bu su ile ağız içi silinir (KK16).

Pamukçuk olduğu sürece yoğurt, peynir yenmez (KK10, 11).

Karbonatlı su ile gargara yapılır (KK26).

Bir tutam zerdeçal ile bir çay kaşığı bal karıştırılıp pamukçuk kısma sürülür (KK30).

Toz şeker iki parmakla pamukçuk çıkan kısma sürülür (KK18).

Başta bebekler olmak üzere büyüklerinde yeme ve içmesini etkileyen ağız içi yarası pamukçuğun tedavisinde öncelikle hijyene dikkat edilmesi önerilir. Karbonatlı su, zerdeçal, bal, toz şeker, buğday mayası kullanılan malzemelerdir.

2.1.1.4. Uçuk

Ağızda ve yüzde beliren sulu kabarcıktır. Rüyada korkmadan dolayı ortaya çıktığına inanılır.

Bir bez veya havlu ateşte ısıtılarak uçuğun üstüne bastırılır. Bu şekilde yayılması önlenir (KK28).

Uçuğa çörekotu yağı sürülür (KK22).

Tahta bir kaşık ısıtılarak uçuğun üstüne bastırılır (KK31).

Papatya kaynatılarak süzülür. Suyuyla günde birkaç kez uçuk silinir (KK18).

Çakmakla uçuğun etrafı yakılır (KK37, 22).

Çoban çakmağıyla uçuk yakılırsa bir daha uçuk çıkmaz (KK42, 43).

Bir diş sarımsak ikiye bölünür ve ıslak kısmı uçuğa sürülür (KK12, 18, 38).

Sarımsak ezilip tavuk pisliğiyle karıştırılır, uçuğun üstüne konur (KK10).

Uçuğa elma sirkesi sürülürse iyileşir (KK18).

Ağız hastalıklarından uçuğun tedavisinde öncelik uçuğun dağılmasını engellemek olmuştur. Tedavide kullanılan ilaçlar her hastanın ulaşabileceği pratik malzemelerdir. Halk hekimleri uçuğun insanın iç organlarından gelen bir sıkıntıdan kaynaklandığını düşündükleri için hastalık içten de tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanında

çobanın çakmağıyla uçğun etrafının yakılması gibi inanca bağlı uygulamalar da bulunmaktadır.

2.1.1.5. Ağız Kokusu

Çeşitli rahatsızlıklardan ötürü nefesin kokması durumudur.

Kurutulmuş karanfil çiğnemek ağız kokusunu giderir (KK18).

Kahvenin içine limon sıkılır ağız bununla yıkanır(KK20).

Bir bardak ılık suda limon ile kaya tuzu karıştırılır, ağızda gargara yapılır (KK34).

Çörekotu çiğnenir (KK10,18,20).

Taze nane çiğnenir (KK35).

Kuru nane kaynatılır ve içilir (KK35).

Bazı yiyeceklerin yenmesiyle ortaya çıkan geçici ağız kokusunun yanında sürekli olan ağız kokusunun bir hastalıkla ilgisinin var olduğu hekimlerce belirtilmektedir. Hazımsızlık, karaciğer, mide ve bağırsak hastalıkları ağız kokusuna neden olmaktadır. Yukarıda belirtilen uygulamalarla giderilmeye çalışılan ağız kokusu uzun süre devam ederse bu rahatsızlığın altında yatan diğer hastalıklar tedavi edilmeye çalışılır.

2.1.1.6. Hıçkırık

Midede oluşan ani basınç ya da genişlemeden dolayı mideden çıkan sestir.

Kişiye beklenmedik bir durumdan bahsedilir ve kişi korkutulursa hıçkırık durur (KK18,23).

Nefes tutularak içinden yüze kadar sayılır (KK18).

Soğuk su içilir (KK35).

2.1.1.7. Burun Kanaması

Farklı sebeplere bağlı olarak burnun içten kanama durumudur.

Burun kanatlarından sıkıca tutularak hasta dik bir şekilde oturtulur (KK28,30).

Yüz soğuk suyla yıkanır (KK33).

Kişi oturtulur ve başı hafif yere bakacak şekilde tutulur burun deliklerine pamuk tıkalır.

Burun kanaması tansiyonun yükselmesinden kaynaklanabilir. Tansiyon yükseldiyse ayrına limon sıkılıp hastaya içirilir (KK31).

Burun kanaması bazen başka bir hastalığın belirtisi olabilir. Burundaki kılcal damarların çatlaması sonucu kanama meydana gelir. Burnun kanamasında uygulanan yöntemler halk hekimliğinden ziyade herkesin günlük hayatta hakim olduğu ilkyardım bilgilerinden oluşmaktadır. Fakat ciddi bir rahatsızlıktan ötürü kanama oluyor ve bu durum sık sık yaşanıyorsa o zaman hekime gidilip hastalık tedavi edilir.

2.1.1.8. Balgam

Astım bronşit gibi hastalıkların etkisiyle boğazda oluşur. Balgamın kendisi bir hastalık olmamakla birlikte bir hastalığın belirtisi olarak görülür. Halk hekimi önce balgam oluşmasına neden olan hastalığı tedavi etmeye çalışır. Göğüs ve karaciğer rahatsızlığı gibi hastalıkların balgama neden olabileceğini hekimlerimizden öğrenmiş bulunuyoruz.

Aç karna bir yemek kaşığı ısıtılmış zeytinyağı içilir (KK34).

Bal ve zencefil karıştırılarak her sabah aç karna yenir (KK27).

Bir kaşık dut pekmezi aç karna içilir (KK30).

Taze ısırgan otu, iki bardak suda kaynatılıp içilirse balgam söktürür (KK44).

Kurutulmuş şilan kaynatılır suyu içilir (KK43).

Soğan kabuğu kaynatılıp içilir (KK44).

Tereyağı ile bir yemek kaşığı pekmez kaynatılır ve her akşam ısıtılarak bir kaşık içilir (KK59).

Halkın deyimiyle ciğerden gelen bir rahatsızlık olan balgam başka hastalıkların belirtisi olduğu gibi üşütme ile de ortaya çıkabilmektedir. Balgam geldiği zaman yutulması uygun görülmemiş, tükürülmesi tavsiye edilmiş, tedavisine de önem verilmiştir. Tedavisinde doğal antibiyotik olan soğan, yörede birçok hastalığın tedavisinde kullanılan ısırgan otu, bal, dut pekmezi, zencefil gibi doğal ilaçlar kullanılmaktadır.

2.1.2. Böbrek ve Mesane Rahatsızlıkları

2.1.2.1. Böbrek Taşı

Böbreklerde süzülemeyen taşın idrar kanallarına düşmesi durumunda ortaya çıkan hastalıktır. Bu hastalıkta çok şiddetli bir ağrı sancı olur. Bunun için yöremizde geleneksel tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Ayrıca uygulanan kimi yöntemlere bazı yörelerde karşılaşmak mümkündür.

Böbrek taşını düşürmek için hastaya bolca karpuz yedirilir (KK60).

Maydanoz sapı kaynatılarak suyu içilir (KK56).

Isırgan otu kökü kaynatılarak suyu içilir (KK60).

Aç karna yoğurt suyu içilirse böbrekteki kum veya taşlar erir (KK69).

Havlıcan kaynatılıp her gün bir çay bardağı içilir (KK61).

Tatvan'da Ahlat yolu üzerinde şifalı bir çeşme suyu mevcuttur. Böbrek taşını düşürmek için bu sudan içilir (KK70,81).

Soğan suyu kaynatılıp içilir (KK78).

Doğum sancısından sonra en şiddetli sancı olarak adlandırılan böbrek taşı sancısı, geleneksel yöntemlerle taş düşürülerek tedavi edilir. Böbrek taşını düşürmede hem bitkisel ilaçlar hem de yörede bulunan şifalı sular kullanılmaktadır. Tatvan ilçesinde böbrek taşına iyi gelen sodalı bir su bulunmaktadır. Yaz kış bu suya ulaşmak mümkündür. Böbreğinde taş olanlar aç karnına bu sudan içmelidir. Havlıcan, ısırgan otu kökü, maydanoz sapı, yoğurdun üzerinde biriken suyun içilmesi de böbrek taşını düşürmektedir. Güroymak ilçesinde bölgenin iyi karpuzları yetişmektedir, böbrek rahatsızlığı olanlara yazın bol bol karpuz yemesi önerilmektedir. Bitlis merkez cezaevinin yakınında böbrek taşına iyi gelen bir su bulunmaktadır. Böbrek taşı için buraya da gidilmektedir.

2.1.2.2. İdrar yolu ve Mesane Hastalıkları

Kasık bölgesinde meydana gelen şişme, ağrı ve idrarın kesik kesik gelmesi durumudur.

Soğanlar kabuğuyla birlikte kaynatılarak suyu içilir (KK1,47,50,56).

Maydanoz ve limon kaynatılarak suyu içilir (KK57).

Mısır püskülü kaynatılarak suyu içilir (KK68).

Sıcak su dolu bir leğene oturmak iyi gelir (KK66).

Sıcak su torbası kasık bölgesine konur (KK18).

Ev kabağının çekirdekleri çıkarılıp fırında kavrulur, sabah aç karnına ve akşam yatmadan önce yenir (KK75).

Maydanoz ve limon iyice kaynatılarak günde üç öğün suyu içilir (KK33, 47, 39).

Aç karına bir diş sarımsak ağızda çiğnenerek yutulur (KK59).

Altın otu kaynatılarak sabah aç karnına bir bardak içilir (KK10, 17, 20).

Kiraz sapı kaynatılıp içilirse idrar yollarına iyi gelir (KK2, 8).

Soğan ve maydanoz kaynatılıp suyu içilir (KK18).

Mısır püskülü kaynatılır soğuduktan sonra içilir. Bu küre bir hafta devam edilir (KK68).

İdrar yolu rahatsızlıkları günümüzde çok sık karşılaşılan bir rahatsızlıktır. Soğan, mısır püskülü, maydanoz gibi bitkiler kaynatılarak suyu içilir. Bunlarla birlikte sıcak su torbası uygulaması ya da sıcak su dolu leğene oturulmasının da rahatsızlığa iyi geldiği belirtilmiştir. Halk hekimliği tedavilerinde doğal, ev yapımı ve doğada saf haliyle bulunan ürünler kullanılmaktadır. İdrar yolu hastalıklarına ev kabağından elde edilen kabak çekirdeğinin de kullanılması önerilmektedir.

Mesane, idrarın toplanıp dışarı atıldığı organdır (Parlatır, 2016: 1067). Mesanede bulunan iltihabı kesmek, rahatsızlığı gidermek için her türlü iltihaba iyi gelen soğan, maydanoz, limon, kurutulmuş kiraz sapı kaynatılarak suyunun içilmesi idrar yolu iltihabı ve rahatsızlıkları için başvurulan tedavi yöntemleridir.

Çok sayıda ve normal doğum yapan kadınlarda idrar torbası kayabilmektedir. Bu durumda da hekime gidilip idrar torbası düzeltilir.

2.1.3. Cilt Hastalıkları

2.1.3.1. Çıban

Vücutun farklı yerlerinde beliren iltihaplı şişliklerdir. Çıbanın oluştuğu bölgede şiddetli ağrılar olmaktadır.

Çıbanın üstüne lokum konur. Lokum çıbandaki iltihabın dışarı akmasını sağlar (KK8).

Bir soğan kabuğuyla birlikte fırında pişirilir çıbanın üstüne konularak bir bezle bağlanır (KK7).

Has zeytinyağı, mısır unu, bal bir kaptaki hamur yapılarak çıbanın üstüne konur (KK10).

Bir parça senit (propolis) ısıtılıp temiz bir beze konur ve çıbanın üstüne yerleştirilir (KK18).

Kantaron yağı çıbanlı bölgeye sürülür (KK4).

Zeytinyağı ısıtılır; şeker ve un katılarak bir hamur hazırlanır (buna deste nerim denir) sıcak sıcak çıbanın üstüne konur (KK18).

Çıban tedavisinde hekim, deste nerim denilen zeytinyağı, un ve şekerle yapılan bir hamur hazırlayıp çıbanın üstüne koymaktadır. Hamur ateşte ısıtılarak yapılır, sıcakken çıbana konulur. Deste nerim hekim hamuru olup birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Bunun haricinde çıbanın üstüne lokum sarılır ki iltihabı dışarı aksın. Közde pişirilen soğan da sarılır bu da iltihabın akmasını sağlar. Çıbanın iltihabı aktıktan sonra çıban iyileşmeye başlar. Çıban iyileşse de derinin yüzeyinde derin iz bırakabilmektedir. İzin geçmesi için de tedaviler uygulanmaktadır. Çıban pis kanı içinde barındırdığı için sülük tedavisi de uygulanmaktadır.

Gürün'de çıban tedavisi için ocaklara gidilmektedir. Ocaklı kişinin elinin uğurlu olduğuna inanılır. Ocaklının hazırladığı ilaç çıbana uygulanmaktadır (Gözaydın, 1974: 7041).

2.1.3.2. Deri Çatlaması

Derinin aşırı soğuk/sıcak hava veya suya maruz kalması sonucu ortaya çıkan derin çatlamalardır. Yörenin sert bir havasının olması ve kışın uzun sürmesi hasebiyle deri çatlamları yöredeki halkın sık rastladığı bir durumdur.

Eğer çatlama yüzde meydana gelirse yüz ılık çiğ süt ile yıkanır (KK11).

Cildin çatlayan kısımlarına tuzsuz tereyağı sürülür (KK18).

Bal sürülür (KK31).

Hakiki zeytin yağı çatlayan deriye sürülür (KK27).

Çatlayan ele kına yakılır (KK23).

Yoğurt kaymağı çatlaklara iyi gelir (KK36).

Vazelin sürülür (KK43,39,31).

Üç gün limon suyu sürülür (KK45).

Ayakta çatlak varsa kuyruk yağı eritilerek sürülür (KK56).

Kışı soğuk ve sert olan yörede deri çatlaması sık rastlanılan bir durumdur. Eskiden krem tarzı şeylerin bulunmaması dolayısıyla deri çatlakları herkesin ulaşabileceği pratik malzemelerle iyileştirilmeye çalışılmıştır. Süt, bal, kuyruk yağı, tuzsuz tereyağı, zeytinyağı, çörekotu yağı kullanılan malzemelerdir.

2.1.3.3. Egzama

Vücudun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan kalıntı veya döküntüdür. Uygulanan tedavi yöntemleri ise şu şekildedir;

Mutki'nin Alatoprak köyünde çıkan şifalı bir su (birov suyu) ıslak egzamaya iyi gelir (KK39).

Egzaması olan hasta üç çarşamba hocaya gider hocanın okuduğu kınayı cilde sürer (KK40,84,32,6).

Sabah yemek yemeden önce dişteki tartar toplanarak egzamalı bölgeye sürülür (KK10).

Papatya kaynatılarak süzülür suyu hem egzamalı bölgeye temiz bir tülbentle sürülür hem de içilir (KK8).

Çörekotu yağı her sabah aç karnına içilir (KK9).

Bitüm sabunu ile egzamalı bölge günde üç kez yıkanır (KK19).

Keçi sütü sabunuyla yıkanır (KK20).

Okunmuş toz şeker egzamaya serpilir (KK20).

Egzamalı bölge iğneyle etraftı çizilip dua okunur bu sayede egzama vücudun diğer bölgelerine sıçramaz kısa sürede iyileşir (KK6).

Egzamalı bölge Arap sabunuyla yıkanır (KK31).

Bir tür cilt hastalığı olan egzama, yörede bilinen adıyla *birovun* türleri bulunmaktadır. Kuru ve yaş olarak iki türü bulunan egzamanın her bir türüne farklı tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Mutki ilçesinde yaş egzamaya iyi gelen bir su bulunmakta olup ilkbaharda taşların arasından akan bu suyu halk kaplara doldurup evine de götürebilmektedir. Su içilmeyip temiz bir tülbent veya pamuk yardımıyla haftanın sadece çarşamba günleri egzamalı bölgeye sürülür. Bu uygulama üç hafta tekrar edilmelidir. Ayrıca egzama ocağı bulunup hasta bu ocağa götürülerek de tedavi edilmektedir. Ocaklı kişi şeyh veya seyit (peygamber soyundan gelen kişilere verilen ad)'tir. Ocakta dua ve kına okunarak tedavi uygulanır. Ocakta okutulan kına egzamanın türüne göre uygulanmaktadır. Egzama kuru ise kına ıslatılarak, ıslak ise kuru bir şekilde bölgeye uygulanır. Kimi şeyhler ıslak egzamayı tedavi ederken kimisi de kuru egzamayı tedavi etmektedir. Her hekim her egzamayı tedavi edemez kendisinin bildiği egzamayı tedavi eder. Kadirîlerden el alan kişilerin de okuduğu kınanın şifa olduğuna inanılır.

Bitlis yöresinde egzama kalıtsal bir hastalık olarak da karşımıza çıkmaktadır. Anne veya babada mevcut olan egzama çocukta da ortaya çıkmaktadır. Bir ailenin ferdinde olan egzama hangi hekimde tedavi edildiyse ailenin diğer fertleri de aynı hekimde tedavi olmaktadır.

Dıştan sürülen ilaçlar dışında egzamanın içten gelen bir rahatsızlık olduğunu belirten halk hekimleri bazı ilaçlarla egzamayı içten kesmeye çalışır. Vücudun dışında beliren herhangi bir rahatsızlığın mutlaka insanın iç organlarıyla bir alakası olduğu halk hekimlerince söylenir.

2.1.3.4. İltihap

Vücutun belli bir yerinin mikrop ve enfeksiyonlar neticesi şişip morarıp veya yarılması durumudur.

Senit (propolis) ısıtılarak temiz bir beze konur iltihaplı bölgeye sürülür (KK18).

İltihaplı bölgeyi tedavi etmek için ateşte soğan pişirilip sonra iltihaplı bölgeye sürülür (KK22).

İltihap olmuş yere lokum konularak sarılır (KK23).

Deste nerm (hekimlerin hazırladığı bir hamur)konur (KK18).

İlandılan (dar yapraklı sinirli ot) ezilir ve biraz tuz konularak iltihaplı bölgeye sürülür (KK1).

Vücutun herhangi bir bölgesinde oluşan iltihaplanmalara bitkisel em'lerle hazırlanan ilaçlar uygulanmaktadır. Özellikle ilkbaharda kırsal kesimde yetişen ilandılan (dar yapraklı sinirli ot) hekimlerin en çok kullandığı şifalı ottur. Bunun yanında *deste nerm* denilen hekimin hazırladığı hamur da iltihabı akıtmak için kullanılan ilaçlardandır. Türkçeye *yumuşak el* olarak çevirdiğimiz *deste nerm*in belli bir malzemesi ve ölçüsü olduğu için sadece hekimlerce hazırlanır. İltihaplı bölgeye sıcak uygulanan bu hamur birçok rahatsızlıkta kullanılır. Ayrıca bir bal türevi olan propolis de iltihap tedavisinde kullanılan bir malzemedir. Günümüzde propolise ulaşmak kolay gibi görünse de elde edilmesi ve çözülmesi zor olan bir maddedir. Bu sebeple hekimlerden almak daha doğru olacaktır.

2.1.3.5. Kepeklenme

Saç köklerinin kuruyup dökülmesinden kaynaklanan bir cilt hastalığıdır.

Saça limon ve sirke sürülerek tedavi edilir (KK36).

Yumurtanın akı ile saç yıkanır (KK42).

Saç bittim sabunu ile yıkanır (KK45).

Saç yoğurdun üstünden toplanan suyla yıkanır (KK22).

Yazın taze olarak toplanan lavantalar kurutulup kaynatılır suyuyla saç yıkanır (KK11).

Saça zeytinyağı ve yumurta akı sürülüp yarım saat bekledikten sonra yıkanır (KK4).

Yeşil cevizin kabuğu kaynatılır, suyuyla saç yıkanır (KK72).

Duştan sonra saç lavanta suyuyla durulanır (KK18).

Halk hekimlerine göre saç doğal sabunla yıkanmazsa hem dökülme hem de kepeklenme yoğun yaşanır. Günümüzde şampuan, saç kremi, jöle gibi kimyasal içerik barındıran ürünler saçın kimyasını bozmuş dökülme ve kepeklenme sıkça rastlanır bir durum olmuştur. Saç; yoğurt suyu, yumurta akı, ısırgan otu, yeşil ceviz kabuğu, lavanta veya yeşil sabunla yıkanırsa kepeklenme ve dökülme son bulmaktadır.

2.1.3.6. Mantar

Deride, özellikle ellerde ve ayaklarda ortaya çıkan kaşıntıdır. Yöremizde yaygın bir hastalık olan mantarın tedavisinde şifalı sudan dua okumaya, bitkisel tedaviden beslenmeye kadar çeşitli yöntemleri bulunmaktadır. Ayrıca sülükle de tedavi edilebilmektedir.

Okutulmuş kına mantarlı bölgeye sürülür (KK39,84).

Dut yaprağı havanda dövülüp mantarın üstüne sarılır (KK9).

Mantarlı bölgeye sülük atılır (KK67).

Mantarlı hasta ocağa götürülür. Ocaklı hekim hastanın kendi kanını mantarlı bölgeye sürer (KK23).

Mantar ayak bölgesinde ise ayak sirkeli suda bekletilir (KK33).

Tuzlu su sürülür (KK35).

Karbonat ıslatılıp banyodan sonra sürülür (KK18).

Aynisefa bitkisi kaynatılıp içilir (KK18).

Mantar yörede sıkça rastlanılan bir deri rahatsızlığıdır. Ayak ve el başta olmak üzere vücudun her yerinde çıkabilmektedir. Bazen egzamayla karıştırılabilmektedir. Mantarda aşırı kaşıntı ve deri döküntüleri olmaktadır. Tedavisi büyüsel ve bitkisel em'lerle yapılmaktadır. Mantarda hijyen önemlidir. Mantarlı bölge kazılarak sabunlu suyla yıkanır daha sonra ilaç uygulanır.

2.1.3.7. Morarma

Bir yere çarpma veya içsel bir rahatsızlıktan ötürü deride oluşan morarmadır.

Kuru üzüm havanda dövülüp moraran yere konur (KK20).

Moraran yere çiğ et konur (KK14, 10, 11).

Bal sürülürse morarma geçer (KK31).

Patates lapası sürülür (KK23).

Soğan ile tuz kırmızı toprakta dövülür temiz bir bez yardımıyla moraran bölgeye konur (KK4).

Giyabirin (Yara otu) dövülüp moraran bölgeye koyulur (KK51).

Moraran yere buz parçası konur bir süre üzerinde tutulur (KK72).

Morarmada kullanılan en sık yöntem buz ve çiğ et uygulamasıdır. Bunların yanında patates lapası, bal kullanılan diğer malzemelerdir. Ayrıca soğan ile tuzun kırmızı toprakta dövülerek moraran bölgeye konulması, karşılaştığımız başka bir halk hekimliği tedavi yöntemlerindedir.

2.1.3.8. Nasır

Derideki kalınlaşmayla ortaya çıkan sert ve acı veren çıkıntılardır. Tedavisine "nasır kesme" denir.

Nasırlı bölge tuzlu suda bekletilerek yumuşatılır daha sonra bir cımbız veya bıçakla kazılarak nasır çıkartılır (KK71).

Közde soğan pişirilerek nasırın üzerine bırakılır (KK47).

Közlenmiş sarımsak nasırın üzerine konulur (KK47).

Beyaz sirke sürülür (KK55).

Karbonatlı suda nasırlı bölge bekletilir. Yumuşadıktan sonra nasır çıkartılır (KK59).

Kevrapüt (gözenekli bir taş türü) ile nasır ovulur (KK18).

Limon ikiye bölünüp bir yarının içi oyulur içine vazelin koyulur nasırlı bölgeye akşamdan sarılır (KK35).

Nasırlı bölgeye sülük atılır (KK21).

Giyaye bawesiri kaynatılır üç gün boyunca her akşam bir bardak içilir ve bir hafta nasırlı bölge bunun suyu ile yıkanır (KK34).

Nasır, ayak bölgesinde çıktığı için günlük hatta hareketi etkileyen bir rahatsızlıktır. Nasır sert bir yapıda olduğu için öncelik, nasırı yumuşatmak daha sonra çıkartmaktır. Tedavisinde közde pişirilen soğan ve sarımsak, karbonatlı su, beyaz sirke, basur otu limon, tuzlu su kullanılır. Bunların haricinde pis kanı emerek iyileşmeyi hızlandıran sülük de kullanılır.

2.1.3.9. Pişik

Çoğunlukla bebeklerde görülen bir durumdur. Bir hastalıktan ziyade derinin birbirine değen kısımlarında oluşan tahriştir. Sıcak havalarda terlemenin de etkisiyle sıkça rastlanılan bir durumdur. Pişikler tedavi edilmezse su toplayıp mikrop kapabilir.

Temiz toprak çamur haline getirilip pişik olan bölgeye sürülür (KK68).

Tuzsuz manda tereyağı krem gibi sürülür (KK43).

Pişik olan bölgeye bal sürülür (KK26).

Bebek pudrası pişikli bölgeye dökülür (KK27, 70, 67).

Vazelin sürülür (KK18, 67, 75).

Günkırı'da bulunan kırmızı toprak sulandırılarak çamur yapılır pişikli bölgeye sürülür (KK2, 3, 28, 36).

Pişişe şerbet sürülür (şerbetin koyu olması gerekiyor) (KK37, 18).

Hem bebeklerin hem de büyüklerin bir cilt sorunu olan pişik, tedavi edilmezse mikrop kapıp iltihaplanabilmektedir. Güroymak'ın Günkırı beldesi başta olmak üzere yörenin birçok yerinde karşılaşılabileceğimiz kırmızı toprak pişiğin tedavisinde kullanılan bir malzemedir. Manda yetiştiriciliğinin yoğun olduğu bölgede tuzsuz manda yağı da kullanılan malzemelerdendir. Vazelin, bebek pudrası, şekerli su tedavide kullanılan diğer malzemelerdir. Ayrıca aynısefa bitkisinden elde edilen krem de pişik ve yaralarda kullanılabilir. Saha çalışmamızda bu bitkiyi evinin bahçesinde yetiştiren hekimlere denk gelmiş bulunduk.

2.1.3.10. Saçkıran

Çeşitli nedenlerden ötürü saçın bir kısmının dökülmesi durumudur.

Papatya kaynatılır suyuyla saç yıkanır (KK51).

Cevizin yeşil kabuğu kaynatılıp suyuyla saç yıkanır (KK60).

Taze ısırgan otu kaynatılır posası saça sürülür. Suyuyla da saç durulanır (KK37).

Şilan ile saç yıkanır (KK26).

Sarımsak tuzla dövülüp saçkıran olan bölgeye konur (KK28).

Okutulmuş kına saça yakılır (KK19).

Cevizin yeşil kabuğu kurutulmuş kabuğu ve ceviz yaprağı kaynatılıp saç bu suyla yıkanır (KK11).

Ciddi bir saç kaybına neden olan saçkıran tedavi edilmezse kelliğe kadar gidebilir. Bu tür saç ile ilgili rahatsızlıklarda ceviz yaprağı, yaş ceviz, ısırgan otu, papatya, lavanta gibi bitkiler kullanılmaktadır. Bunların haricinde hekimlerin hazırladığı ilaçlar da kullanılır.

2.1.3.11. Siğil

Genellikle elin yüzeyinde beliren şişliktir. Yörede iki türü bilinmektedir. Yerel dilde "*belok/belük*" olarak adlandırılan türüne halk, kurbağadan geçtiğine inanır. Tedavisinde ocağa başvurulmaktadır. Ocaktaki hekim hoca vafındadır. Okuduğu dualarla siğili iyileştirir. Diğer bir türü ise "*tü*" olarak adlandırılan yüzeyi tırtıklı, vücudun farklı bölgelerinde de çıkabilen siğildir. Bunun ise dut ağacıyla bir ilgisi olduğuna inanılır. Bu türün tedavisinde farklı uygulamalar bulunmaktadır.

Vücutta bulunan her bir siğil için bir arpa tanesine okunur sonra bu arpalar temiz suyun geçtiği sulak bir yere gömülür. Arpa çürüdüğü zaman siğiller geçer. Bu uygulama sadece çarşamba günü yapılır (KK6, 20).

Arpanın üstüne dua okunup yumurtanın içine konur, toprağa gömülür (KK9).

Siğilli bölge hoca tarafından etrafı kalemle çizilip dua okunur (KK84).

Üç çarşamba dut ağacının bir dalı tutulup üç ihlas okunur. Dua edilip bu dal çevrilir. Dal kurduğunda siğil (tü) geçer (KK54).

Siğilin (Tü)başı tırnak makasıyla çekilip yakılırsa siğil geçer (KK51).

Üç ihlas bir Ayetel kürsi okunur (KK32).

İnatçı bir cilt hastalığı olan siğil ocakta tedavi edilen hastalıklardandır. Tedavisi biraz uzun sürmektedir. Yöremizde *belok/belük* ve *tû* olmak üzere siğilin iki türü olduğunu belirtmiştik. *Tû*, üstü pürüzlü bir siğil türüdür. Dut ağacına yerelde *tû* denilmektedir, bu sebeple tedavisinde dut ağacı kullanılır. Vücudunda *tû* bulanan hasta dut ağacının bir dalını tutarak dua okur, dalı kopmayacak şekilde kırar, dal kurduğunda siğil de geçmiş olur. *Tû* bu yöntemle iyileşmezse ocağa gidilir. Hoca vücuttaki siğil kadar arpa tanesine okuyup bir yumurtanın içine koyar, hastaya bunu sulak bir yere gömmesini söyler. Arpa taneleri çürüyünce vücuttaki siğiller de geçer.

Kurbağadan geçtiğine inanılan diğer bir siğil türü olan *belokun/belükün* tedavisi ise ocakta yapılmaktadır. Yıllarca geçmeyen siğiller bile ocakta tedavi edilerek iyileştirilir. Siğili iyileştirmeye siğil kesme denilmektedir.

2.1.3.12. Sivilce

Vücudun farklı bölgelerinde ortaya çıkan yağ bezeleridir. Yörede yerel adı "pızük" olarak bilinir.

Yedi yıl çobanlık yapan biri çakmağını hastanın yüzünde yedi kez gezdirirse sivilce geçer (KK51).

Sivilceye limon suyu sürülür (KK19).

Elma sirkesi ile su karıştırılarak günde birkaç kez bir bez yardımıyla sivilceli bölgeye sürülür (KK9).

Sivilcenin boyutu büyükse lokum sarılır (KK10).

Kil ya da toprak sürülür (KK2).

Yumurta sarısı ile limon karıştırılır yüze sürülür (KK30).

Yoğurt suyu ile sivilceli bölge silinir (KK43).

Buğday nişastasıyla limon suyu krem yapıp sivilceye sürülürse sivilce geçer (KK18).

Saf gül suyuyla sivilceli bölge temizlenir (KK18).

Sivilce yörede halkın kullandığı adıyla *pızuk*, hem içten hem de dıştan tedavi edilen bir rahatsızlıktır. Vücudun farklı yerinde çıkmaktadır. Tedavi uygulamalarından biri olan yedi yıl çobanlık yapmış çobanın çakmağını, sivilce üzerinde gezdirmesi halk inancına bağlı bir tedavidir. Bitkisel em'ler ile birlikte hayvansal em'ler de kullanılmaktadır. Tedavide elma sirkesi, yumurta sarısı, yoğurt suyu, gül suyu, kil ve toprak kullanılmaktadır.

2.1.3.13. Yanık

Isıya, ateşe veya kaynar suya maruz kalan derinin tahrip olması durumudur. Uygun tedavi yöntemi uygulanmazsa kalıcı hasara sebep olmaktadır.

Yanmış bölgeye yarım saat boyunca buz tutulur kesinlikle soğuk suya tutulmaz (KK4, 6, 10).

Elma suyu yanan bölgeye sürülürse hem iz kalmaz hem de acısı hemen geçer (KK 8, 10, 18, 20).

Patates rendelenip posasıyla birlikte yanığa sürülür (KK18).

Yanık bölgeye şekerli yumurta akı sürülür (KK59).

Güneş yanığına yoğurt iyi gelir (KK56).

Süt kaymağı soğutulur yanan bölgeye sürülür (KK64).

Yanan bölgeye kantaron yağı sürülür (KK66).

Yara kapatılmaz açık bırakılır (KK80).

Zerdeçalı bal sürülür (KK71).

Kuyruk yağı dövülür, içine biraz zerdeçal koyulur yanan bölgenin üstüne konur (KK75).

Yara sabah akşam sabunlu suyla yıkanır yıkanmazsa enfeksiyon kapabilir (KK2, 4, 10, 34).

Hasta önce soğuk suya tutulur,daha sonra bal sürülür. Bal yaranın erken iyileşmesini sağlar (KK3,39, 43).

Patates rendelenerek yanığa sürülür (KK30).

Hastanın yanan bölgesi soğuk suya tutularak derinin fazla tahriş olması engellenir. Daha sonra yanan bölgeye bal sürülür(KK37).

Beyaz mum zeytinyağında bekletilerek krem kıvamına getirilip yanan bölgeye sabah akşam sürülür (KK44).

Yumurtanın beyazı, toz şeker, bir tutam tuz karıştırılıp yanan bölgeye sürülür, üstüne ince bir tülbent konur (ev yapımı yakı). İki güne bir bölge sabunlu suyla yıkanıp aynı malzemelerle yapılan ev yapımı yakı uygulanır. Yaranın iyileşme durumuna göre 10 güne kadar tekrar edilir. Bu tedavi ile vücutta iz kalmaz (KK4).

Kaplumbağa kabuğu parçalanarak yakılır külü yanığa konur bu yarayı çabuk iyileştirir (KK71).

Janı bızını (keçi ilacı) yanığa sürülür (KK56).

Bal mumu ile yanık kremi karıştırılıp cilde sürülür (KK55).

Dar yapraklı sinirli ot (ilandilan) ezilip yanan bölgeye bir bez yardımıyla sarılır (KK4, 55, 56).

Kişide kusur olarak görülen ve estetik açıdan kişiyi etkileyebilen yanık ve yanık izi tedavisi, en çok önemsenen cilt rahatsızlıklarındandır. Annelerin en çok dikkat ettiği bir durum olmakla birlikte çocuğu yanan ya da dikkat etmeyip yanmasına sebep olan anneye beceriksiz gözüyle bakılmış, hor görülmüştür. Bu sebeple çocuğa küçüklükten itibaren yanmaya karşı terbiye verilir. Yakan maddelerden uzak durması öğütlenir. Kaynar süt yanığı en zor iyileşen, ciltte kalıcı hasara neden olan yanıktır. Tedavisi uzun zaman almaktadır.

Yanıklarda en sık kullanılan malzemeler bal, patates, yumurta akı, zeytinyağı ve kuyrukyadır. Yanıkta ilk müdahale önemli olduğu gibi yanık izinin kalmaması için sonraki tedaviler de önemlidir. Bu nedenle hasta bir halk hekimin gözetiminde verilen ilaçları uygulamalı ihmal etmemelidir. Kayıt altına aldığımız ilaçlardan biri de kaplumbağa kabuğunun yanık yaralarında kullanılmasıdır. Kaplumbağa kabuğu yakılmak suretiyle özellikle yanık izinde kullanılmaktadır.

2.1.3.14. Yara

Vücutun farklı bölgelerinde ortaya çıkan yaralara, yaranın çıktığı bölgeye göre tedavi yöntemleri uygulanmaktadır.

Yatak yarasına kantaron yağı sürülür (KK47).

Kuyruk yağı sürülür (KK36).

Yaraya belge tel (civan perçemi) sürülür (KK22).

Belgheviz dövülüp yaranın üstüne konur (KK70).

Zımanokı mare elde veya ayakta açılan yaralara dövülüp konur (KK67).

Yaraya dut yaprağı sarılırsa yara kısa sürede iyileşir (KK63).

İlan dilan otu yaraya sarılır (KK96).

Gıya birin dövülüp temiz bir bezle yaranın üstüne bırakılır (KK54).

Vücut yaralarında dut yaprağı ile birlikte dut ağacının kabuğu kazılarak yaranın üstüne konulur. Dutun tedavi edici özelliği eski kaynaklarda da mevcuttur. Yöremizin her yerinde yetişebilen dut ağacının meyvesi ve yaprağı tedavilerde kullanılmaktadır. Ayrıca yörede yetişen *giya birin ve ilandilan* yara tedavisinde en sık kullanılan şifalı otlardır.

2.1.3.15. Gül Hastalığı

Yüz ya da bacak bölgesinde yumuşak dokunun olduğu yerde beliren kırmızı belirgin lekelerdir. Halk bu hastalığın nazardan kaynaklandığını söylemektedir. Tedavisi içten kesilmeye çalışılır.

Süpürge otu tohumu havanda dövülür, sabah akşam bir tatlı kaşığı içilir (KK18).

Nazar kemiği yakılarak hasta dumanına tutulur (KK28).

2.1.3.16. Sedef

Sedef hastalığının kaynağının strese bağlı olduğu bilinmektedir. Bir cilt hastalığıdır. Genellikle dirseklerde, dizlerde, eklem yerlerinde ortaya çıkar. Tedavi edilmezse rahatsızlık verir.

Şahtere otu sıcak suda demlenerek hastaya içirilir (KK51).

Kantaron yağı hem içilir hem de sedefli bölgeye sürülür (KK54).

Sedefi olan hasta domates yememelidir (KK60).

Sedefe okunmuş kına sürülürse geçer (KK23).

Lavanta suyu sedef yaralarına iyi gelir (KK18).

Yapısı ile egzamaya benzeyen sedef, vücudun daha çok eklem bölgelerinde görülmektedir. Yoğun bir pullanma, kırmızı lekeler şeklinde belirir. Tedavisi uzun süren bir cilt hastalığıdır. Tedavisinde kantaron yağı, şahtere otu, lavanta suyu kullanılır. Ayrıca hastanın beslenmesine de dikkat etmesi önerilir.

2.1.3.17. Uyuz

Hayvanlardan insanlara geçen bir deri hastalığıdır. Halk dilinde *gır/ğorın* olarak adlandırılır. Deride kaşıntı, kızarıklık ve döküntüye neden olur. Bütün vücuda yayılabilen bir hastalık olan uyuz, kişiden kişiye de çabuk geçebilmektedir. Tedavisinde hekimin hazırladığı ilaç bütün vücuda uygulanır.

Ardıç katranı, kükürt, vazelin karıştırılıp bütün vücuda sürülerek bir gün beklenir, ertesi gün yıkanır. Üç gün aynı şekilde uygulanır (KK27).

Bütün vücut Arap sabunuyla yıkanır (KK28).

2.1.3.18. Zona Hastalığı

Bir tür cilt hastalığı olan zona hastalığının tedavisinde şunlar uygulanmaktadır;

Yedi yıl çobanlık yapmış çobanın çakmağı zonanın üstünde yedi kez çakılırsa hastalık geçer (KK2,10).

Sarımsak ezilerek zonanın üstüne sürülür (KK47).

Çoğunlukla yaşlı insanların vücudunda ortaya çıkan bir hastalık olan zona hastalığı, kabarcıklı rahatsız eden bir cilt hastalığıdır. Cildi tahriş ettiği için kişiye rahatsızlık verir. Tedavisinde yedi yıl çobanlık yapmış kişinin çakmağı kullanılmaktadır. Çoban yedi yıl kullandığı çakmağı hekime verir, hekim hastanın vücudunda çakmağı yedi kez çakarak gezdirebilir. Bu sayede hastalık iyileşir. Çakmağın yanıp yanmaması önemli olmayıp yedi yıl kullanılması önemlidir.

2.1.4. Çocuk Hastalıkları

2.1.4.1. Altını Islatma

Özellikle çocuklarda görülen gece altını ıslatma ve yaşlılarda idrarını tutamama durumunda halk arasında uygulanan bazı yöntemler bulunmaktadır.

Keçi dalağı tandırda pişirilir çocuğa yedirilir (KK10).

Dut yaprağı kaynatılıp suyu çocuğa içirilir (KK47).

Kirpi eti pişirilip çocuğa yedirilir (KK9,10,11,16).

Kiraz sapı kaynatılıp içilir (KK14,15).

Mısır püskülü kaynatılıp çocuğa içirilir (KK12).

Daha çok çocuklarda görülmekle birlikte yaşlılarda da görülebilen alt ıslatma rahatsızlığı güçsüzlükten ve zayıflıktan kaynaklandığı düşünüldüğü için kişiye kuvvet veren yiyecekler yedirilmektedir. Bunların başında da birçok hastalığa deva olduğu belirtilen kirpi eti yedirilmektedir. Keçi dalağı da kişiye güç kuvvet veren yiyeceklerdendir. Ayrıca mısır püskülü, kiraz sapı, dut yaprağı da suyu kaynatılıp içilen bitkilerdendir.

2.1.4.2. Ay Çarpması

Ayın dolunay olduğu dönemde çocuklarda ortaya çıkan bazı belirtilerden yola çıkarak adlandırılan bir çocuk rahatsızlığıdır. İnanca bağlı bir rahatsızlık olan ay çarpması, yörede *hivok, hiv, hivan ketın, aydan düşme* olarak da adlandırılır. Yöresel bir hastalık olan ay çarpmasının tedavisi belli büyüsel yöntemlerle yapılmaktadır. Muş yöresinde hastalığa *hivok, kemik, ji heyve ket* isimleri ile adlandırılan "ay düşmesi" tam olarak tanımlanmamış bir çocuk rahatsızlığıdır (Kardaş, 2019: 185).

Çocuğun yüzüne okunmuş su serpilir. Çocuk irkilirse ay çarpmıştır (KK1, 2, 3, 8, 10, 14).

Çocuğun yüzüne, göbeğine koluna ve ayağına artı işareti çizilir (KK11, 10, 17).

Çocuğa yağlı yemekler yedirilmez (KK50, 71).

Çocuk ocağa götürülür. Ocağcı hoca çocuğa kurşundan bir hilal keser. Her dolunayda bu hilal çocuğun görünen bir yerine takılır (KK84).

Ay çarpmasında çocuğun alnı ve göbeği üç çarşamba kazan isiyle karalanır (KK55).

Evin ilk çocuğu hastanın yüzüne sabah kuşluk vakti ve ikinci vaktinde su serper (KK65, 69, 70).

Ailenin en büyük çocuğu hasta çocuğa önce dua okur daha sonra yüzüne is karasıyla şekiller çizer (KK2, 59).

Ay çarpması halk inancına bağlı bir çocuk rahatsızlığıdır. Bazı belirtilerin ortaya çıkmasıyla çocuğun ay çarpması olduğu anlaşılır. Hicri takvime göre ayın ilk hilali çocukları etkilemektedir. Bu nedenle çocuklar ay başında dışarı çıkarılmaz, aya baktırılmaz çıkarılırsa hastalanır. Yaygın inanca göre ay her yenilediğinde yani her ay başında ay çocukları alıp yükseğe çıkarıp yere atar bu nedenle ay çarpması olan çocuk rüyasında yüksekten düştüğünü sanarak sık sık irkilir. Yörede ay çarpmasına aydan düşme denmesinin nedeni de bu inançtır. Ayrıca küçük çocuklar aynaya baktırılmaz bakarsa ay çarpması olur. Çocuk hilale bakarsa da ay çarpması olur. Dolayısıyla ayın ilk hilal zamanı çocuklar akşam dışarı çıkarılmamalı ve aya baktırılmamalıdır.

Çocuğun yüzüne su serildiğinde irkilirse, iştahı kesilip her yediğini kusarsa, halsiz olursa, kirpikleri dikleşip seyrelirse, ateşi yükselir ve havale geçirirse ay çarpması olmuş demektir. Ay çarpması için ocağa gidilir. Ocaklı genellikle şeyh ya da *mele* olarak adlandırılan hocadır. Çocuğun ay çarpması mı yoksa nazar mı olduğunu belirttikten sonra ay çarpması olmuşsa kurşundan hilal kesip çocuğun sağ omzuna asar. Bununla birlikte muska da açar. Bu vesileyle çocuğun birkaç güne iyileştigiğine inanılır. Bunların haricinde ailenin ilk çocuğu, hastanın yüzüne su serpip sağ işaret parmağıyla yüzüne daire çizer dairenin içine de artı veya hilal işareti çizer. Sağ el ile sol ayak ve göbeğine de aynı işareti çizerek ayın etkisinin çıkmasını sağlamaktadır. Bunu kazan isiyle de tekrar eder. Halka göre bu rahatsızlığın bir de tılsımı vardır, hastanın yanında hastalığın ve hastalığın tedavisinde kullanılan malzemelerin adı anılmamalı, eğer anılırsa tedavinin etkisini kaybettiğine inanılır.

2.1.4.3. Aydaş Hastalığı

Çocukların yetersiz beslenmelerinden dolayı ortaya çıkan bir hastalıktır. Bu hastalıkta çocukta gelişme geriliği görülür. Anadolu'da çocuk hastalıklarından biri de

"aydaş" hastalığıdır. Kırkı karışan çocuklarda biri kilolu iken diğeri zayıf kalabiliyor. Bunun için birçok tedavi usulü kullanılmaktadır (Petekçi, 1962: 2743).

Kara havuç kaynatılıp suyu çocuğa içirilir. Posası atılmaz o da yedirilir (KK50).

Çocuk hocaya götürülüp okutulur (KK36).

Aydaş olan çocuğu başka bir anne emzirir (KK38).

Çocuğa nazar kemiği yaptırılır (KK38).

Bazı yörelerde yeni doğan çocukların fazla zayıflamasına "değişme" denilmektedir. Bunun tedavi yollarından biri de çocuk, gece yarısı boş bir mezarlıkta birkaç saat bırakılır, üstündeki giysileri çıkartılır ve çocuğa yeni giysiler giydirilerek, çocuk eve götürülür. (Demirhan, 1979: 8645).

Gelişimsel olarak yaşlılarının gerisinde kalan bünyesi zayıf, cılız, sürekli hastalanan çocuklar için kullanılan bir tabir olan aydaş, çocuğun iştahsızlığından ötürü yeterince beslenememesinden yahut nazardan kaynaklandığına inanılır. Hocaya götürülüp dua okutma en etkili tedavi yöntemidir.

2.1.4.4. Bebek Gazı

Yeni doğan bebeklerdeki karın sancısı olarak bilinir.

Bebeğin sırtına ve karnına masaj yapılır (KK35).

Bebeğe anason kaynatılıp içirilir (KK34).

Zeytin yağı içirilir (KK45).

Rezene çayı içilir (KK79).

Bebeği huzursuz eden bir durum olan gaz sancısını gidermek için en etkili yöntem anason içirmek olmuştur. Bunun yanında masaj, zeytinyağı, rezene de içirilerek sancı giderilmeye çalışılmıştır.

2.1.4.5. Fırışk

Bebeklerde midenin yerinden kaymasından kaynaklanan bir durumdur. Bebek her yediğini kusarsa *fırışk* olmuş demektir.

Fırışk olan bebek düz bir yere uzatılarak bacaklarından tutulup havaya kaldırılır, yavaşça takla attırılır. Bu uygulama üç defa tekrar edilir (KK8, 16, 19, 75).

Bebek ters çevirilip popusuna tarakla vurulur, "firüşk firüşk here nava mırışk" tekerlemesi söylenerek bebeğe üç kez takla attırılır (KK11, 16).

Bebek ayaklarından tutularak bağ aşağı sarkıtılıp ayak tabanına vurulur (KK44).

Bebeğin midesinin yerinden kayması olan *fırüşk*, bebeği kaldırıp indirirken dikkat edilmemesinden kaynaklanmakta yahut bebeği yukarı fırlatıp tutmak bebeğin midesini yerinden oynatmaktadır. Bebeğin midesinin yerine oturmasını sağlayarak rahatsızlık giderilir. Bunun için de mutlaka bu işten anlayan bir hekime gidilmeli, anne bunu tek başına yapmamalıdır. Bebeğin ayaklarından tutmak suretiyle bebeği ters çevirmek zor bir işlem olduğu için bilmeyen birinin bunu yapması durumunda henüz kemikleri tam gelişmeyen bebeklerin ayağını yerinden çıkarabilir. Bu nedenle hekime gidilip tedavi edilir. Tedavi edilmezse bebeğin kusması devam eder. Düzgün bir şekilde yapılmayan firüşkler ileriki zamanlarda, yetişkinlikte de ortaya çıkar.

2.1.4.6. Huşrük

Bebeğin saç diplerinde, kafasında beliren döküntüdür.

Bebek tuzlu suyla yıkanır (KK3, 18).

Bebek deniz suyuyla yıkanır (KK3, 54, 55).

2.1.4.7. Kırk Basması

Kırkı çıkmamış çocuğun veya yeni doğmuş çocukların maruz kaldığı bir ruhsal hastalıktır. Ölüm, yeni gelin gelmesi, doğum gibi durumların kırk günü dolmadan doğan çocuklar için "kırk karışığı" tabiri kullanılmaktadır. Halk arasında kırk karışması bir tarih başlangıcı olarak da kullanılmaktadır. Örnek olarak ölüm tarihlerinde belirsizlik olduğunda kiminle kırkı karışmış ona bakılır (Soylu, 1975: 7265).

Çocuğa kırk basmaması için elbisesine çengelli iğne takılır (KK16, 56, 58).

Bebeğin yastığının altına ekmek konur (KK30, 61).

Bebek kırkı çıkıncaya kadar evden çıkarılmaz başka kırklı bir kadının yanına gidilmez yoksa kırklar karışır. Bebek huysuzlanır (KK47).

Kırkı çıkmamış bebek; cenazeye götürülmemelidir, başka kırklı bir bebeğin ve kırklı bir gelinin yanında bulundurulmamalıdır. Bulunması halinde kırklar karışabilir ve birbirine geçebilir. Kırk basması olan bebeğe bazı ritüeller uygulanır. Bu uygulamaların

bir kısmı dini uygulama iken bir kısmı sihirle ilgilidir. Eski inanç sistemine dayanan uygulama dizisi karşımıza çıkmaktadır (bk. kırk çıkarma).

Kırk basması durumu sadece insanlar arasında geçerli bir durum olmayıp yavrulmuş bir hayvan ile insan arasında da kırk geçmesi söz konusudur. Bu nedenle anne doğum yapacağı zaman annenin odasında ya da evinde başta kedi, köpek olmak üzere başka bir hayvanın olmamasına özen gösterilir (KK16).

2.1.4.8. Demağ

Çocuğun annesinin sütünü emmeme durumudur. Anadolu'nun bazı yörelerinde sağımsızlık olarak adlandırılrsa da demağ, bundan farklı olarak bebeğin damağından kaynaklanan bir rahatsızlıktan ötürü süt emmede zorluk çekmesidir. Çocuğun gelişimi ve hastalıklara karşı korunmasında önemli bir yere sahip olan anne sütünü emmesi için bebeğe çeşitli tedaviler uygulanır.

Hekim bebeğin damağını yoklar damağı yumuşak ise üç kez yukarı bastırır (KK16).

Annenin göğsüne şekerli su sürülerek bebeğin annesinin memesini emmesi sağlanır, bu sayede demağ geçer (KK14).

Hekim bebeğin damağını sağ baş parmağıyla yukarı kaldırır böylece bebek annesinin sütünü emer (KK16).

Annenin bütün çabasına rağmen bebek annesinin sütünü emmiyorsa *demağ* olmuştur. Bu hastalıkta bebeğin yutağına yakın bir yerde ya da damağında küçük bir et parçası belirir bu durum bebeğin süt emmesini engeller. Hekim baş parmağıyla bebeğin damağını yoklar yumuşak bir et parçası eline gelirse bebeğin damağını üç kere yukarı kaldırır, bu sayede bebeğin rahatsızlığı geçerek bebek rahatça süt emmeye başlar.

2.1.4.9. Konuşamayan Çocuklar

Konuşması geciken ya da konuşamayan çocuklar için yapılan tedavi yöntemleri şunlardır;

Kullanılmamış bir kilit alınıp camiden çıkan ilk kişiye açtırılır, kilit kapatılmadan evin kapısının üstüne asılır (KK11).

Şeyh Garip türbesine gidilir (KK85).

Karababa Türbesine gidilir, çocuk orda yatırılır. Çocuk ağlayarak uyanırsa iyileşir (KK50).

Herhangi bir rahatsızlıktan konuşamayan, kekeleyen, ya da konuşması geciken çocuklar için Bitlis merkezde bulunan Şeyh Garip türbesine gidilmektedir. Türbenin içinde bir zincir ve delik bulunmaktadır. Zincir çocuğun boynundan geçirilerek kafası bir delikten sokulur. Bu uygulama üç çarşamba günü uygulanmaktadır. Üçüncü çarşamba beneksiz kara tavuk kesilerek türbedara verilir. Ayrıca yasin ve mevlit de okutulur. Yine Bitlis merkezde bulunan Karababa türbesi de konuşamayan çocukların şifası için gidilen mekanlardandır. Bu türbede çocuk uyutulmaktadır. Çocuk ağlayarak uyanırsa bir süre sonra konuşulduğuna inanılır. Güroymak ilçesinde bulunan Tıvıka Hurinaz ziyareti de konuşamayan çocuklara şifa olan mekanlardan biri olduğuna inanılır. Bu ziyarette taş bir ocak bulunmaktadır. Konuşamayan çocuk taş ocağın içine oturtulur. Çocuk ağlarsa iyileşeceğine, ağlamazsa öleceğine inanılmaktadır.

Çocuklardaki geç konuşma rahatsızlığının biyolojik sebeplerden ziyade korku kaynaklı olduğu inancı vardır. Bu rahatsızlığın tedavisi için çocuk ilk olarak, hocaya götürülüp okutulmaktadır. Okutulmaktan yarar göremeyen çocuğa muska yaptırılır. Bu muska suda eritilerek suyu çocuğa içirilir (Cereboğlu, 1975: 7318-7319).

2.1.5. Dolaşım Sistemi Hastalıkları

2.1.5.1. Damar Sertliği

Damarların yüksek kolesterolden ve yüksek tansiyondan ötürü kalınlaşması durumudur.

İçinde bol miktarda vitamin olan bitkiler tüketilmeli. Brokoli, karnabahar gibi sebzeler tüketilir (KK49).

Dut yaprağı günde bir defa kaynatılıp içilir (KK54).

Ceviz, badem gibi yemişler damar sertliğine iyi gelir (KK60).

Dağ kekiği (catiré), biberiye gibi bitkiler kaynatılıp her gün bir bardak içilir (KK55).

Yüksek tansiyon, yüksel kolesterol ve yanlış beslenmeden ötürü damar kalınlaşır.

2.1.5.2. Damar Tıkanıklığı

Kan damarlarının tıkanmasıyla beliren hastalık. Tedavi edilmezse ciddi ölüm riskleri ortaya çıkabilir.

Birer avuç fındık, fıstık, ceviz içi badem yenir (KK48).

Sıcak su ile limon tüketilir (KK63).

Süs (meyan otu) kaynatılıp içilir (KK37).

Kuru incir yıkanıp doğranır, bir bardak zeytinyağının içine koyularak bir hafta ışık görmeyecek bir yerde bekletilir. Her sabah aç karnına bir kaşık yenir (KK45).

Alıç zamanında toplanılıp bir kapaklı kaba konur üstüne su ve biraz sirke konur kapatılır. Bir ay sonra kap açılır, alıç ile suyu ayrıştırılır ve her gün bir bardak bu sudan içilir (KK18).

Damar tıkanıklığının pek çok nedeni bulunmaktadır. Tedavi edilmezse kalp krizi gibi ciddi sorunlara hatta ölüme sebep olmaktadır. Tereyağı gibi katı yağlar damar tıkanıklığına sebep olacağından hastaların bu tür yağları yememesi önerilir. Bunu yerine zeytinyağı yenmesi önerilir. Kuru incir, fındık gibi yemişlerin yanında yörede güviş olarak adlandırılan alıç eylül ayında toplanıp sirkesi yapılır. Sirkesi damar tıkanıklığına iyi gelmektedir.

2.1.5.3. Kalp Çarpıntısı

Kalp ritminde oluşan düzensizliktir.

Hasta limonlu su içmeli (KK16).

Bolca su tüketilir (KK18).

Şilân kaynatıp içmeli (KK12).

Havuç kalbe iyi gelmektedir (KK21).

Bol bol sebze tüketmeli (KK18).

Giyayı kelbı kaynatılır ve içilir (KK54,55).

Çarpıntı bazen yenen bir yiyecekte kaynaklanabilir hangi yiyecekte kaynaklanıyorsa bir daha yenmez (KK14).

Kalp çarpıntısına bazen kişide alerjiye yol açan yiyecekler de sebep olmaktadır. Bu nedenle kişi yediğine içtiğine dikkat etmelidir. Kalp otu, yörede giyayı kelbı olarak bilinen bu ot sulak yerler ve dere kenarlarında yetişmektedir. Güroymak'ın Üzümveren deresinde ilkbahar mevsiminde rastlamak mümkündür. Kalp otu mevsiminde toplanıp hem taze hem de kurusu kaynatılarak suyu içilirse kalbe iyi gelmektedir. Otun şekli de kalbe benzemektedir. Bunların haricinde kalbe iyi gelen yiyecekler de tüketilir..

2.1.5.4. Kolesterol

Kandaki yağ fazlalığından dolayı damarların tıkanmasıyla ortaya çıkan ve son yıllarda farkına varılan bir hastalıktır. Zamanında tedavi edilmesi önemlidir. Yaygın bir hastalıktır. Yörede tedavisinde şunlar uygulanmaktadır:

Kırk gün boyunca her gün ceviz içindeki ince zar ile ceviz içi akşam suya konulur ve her sabah aç karna içilir (KK54,55).

Isırgan otu kaynatılır, bir bardak sabah bir bardak akşam olmak üzere günde iki bardak suyu içilir (KK1,3,51).

Yoğurt üstünde biriken su aç karnına içilirse kolesterolü düzenler (KK4,54,55,67).

Bolca su tüketilir (KK18).

Kolesterol son zamanlarda büyük bir artış gösteren bir damar hastalığıdır. Çağımızda dengesiz ve sağlıksız beslenme, hareketsiz yaşam gibi faktörlerden ötürü yaygın bir hastalık haline gelmiş bulunmaktadır. Diğer kalp ve damar hastalıkları gibi kolesterolde de beslenmeye dikkat etmek önemli bir husustur. Kanı sulandırma ve temizleme özelliği bulunan ısırgan otu hem taze hem de kuru kaynatılarak suyunun içilmesi kolesterole iyi gelmektedir. Birçok hastalığın tedavisinde kullanılan ısırgan otunun fazla kullanılması kalp ritmini bozduğu belirtilmektedir. Bu nedenle kalbinden rahatsız olanlara önerilmemektedir.

2.1.5.5. Tansiyon

Kan basıncının düşmesi veya yükselmesiyle beliren rahatsızlıktır. İki çeşidi bulunmaktadır. Tansiyon yükselmesinde ve düşmesinde farklı tedaviler uygulanmaktadır.

Tansiyon yükselince limonlu ayran ya da su tüketilir. Bir parça limon başın üst kısmına sürülür (KK18).

Tansiyon düşünce tuzlu ayran ya da tuzlu su tüketilir. Eğer tansiyon çok yüksek ya da çok düşük değilse bir bardak ayrana biraz tuz ile limon beraber katılır ve içilir (KK61).

Kurutulmuş ısırgan otu kaynatılmış suya eklenir ve bir bardak içilir (KK55).

Her gün bir diş sarımsak yemek tansiyonu düzenler (KK79).

Tansiyonun yüksek ve düşük olmak üzere iki çeşidi vardır. Yüksek tansiyona tıp dilinde hipertansiyon denmektedir. Her bir çeşidi için ayrı tedavi uygulanmaktadır. Yüksek tansiyon felce, kalp krizine sebep olacağından büyük risk taşımaktadır. Bu nedenle hekimler her gün bir diş sarımsağı çatlatıp yutmayı önermektedir. Limonlu su, ayran, ısırgan otu tansiyonu düşürmekte ve dengelemektedir. Ayrıca yüksek tansiyondan kaynaklı bayımlarda başın tepesine limonla masaj yapmak tansiyonu düşürmektedir. Tansiyon düşüklüğüne ise tuzlu ayran iyi gelmektedir.

2.1.5.6. Varis

Bir damar hastalığı olan varislere günümüzde çokça rastlamaktayız.

Maydanoz sapı kaynatılıp içilir (KK80).

Banyodan sonra on beş dakika boyunca soğuk su uygulaması yapılır ve sert bir kese ile masaj yapılır. Ardından kantaron yağı sürülür (KK78).

2.1.6. Göz Hastalıkları

2.1.6.1. Arpacık/ İtdirseği

Göz kapağında bulunan bezlerin iltihaplanmasıdır. Kirpik follikülleri, zeiss bezi, moll bezlerinden birinin pürülan enfeksiyonu olduğunda "arpacık" olarak adlandırılır. (Duman, 2015: 35). Halk dilindeki adı *bük* olan arpacığa aşağıdaki tedaviler uygulanmaktadır.

Sarımsak sürülür (KK71,18,22,10).

Sıcak bez uygulaması yapılır (KK74).

Göze kuyrukyacağı konur (KK75).

Amcasının oğluyla evli kadının yüzüğü göze sürülürse arpacık geçer (KK71).

Kız çocuğu emziren annenin sütü hastanın gözüne damlatılırsa arpacık geçer (KK74).

Bezden bir bebek yapılıp ateşe atılır bebeğin ateşte yanıp yok olması gibi arpacığında gözden erimesi temenni edilir (KK71,72).

Arpacığın çıkmadığı göze gümüş veya altın yüzük sürülür (KK72).

Arpacığın olmadığı göze hacdan getirilen sürme çekilirse arpacık iyileşir (KK72).

Arpacıklı göze hasta kendi tükürüğünü çalar (KK76).

Çatala ip veya bez sarılarak bebek yapılıp tandıra atılır (KK76).

Yörede *buk/bük* olarak adlandırılan bu rahatsızlıkta bitkisel tedavilerin yanında inanca bağlı büyüsel tedaviler de yapılmaktadır. İnanışa göre gözde arpacık çıkması kıskanç gelinden kaynaklanmaktadır. Gözlerden birine sürme çekilip diğerine çekilmezse gelin kıskanır gözdeki arpacık da geçer. Arpacık küstürülmemeye çalışılır. Küserse gözde kalıcı olur. Ayrıca arpacığı geçirmek için bazı büyüsel ritüeller de uygulanır. Gelin şeklinde çaputtan bir bebeğin yapılıp ateşe atılması inanca bağlı tedavinin örneklerinden biridir.

2.1.6.2. Çapak

Göz çukurunda iltihaplanmadan kaynaklı sarı renkli sıvı kirlerdir. Bunlar gözleri rahatsız eder.

Karahindiba kaynatılıp suyu hem içilir hem de göze sürülür (KK75).

Göze süt damlatılır (KK66).

Temiz bir tülbent papatya çayına batırılır göz, sabah akşam silinir (KK50).

Göze limon suyu damlatılır (KK56).

2.1.6.3. Göz Kanlanması

Gözün iltihap kapması sonucu ve aşırı yorulması, aşırı güneş ışığına maruz kalması sonucu retinanın kanla dolup kızarmasıdır. Gözün kanlanmasına veya gözdeki ağrıya genel olarak verdiğimiz addır. Gözün çeşitli sebeplerden ötürü mikrop kapmasıyla oluşan hastalıklardır.

Siyah çayın posası temiz bir bezin içine konur ve kanlanan gözün üstünde yarım saat bekletilir (KK42).

Taze salatalık dilimlenip göze koyulur (KK36).

Çay iki üç gün bekletilerek küflendirilip suyu göze damlatılır (KK26).

2.1.6.4. Göz Perdesi/Katarakt

Göz bebeğinin perdelenmesiyle oluşan katarakt, görüntünün bulanıklaşması veya kaybolması durumudur.

Göze limon suyu damlatılır (KK22).

Havuç suyu içmek gözleri kuvvetlendirir (KK11).

2.1.6.5. Sineğin Kurt Atması

Sineğin göz çukuruna larva bırakmasıyla oluşan durumdur. Tedavisi zamanında ve doğru yapılmazsa larvalar büyüyerek kurda dönüşür ve görme yetisini kaybetmeye kadar sonuçlara sebebiyet verir.

Gözün üstüne kuyruk yağı ya da iç yağ koyulur (KK83).

Gözün üstüne bir parça çiğ et koyulur (KK10).

2.1.7. Kadın Hastalıkları

2.1.7.1. Adet Sancısı/Ağrısı

Kadınların aybaşı halindeyken ortaya çıkan ağrı ya da sancıdır. Ağrıyı dindirmek ve hafifletmek için uygulanan yöntemler şu şekildedir:

Toprak bir kapta bir kilo süt ile bir demet ev maydanozu kaynatılır, ılıyınca hasta bunun üstüne oturur (KK3,2,17).

Civanperçemi kaynatılıp suyu içilir (KK17).

Kurutulmuş papatya çayı yapılıp içilir (KK20).

Dut pekmezi sulandırılarak şerbet yapılıp içilir (KK17).

Bele sıcak su torbası konur (KK20).

Karın bölgesine sıcak havlu sarılır (KK27,31).

Ayak sıcak tutulmaya çalışılır (KK43).

2.1.7.2. Göğüs Ucu Yarası

Annenin bebeği emzirmesiyle göğüs ucunda oluşan yara, hem anneyi hem de bebeği etkilemektedir. Tedavisi bitkisel emlerle yapılmaktadır. Kadın hastalıklarını tedavi eden hekimler tarafından hazırlanan ilaçlarla tedavi edilir.

İlan dilan (sinirli ot), ısırgan otu havanda dövülüp yaranın üstüne konur (KK38).

Buğday unu ve yoğurt üstünde biriken suyla bir hamur yapılır yaranın üstüne konur (KK37).

Şeker ya da bal yaraya sürülür (KK54).

2.1.7.3. Düşük

Bebeğin anne rahmine tutunamayıp gelişmemesi durumudur.

Ber bejin (üzerlik) bağlanır (KK64).

İmamda muska yaptırılır, bu muskayı kadın üzerinde taşır (KK3).

Gebe 9 ay boyunca ağırlık kaldırmamalı, ağır işler yapmamalıdır (KK60).

Kullanılmamış bir kilit alınır, kilide dua okunup kapatılır (Bu sayede bebeğin anne karnında kalması sağlanır). Kadının doğum sancısı başlayınca, hekim dua okuyup kilidi açar. Hekim dua okuyup kilidi açmadan hasta doğum yapmaz (KK10).

Düşük, annenin ya da ceninin sağlıklı olmasından ötürü ceninin rahme tutunamayıp düşmesi durumudur. Hekimlere göre sağlıklı cenin sağlıklı rahimde durur düşmez. Eğer düşük oluyorsa ya cenin sağlam değildir ya da rahim ceninin oluşumuna elverişli değildir. Bu durumda anneye tedaviler uygulanarak sağlıklı gebelik geçirmesi sağlanır. Bütün tedavilere rağmen bebek düşüyorsa hocada muska yaptırılır. Bunların haricinde büyüsel bir yol olan kilitle bebek durdurma uygulaması da düşüğü engelleyen yöntemlerden biridir. Bu yöntemi Güroymak'ın Taştüstü köyünde bulunan bir hekim uygulamaktadır.

2.1.7.4. Kısırlık

Soyun devamı açısından önemli bir yere sahip olan çocuk, olmama durumu toplum içinde yadırganmış, olması için de birçok tedavi yöntemi bulunmuştur. Tam bir

halk hekimliği alanı olan kısırlığın tedavi yöntemlerine çalışma alanımızda sıkça rastlamış bulunduk. şahısların uyguladığı tedavilerin haricinde yatır, türbe muska gibi uygulamalara da başvurulmaktadır. Ayrıca namlı halk hekimlerine ya da türbe ve yatırlara tedavi için yöre dışından da hastalar gelmektedir. Gerektiği durumlarda kadın hastalarla birlikte erkekler de kısırlık tedavi olmaktadır.

Beş yıl adet olmayan kadına hekim bakmaz (KK17).

Birkaç yıldıradet olmayan kadına önce adet olması için ilaç verilir. Kadın adet olmaya başladıktan sonra tedaviye başlanır (KK3).

Hamile Kalmak isteyen hastaya sadece bahar ayında bakılır. İlbaharda şifalı otlar çıkmaya başladığı için tedavi için en uygun mevsim ilkbahardır (KK2,17).

Hastaya uygulanan üç günlük tedaviden sonra ilaç verilir. İlaç olarak kullanılan malzemeler: bal, süt, kabak, ebeğümece, maydanoz kökü (maydanoz organik olmalı), sirke, kuyruk yağı, zeytinyağı, kantaron yağı (KK17).

Hastanın yumurtalıklarına şişe atılır (KK31,27,57,59).

Hastanın göbeği yeşil sabunla yıkanarak masaj yapılır. Bu şekilde rahim yumuşatılmaya çalışılır (KK99).

Hasta sabah bir şey yemedenden hekime gider. Hekim hastanın karnına zeytin yağıyla masaj yaptıktan sonra şişe atar. Daha sonra tuzlu suda kaynattığı (rahim önemli bir organ olduğu için kullanılan malzemelerin hijyenine dikkat edilmektedir) bir parça ynn üstüne köy tavuğundan alınan yumurta sarısı konur. Hasta oturur pozisyonda durarak yumurtanın rahmine geçmesini sağlar. Hasta, ertesini gün iki yaşını doldurmamış oğlaktan alınan d temiz bir şiringayla rahmine enjekte eder. Bu işlemden sonra hekimin verdiği yn yumağını tuzlu suda kaynattıktan sonra rahmine yerleştirir. Birkaç gün içinde yn yumağı düşer. Daha sonra hekimin verdiği şifalı otlar kaynatılır hasta bu suya oturtulur (bk. foto. 21). Bu işleme  gün devam edilir. Bunun yanında hasta hekimin verdiği otlarla çay yapıp her gün içer (bk. foto. 20). Hasta, hamile kaldıktan sonra hocaya gidilip bebeğin düşmemesi için "ber bejin" denilen muska yaptırır. Muskanın ücretinin yarısını hastanın eşi yarısını ise babası verir (KK1).

Hasta üç gün sütte kaynatılmış maydanoz içer (KK74).

Göbeğe kantaron yağıyla masaj yapılır (KK79).

Hekim hastanın karnını kontrol ettikten sonra yumurtalıkların durumuna bakar yumurtalıklarda kist varsa önce kistleri tedavi eder (KK17, 27, 30, 36).

2 kilo süt, birkaç tane rendelenmiş havuç, bir demet maydanoz, 5 tane kırmızı yerli soğan, bir avuç kaçak çay (doğal az işlenmiş çay), 2 su bardağı zeytinyağı, bir parça kök zencefil bu malzemeler karıştırılıp sütte kaynatılır. Sıcaklığı geçip ılıyınca hasta üstüne oturup etrafını bir örtüyle kapatır ki karışımın buharı içine girsin. Hasta bu uygulamayı adetinin 2. gününden başlamak üzere 3 gün üst üste sabah ve akşam 2 kez tekrarlar. Karışım tek sefer hazırlanıp buzdolabında muhafaza edilir, işlem yapılacağı zaman ısıtılıp kullanılır (KK17).

Bir kabak ikiye bölünüp tandıra atılır, iyice yumuşadıktan sonra ılıyınca hastanın karnının üstüne konulur. Bir hafta tekrar edilir (KK17).

Maydanoz ile soğan kabuğu kaynatılıp 15 gün sabah akşam aç karnına içilirse rahimdeki iltihabı temizler. Bu kür her seferinde taze hazırlanır (KK1,17).

Hastaya lahana, karnıbahar, havuç suyu içirilir (KK3).

Kadın hastalıklarına bakan dolayısıyla kısırlık tedavisi yapan hekimler çalışma sahamızda en sık rastladığımız hekim grubu olmuştur. Her ilçede bu tedaviyi uygulayan hekimler bulunmaktaydı. Soyun devamı açısından önemli bir yere sahip olan çocuk, olmaması durumunda önce halk hekimlerine başvurulmuş, halk hekimlerinin çare bulmadığı durumlarda tıp doktorların başvurulmuştur. Halk hekimi her hastayı tedavi etmeyip, önce kontrol etmekte, çocuğun olması için yumurtalık, rahim gibi organların uygun olup olmadığına bakmaktadır. Aklının kestiği hastaları tedavi etmektedir.

Tüm tedavilere rağmen çocuk sahibi olamayanlar türbe, yadır ve ziyaretlere giderek dua edip, buralardan medet ummaktadırlar. En çok tercih edilen yerler; Ahlat'taki Abdurrahman Gazi, Güroymak'taki Abdurrahman-i Tağı, Bitlis/ Merkez Karababa türbesi, Zülküf peygamber türbesi gibi ziyaret ve türbelerdir.

2.1.7.5. Ölü Bebek Doğumu

Bebeğin anne karnında yaşayamaması annenin sürekli düşük yapması ya da organları eksik bebek doğurması hastalığıdır. Ölü bebek doğumunda bebek anneden alındıktan sonra yıkanıp kefenlenir. Eğer anne adayının her hamileliğinden sonra bebeği

ölu doğuyorsa mutlaka hoca gidilip muska yaptırılır. Ya da anne hamilelikten önce hekime giderek tedavi görür.

Hasta hekimin hazırladığı şifalı otları kaynatıp suyunu 15 gün içer (KK60) (bk. foto. 20).

Kadın hamile kalınca hocaya gidip muska yaptırır (KK1).

2.1.8. Karaciğer-Safra Kesesi Hastalıkları

2.1.8.1. Dalak Şişmesi

Karaciğer hastalıklarını etkileyen dalak, vücudun sağ böğründe bulunan kan yapımında önemli görevi olan mor renkli, yumuşak organdır (Göbelez, 1981: 81). Sıtma, uyuz, sarılık, sinir gibi hastalıklar dalağın şişmesine neden olur.

Dalak şişmesinde keçi dalağı tandırda pişirilip hastaya yedirilir (KK33).

Karahindiba otu yumurtayla pişirilip hastaya yedirilir (KK57).

Papatya çayı yapılıp içilir (KK61).

Sığırdili otu kaynatılır suyu içilir posası atılmaz yumurtayla pişirilip yenir (KK23).

Yörede yetişen yabani turp yemek olarak pişirilip hastaya yedirilir (KK22).

Semizotu pişirilip yenirse dalağa iyi gelir (KK23).

Dalak şişmesine bakan hekim genellikle göbek düşmesinden anlayan hekimdir. Karın bölgesine hakim olduğu için dalağı buluğ zeytin yağıyla masaj yaparak dalağı yumuşatır.

2.1.8.2. Karaciğer Yağlanması

Aşırı yağlı yiyecekler veya aşırı kimyasal ilaç kullanımından dolayı oluşur.

Yoğurt ve üzerindeki su tüketilir (KK35).

Limon bolca tüketilir (KK10).

Ceviz her gün bir tane tüketilir (KK34).

Karahindiba kaynatılıp içilir (KK16).

Zerdeçal her sabah aç karna bir çay kaşığı sıcak suya konulur ve içilir (KK19).

Lahana kaynatılır ve her sabah suyu içilir (KK45).

Her sabah bir tatlı kaşığı elma sirkesi bir bardak suya koyulup, içilir (KK45).

2.1.8.3. Sarılık (Hepatit)

Karaciğere yerleşen bir virüsle ortaya çıkıp karaciğerin işlevini bozan sarılık, son dönemde yaygın bir hastalık haline gelmiştir. Halk modern tıp doktorlarının sarılıktan anlamadığını, tedavinin ancak halk hekimliğiyle ve sarılık ocağıyla olacağına inanır. Bu nedenle çalışma alanımızın bütün ilçelerinde sarılık ocakları bulunmaktadır. Tedaviyi ancak işin ehli olan kişi yapmaktadır.

Hasta yediğini kusuyorsa, midesi bulanıyor, yağlı yiyecekler yiyemiyorsa, halsiz ve yorgunsa sarılık olmuş demektir. Hasta sarılık ocağına gidip dilinin altından kan aldırırsa sarılığı geçer. Bu sürede 3 gün yağlı yemekler yemez, ekşi yiyecekler yer (KK26).

İncir, kayısı kuru üzüm gibi gıdalar bolca tüketilir (KK18).

Sarı söğüt (zerebi) kaynatılır bir bardak içirilir ve banyosu yaptırılır (KK71).

Hoşaf (elma,erik ve kayısı) kaynatılıp içirilir (KK71,72).

Hasta her sabah aç karnına bal tüketmelidir (KK18).

Limon tüketilir (KK14).

Ekşi yemekler tüketilir (KK16).

Dalak ile hakiki bal birlikte öğütülür bütün vücuda sürülüp hasta bu şekilde 12 saat bekletildikten sonra yıkanır (KK71).

Canlı balıklar bir leğene konulup hastanın gözünün önüne konur, hasta balıkları gözleriyle takip eder. Hastanın sarılığı balığa geçince balık ölür (KK19,20,28).

Hastaya altın takılır (KK2,6,31).

Hastanın duş suyuna altın atılır bu suyla durulanır (KK2,31).

Yedi farklı hayvandan alınan süt mayalanıp yoğurt yapılır. Bu yoğurda beyaz şap katılır hastaya 7 gün aç karnına sabah bir tatlı kaşığı yedirilir (KK20).

Hasta sarı kıyafetler giyer (KK10,12,16).

Hasta mısır püskülüyle yıkanır (KK16).

Hasta üç gün, sabah güneş doğmadan ve akşam güneş batmadan önce beyaz sabunla yıkanır. Üçüncü günün sonunda suyuna beyaz şap atılıp duş alır. Böylece sarılığı geçer (KK23).

Sarımsaklı yoğurt sarılığa iyi gelir (KK42).

Hasta her akşam uyumadan önce yarım limon ile bir kase yoğurdu karıştırıp yer (KK45,55).

Hasta kehribar taşımlı üstünde taşır (KK59).

Mavi çiçekli hindiba otu kaynatılıp suyu içilir (KK63).

Hasta ocağa gider ocaklı hastanın alnından kan bırakır, burnuna sarılık ilacı çektirir (KK61).

Kuru üzüm, kuru kayısı, kuru elma, kuru erik kaynatılır üç gece ay ve yıldız görecektir şekilde dışarıda bırakılır (KK67).

Eşek sütü zereka reş olmuş hastaya içirilirse sarılığı geçer (KK11).

Hastanın kulağının üstü temiz, kullanılmamış jilette kesilip, üç damla kan damlatılır (KK47).

Sarılık geçiren bebeğin ayağının altına altın koyulur (KK47).

Sarılık olan hastaya bal ve tuz karıştırılıp vücuduna sürülür (KK20).

Kirpi eti sarılığa iyi gelir (KK10).

Bir karaciğer hastalığı olan sarılığın halk dilindeki adı "Zerek"tir. Zereka reş ve zereka zer olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Zereka zer geçici sarılık olup tedavisi kısa sürmektedir. Zereka reş ise karaciğere yerleşen sarılık olup tedavisi ömür boyu sürmektedir. Yılın belli dönemlerinde hasta ocağa giderek dilinin altından ve alnından kan bıraktırır. Halka göre sarılıktan modern tıp doktorları anlamamaktadır. Çünkü sarılık tahlilde belli olacak bir hastalık olmayıp belirtilerle anlaşılan ve yalnızca halk hekimlerinin anlayabileceği bir hastalıktır.

Hasta iştahsızsa, midesi bulanıyor, canı ekşi yiyecekler çekiyorsa; göz akı, yüzü ve avuç içleri sarardıysa sarılık olmuş demektir. Sarılıkta en etkili tedavi ocaklardır.

Ocakta hastanın dil altından yahut alından kan bırakılır. Bu sayede sarılığın geçtiğine inanılır. Bu işleme sarılık kesme denir. Dil altı kesme işlemi mutlaka ehil olan bir hekime yaptırılmalıdır. Hekim dil altını kestikten sonra hastaya birkaç gün baharatlı, yağlı, tuzlu yiyecekleri yememesini tavsiye eder. Bu sürede ekşi yiyecekler ile sebze,meyve tüketmesini söyler. Bunların haricinde hasta canlı balığa baktırılır, hastanın bütün vücuduna dalak ve hakiki bal karışımı sürülüp bir gece bekletilir, hasta sarı boncuk, sarı yazma takar, sarı elbise giyer. Yeni doğan bebek sarılık olursa, altın suyuyla yıkanıp sarı, tülbentle yüzü örtülür. Sarılığı sarı renkli objelerin geçirdiğine inanılır.

Çocuklarda görülen sarılık hastalığında doktora gidilmeyip halk hekimine başvurulur. Halk hekimi çocuğun kulağını temiz bir jiletle keser. Birkaç damla kan akıtır.

2.1.9. Kas ve İskelet Hastalıkları

2.1.9.1. Kulunç/Gulunç

Sırtın bir bölümünde beliren şiddetli ağrıdır.

Süt ile incir kaynatılır krampli bölgeye sürülür ve bir bez ile bağlanır (KK15).

Tuzlu su kaynatılarak bir bez parçası kaynatılan suya konur ve bir süre bekledikten sonra ağrıyan kasa sarılır (KK28).

Ateşte ısıtılan tuğla kuluncun üstüne koyulur (KK33).

Kulunç olan sırtını sıcak tutarsa kuluncu geçer. Kulunç sıcağı sever (KK25).

Hekim iki kürek arasına masaj yapar eliyle kuluncu bulup çıtlatır (KK32).

Sebebi tam olarak bilinmeyen bu rahatsızlıkta sırtla birlikte boyun ve omuzda ağrı olur. Hekim eliyle kuluncu bulur önce masaj yapar daha sonra eliyle bastırarak çıtlama sesinin çıkmasını sağlar bu ses çıktıktan sonra kulunç iyileşir. Bu yönteme halk arasında kulunç kırma denir.

2.1.9.2. Ayak Ağrısı/Ayakta Ödem

Uzun süreli ayakta durmak veya hareketsiz kalmaktan meydana gelen ağrılardır. Ayak sağlığı kişinin günlük hayatını devam ettirebilmesi için önemli bir organ olduğu için tedavisi önemsenmiştir.

Ödem oluşan ayağa kurşun suyuna batırılmış havlu sarılır (KK14).

Ödemli ayak tuzlu suya koyulur ve yarım saat bekletilir (KK18).

Ödemli ayak karbonatlı suda da bekletilir (KK68).

Ödem ulaşmış ayağa buz gezdirilir (KK94).

Ödem içten gelen bir rahatsızlıktan, iltihaptan kaynaklanıyorsa iki hafta soğan kaynatılıp içilir (KK3).

Ayakta ödem oluşmasının şekerden, nefes darlığına burkulmadan damarların üst üste binmesine kadar birçok nedeni olabilmektedir. Uzun süre geçmeyen ödemlerin tedavisi için hekime gidilir. Hekim önce dıştan muayene eder ödemin dıştan mı yoksa içten gelen bir rahatsızlıktan mı kaynaklandığını tespit eder. Burkulma ya da yanlış hareketten ötürü damarlar üst üste binmişse hekim masajla damarı yumuşatır daha önce başka rahatsızlıklarda belirttiğimiz hekimlerin hazırladığı bir tür hamur olan deste nerm hazırlanıp ağrıyan bölgenin üstüne koyulup tülbentle bağlanır. Ödem geçinceye kadar tekrarlanır.

2.1.9.3. Bel Ağrısı

Sırt ve bel ağrıları kişide istemsiz hareketler sonucu, vücudun zorlanması veya bir ağırlığın kaldırmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Bölge halkı çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraştığından yörede bel ve sırt ağrılarında sık rastlanmaktadır.

Üç ipe ayrı ayrı dualar okunup düğüm atılır, ipler bele bağlanır, iyileşince ip çıkarılıp atılır (KK6).

Bele kantaron yağıyla masaj yapılır, poşetle sarılır (KK11).

2.1.9.4. Burkulma

Dengesiz ve ani hareketler sonucu eklemlerin zorlanmasıyla oluşan şişme veya ağrılardır.

Burkulan yere üç gün zeytin yağı sürülür ve üçüncü gün ayak sabunlu su ile yıkanır ve çekilir (KK14,20,55,).

Sabun ve sıcak suyla masaj yapılır (KK83).

Ev tavuğunun derisi çiğ olarak burkulan yere sarılır (KK9).

Burkulan yer düzelmemişse üstünden uzun bir süre geçer ise üç gün boyunca her gün bir alabalık kemikleri ile beraber öğütülür ve burkulan yere konur her akşam sabaha kadar bu uygulama yapılır ve üçüncü gün sonunda ayak düzeltilir (KK5).

2.1.9.5. Kırık/Çıkık

Kemiklerin kırılması ve eklemlerin yuvasından çıkması durumudur. Genellikle ocaklarda tedavi edilir. Çıkıkta şişme görülürken kırıkta şişme olmayıp şiddetli bir ağrı olur. Hekim hastayı muayene ettikten sonra kırık varsa kırık tedavisine çıkık varsa çıkık tedavisine başlar. İkisine farklı tedaviler uygulanır.

Kırığı olan hasta önce doktora gönderilip röntgen çektilir, hekim röntgeni inceledikten sonra kırığın olduğu yere yumurta sarısı sürer (KK5, 9, 10, 93, 94).

Sabun, yumurta kabuğuyla birlikte yakı yapılıp kırığın üstüne bırakılır (KK71, 83).

Kırılan bölgeyi hekim önce sabunlu suyla yıkar daha sonra iki çubuk yardımıyla sabitler (KK5).

Hekim kırılan bölgeyi ileri geri oynatarak yerine yerleştirip yakı sarar (KK33, 48, 49, 94).

Kırık çıkıkları tedavi edenlere halk arasında "sınıkçı" denmektedir. Kırık tedavisi ile çıkık tedavisi uygulamada birbirinden ayrılmaktadır. Tedavide genellikle çırpılan yumurtaya sabun koyularak oluşturulan macun kırık ve çıkığa sarılır. Hekimin hazırladığı hamur, kırık ya da çıkığa sarılır (Aytar, 1974: 6952).

Tıp tarihinde önemli bir konuma sahip olan kırık-çıkıkçılık halk hekimliğinin de önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Günümüzde de bu gelenek halen var olup usta çırak ilişkisinde devam etmektedir (Ersoy, 1989: 145).

2.1.9.6. Kireçlenme

Vücudun eklem veya kas sisteminde ortaya çıkan, hareketi zorlayan ve eklemden ağrıya sebep olan hastalıktır. Yöremizde daha çok kadınlarda görünen bir hastalık olan kireçlenmenin safhaları bulunmaktadır. Erken safhada tedavi edilen kireçlenmede sonuç daha başarılı olur.

Çınar ağacının yaprakları kaynatılıp suyu içilir (KK20).

Lahana yaprağı sarılır ödem için (KK71).

Kireçlenmeye bamya tohumu iyi gelmektedir (KK18).

2.1.9.7. Romatizma

Çalışma alanımızda sık rastlanan hastalıklardan biri olan romatizmanın genetik olduğuna inanılır. Tedavide ailenin bir ferdine iyi gelen yöntem diğer bütün fertlere uygulanır. Güroymak ilçesinde bulunan Budaklı kaplıcaları yöredeki romatizma hastalığının tedavisinde etkin rol oynamaktadır (bk. foto. 24). Romatizmanın yörede bilinen üç türü vardır: Baya sıpi, baya sor, baya şin. Her bir çeşidinin farklı tedavi yöntemi bulunmaktadır.

Kırmızı romatizmada kırmızı süpürgeotu, köstebeğin yedi defa dolaştığı toprak getirilir içine biraz bal ile tütün konur romatizmalı bölgeye sürülür (KK1).

Baya sıpi alıç ağacının kökü getirilip kaynatılır ve üç gün üst üste bu suyla yıkanır (KK60).

Baya şin kırmızı toprakla ovulur (KK1).

Lahana yaprağı ısıtılır ve ağrıyan bölgeye sarılıp streç ile kapatılır (KK63).

Koyun yünü romatizmadan ağrıyan bacağa sarılır (KK10).

Romatizmaya ısırğan otu sürmek iyi gelmektedir (KK23).

Romatizma eklemleri ve dokuları etkileyen bir tür rahatsızlıktır. Genellikle, insanları ara ara rahatsız eder. Bu çoğunlukla nemli, yağmurlu, soğuk havalarda olmaktadır. Bu tür rahatsızlığı olan insanlar, sıcak yerlerde yaşamayı tercih etmektedirler yahut soğuk bölgelerde yaşayanlar vücudunu sıcak tutmaya özen gösterirler. Bazı yörelerde defne yaprağı kaynatılarak suyuna ayaklar sokulur (Batur, 1966: 4240). Bitlis'te romatizmal hastalıklar için kaplıcalar bulunmaktadır. Bu kaplıcalara yöre dışından da ziyaretçiler gelmektedir.

2.1.9.8. Tırnak Batması

Tırnak batması uygun tırnak bakımı yapmama, dar ayakkabı giyilmesi, mantar enfeksiyonu, diyabet, kan akışının zayıflaması gibi sebeplerden ötürü ortaya çıkmaktadır. Tedavisinde geleneksel yöntemler uygulandığı gibi gerekli olduğunda cerrahi müdahale yapılabilmektedir (Sargın, 2013: 89).

İnce bir iple batan tırnak yerinden çıkarılıp kesilip törpülenir (KK61).

Soğan ateşte pişirilir ve batan tırnağın üstüne konur bir süre bağlı kalır (KK79).

2.1.10. Kulak Rahatsızlıkları

2.1.10.1. Kulak Ağrısı ve Rahatsızlıkları

Kulakta ortaya çıkan ağrı veya iltihap gibi kulak rahatsızlıklarını kaynak kişiler özel bir adlandırmada ya da sınıflandırmada bulunmayıp genel ağrıları bu adla tanımlamıştır.

Ateşte közlenen soğanın cücüğü kulak deliğine konur (KK80).

Bal mumu eritilir, içine ince bir bez batırılıp kulak çöpü gibi yapıp kulağın içine konur ucu çakmakla yakılır. Ateş bezi ısıttıktan sonra söndürülür. Birkaç kez bu uygulama devam ettirilir (KK74).

Tuzlu su kulağa damlatılır (KK18).

Anne sütü damlatılır (KK2,10,11,71,74).

Soğan kaynatılıp suyu kulağa damlatılır (KK61).

Kulağa pişmiş soğan cücüğü konur (KK36).

Kulak deliğine sarımsak ezilip konur (KK60).

Kulak ağrısı şikayetleri sadece kulaktan kaynaklanmayıp başka organlardaki bozukluklardan da kaynaklanabilmektedir. Tedavisinde günlük pratikler uygulanmakla birlikte ilan dilan otu, yeni doğum yapmış anne sütü, soğan cücüğü, kuru soğan suyu gibi yöntemler kullanılmaktadır. Farklı yörelerde, kulağa pişmiş sarımsak konur ve kağıt kulağın ucuna yakın bir yerde yakılmaktadır (Demirhan, 1972: 6477).

2.1.10.2. Kulağa Böcek Girmesi

İnsanların genellikle farkına varmadıkları ancak çeşitli ağrı yolları ile belirtiler gösteren bir rahatsızlıktır.

Yörede "mekasok" olarak bilinen " kulağa kaçan böceği" ni kulaktan çıkarmak için aşağıdaki pratikler uygulanmaktadır. *Kulağa sirkeli su damlatılır (KK78).*

Kulağa zeytinyağı koyulur (KK71,72,79).

Kulağa sıcak su koyulup böceğin girdiği tarafa yatılıp cımbızla çıkarılır (KK77).

2.1.11. Mide ve Bağırsak Hastalıkları

2.1.11.1. Basur

Tıp dilinde hemoroit olarak da bilinen bu hastalığa yöremizde sıkça rastlanmaktadır. Makat çevresindeki damarların genişlemesi sonucu ortaya çıkan ağrılı ve kanlı bir hastalıktır.

Gıyayı bawesiri kullanılır (KK18).

Kurutulmuş kırlangıç otu kaynatılıp suyu içilir (KK34,35).

Kantaron yağı ile bal mumu karıştırılıp basura sürülür. Günde birkaç yapılırsa basur iyileşir (KK34).

Hasta sıcak su doldurulmuş leğene oturtulur (KK40).

Budaklı köyünde bulunan kaplıcaya gidilir (KK17).

Altın otu kurulup kaynamış suya atılıp demlendikten sonra her sabah bir bardak aç karnına içilir (KK19).

2.1.11.2. İshal

Mide, bağırsak ve karaciğer işleyişinin bozulmasıyla veya kimyası bozulmuş besinlerin yenmesiyle oluşan ishal, halk arasında şu yöntemlerle tedavi edilir:

Kahve ile limon tuzu kaynatılır içilir (KK18,31).

Kaynatılan kolaya aspirin atılıp içilir(KK18).

Tuğla ısıtılıp üstünde oturulur (KK26,22,23).

Sıcak su torbası sırta konulur (KK31).

Tuzlu ayran içilir (KK18).

Ayva yaprağı kaynatılıp içilir (KK55).

Patates haşlanıp tuzlanıp yenir (KK18).

Nişastalı yoğurt tüketilir (KK52).

Farklı yörelerde ishal için ayva yaprağı suda kaynatılıp içilir ve hastalığa çare bulunmaktadır (Batur, 1966: 4241). İshal tedavisi için kullanılan malzemeler genellikle günlük hayatımızda karşılaşa

2.1.11.3. Kabızlık

Bağırsakların çalışmamasından dolayı dışkının boşaltım sisteminde beklemesi durumudur. Rahatsızlığın giderilmesi için bol bol sıvı içecekler içilmesi önerilir.

Rezene çayı içilir (KK50).

Kayısı, kuru üzüm hoşafı içilir (KK37).

Işgın (uçkun, dağ muzı) aç karnına yendiği zaman bağırsakları çalıştırır (KK40).

Sinameki çayı içilir ya da toz şeklinde yemeğe serpilip yenirse bağırsakları çalıştırır (KK97).

2.1.11.4. Kurtlanma/ Kurt Düşürme, Solucan/ Tenya

Bağırsakta bulunan parazitlerdir. Sindirim sistemiyle ilgili bir hastalık olan kurtlanma, bazı mikropların meydana getirdiği rahatsızlıktır.Tedavisi şu şekildedir:

Bir yemek kaşığı mazot içilir (KK9).

Aç karnına kabak çekirdeği yenir (KK10,11,12,16).

Aç karnına beyaz dut kurusu yenir (KK23, 31, 97).

2.1.11.5. Mide Ağrısı

Bozuk gıdaların ya da üşütmeye ortaya çıkan durumdur.

Giya mervend (acı yavşan otu/ acı pelin otu) otu kaynatılıp içilir (KK18,55).

Kimyon sıcak suya katılıp içilir (KK18).

Zımanoki mari çiğnemek mide ağrısına iyi gelmektedir (KK59).

Tuzlu ayran içilir (KK59).

2.1.12. Sinir ve Ruhsal Hastalıklar

2.1.12.1. Bayılma

Psikolojik sebeplerden ötürü bayılan hastalara yapılan uygulamalar

Hasta kendi beyaz atletini şeyhe yollar. Şeyh atlete dua okuyup hastaya yollar hasta bir hafta boyunca atleti üstünden çıkarmaz (KK100).

Muska yapılır (KK82).

Suya okunup o su 40 gün içilir (KK100).

2.1.12.2. Cin Çarpması

Ruhsal hastalıklardan biri olan bu rahatsızlığın görünen bir sebebi bulunmadığından gözle görülmeyen varlıklara bağlanmaktadır. Hastalığı geçirenlerde davranış bozukluğuyla birlikte ani bağırmalar, saldırmalar, halüsinasyonlar görülmektedir. Bu rahatsızlığın tedavisinde işin ehli olan halk arasında "mele" olarak adlandırılan ve kendilerinde dua kitabı bulunan, bu dua kitaplarını ve hastalıkla ilgili duaları büyüklerinden öğrenen kişilere başvurulur. Bitlis'te ocakları bulunmaktadır.

Hasta hocaya götürülür, hekim hastaya gördüğü kişilerin adını söylemesini söyler. Hasta isim verirse hoca dua okuyarak hastanın iyileşmesini sağlar (KK100).

Tedavisi zor bir rahatsızlıktır (KK100).

Cin çarpması olayına halk *hevayı erdi* demektedir. Gece sıcak su dökmek, besmelesiz su üstünden geçmek, çöplük gibi pis yerlerde bulunmak, gece açık alana pislemek, kapı eşiğine oturmak gibi durumlar cin çarpmasına neden olmaktadır. Bu rahatsızlığın tedavisi için ocağa gidilmektedir. Ocaklı şeyh veya mele olup *tanzim* denilen cin çıkarma ayini yapmaktadır. Bu ayinde ocaklı elinde bir değnek bulundurup hastaya kendisini rahatsız eden kişilerin adını vermesini istemektedir. Hasta isim vermezse hekim elindeki değneğe okuyup hastaya yavaşça vurmaktadır. Hasta kendisini rahatsız eden isimlerin tamamını söylerse hekim bunlara okuyarak hastayı iyileştirdiğine inanılmaktadır.

2.1.12.3. Migren

Saçının dibine sülük atılır (KK).

Hastanın saçının önü çekilir (KK).

Hasta karanlık ve sessiz ortamda yalnız bırakılır (KK).

2.1.12.4. Sara/ Epilepsi

Beyinsel bir problemden kaynaklanan saramın oluş nedeni, travma, ateş, sinir, stres, sıkıntı gibi nedenlerin yanında büyü, nazar Allah'ın emri ya da beddua almak gibi inanışa bağlı sebepleri de bulunmaktadır (İlbars, 1988: 165)

Beyaz kağıda sara duası yazılıp suya atılır. Hasta bu sudan 40 gün içer. Kırk günün sonunda su içtiği kabı toprağa gömer (KK32).

Hoca muska yapar (KK82).

2.1.13. Solunum Yolu Hastalıkları

2.1.13.1. Astım

Çeşitli bitki polenlerinin insanlarda ortaya çıkardığı alerjik tepkidir. Çoğunlukla nefes darlığıyla birlikte belirin hırıltı ve kuru öksürük nöbetleri ile kendini gösteren kronik hastalıklardan olan astım ve bronşitin tedavisinde hastaya bal yemesi önerilir. Balın yanında hazırlanan özel bir karışım ve rahatsızlığı geçirmede etkili olmaktadır.

2.1.13.2. Öksürük

Solunum kaynaklı bir rahatsızlıktır. Nefes almayı zorlaştırdığı için tedavisi önemsenmektedir. Halk arasında bitkisel yöntemlerle tedavi uygulanmaktadır.

Yabani kekik kurutulup çayı yapılarak içilir (KK18).

Dut pekmezinin limon sıkılıp kaynatılarak içilir (KK59).

Bal ile propolis karıştırılarak her sabah yemekten önce bir çay kaşığı yenir (KK20).

Bir parça kök zencefilin üstüne bir bardak ılık su dökülüp bir kaşık bal karıştırılarak içilir (KK43).

Zerdeçal, bal ve tarçın karıştırılarak yenir (KK45).

Kuşburnu kaynatılıp suyu içilir (KK74).

2.1.13.3. Zatürree

Kuşburnu kaynatılıp suyu içilir (KK74).

Hasta sıcak su buharına tutulur (KK77).

Soğan közde pişirilip içine pul biber koyulup hastaya yedirilir (KK83).

Hasta terletilir (KK16).

2.1.14. Diğer Hastalık ve Rahatsızlıklar

2.1.14.1. Ateş

Vücut ısısının yükselmesiyle ortaya çıkan ateş genellikle iltihap ve enfeksiyonlardan kaynaklanmaktadır. Yüksek ateşin düşmemesi durumu kişide bazı hasarlara sebep olabilmektedir. Ani bir şekilde beliren bu yüksek ateşin düşürülmesi için çeşitli tedavi ve uygulamalar bulunmaktadır.

Hasta sirkeli suyla yıkanır (KK11,10).

Hastanın alnına koltuk altına ıslak havlu koyulur (KK11).

Ilık suyla duş aldırılır (KK11).

2.1.14.2. Ayak Kokusu

Ayak kokusu bir hastalık olarak kabul edilir ve halk arasında tedavi yöntemi bulunmaktadır.

Ayağa kına yakılır (KK4,18,26).

Ayak karbonatlı suyla yıkanır (KK18).

2.1.14.3. Baş Devrilmesi

Başın yastıktan ya da farklı sebeplerden ötürü kayması durumudur. Bu rahatsızlıkta, baş ve boyun ağrısı olur. Hasta hekime gidip tedavi ettirir. Tedavide;

Başa bir tülbent sıkıca bağlanır, hekim her köşesine eliyle vurarak başın devrildiği tarafı düzeltmeye çalışır (KK38, 44, 94).

2.1.14.4. Bitlenme

Küçük, rahatsız edici böceklerin yağ ve kirden dolayı saçlara yerleşmesi hastalığıdır. Genellikle kızlarda daha sık görülür. Yöre halkı hayvancılıkla uğraştıkları için hayvanlardan bulaşır ayrıca insandan insana da bulaşabilmektedir.

Saç diplerine ayçiçek yağı sürülüp tarakla taranır (KK10).

Bit tarafına ip sarılıp saç bununla taranır (KK11).

2.1.14.5. Böcek ısırması

Çeşitli böceklerin vücudu ısırmasıyla meydana gelen kızarıklık veya zehirlenmelerdir.

Belg hewız ezilip böcek ısırığının üstüne koyulur (KK7).

2.1.14.6. Diş Ağrısı

Dişin çürümesi veya diş etlerinin iltihaplanmasıyla oluşur.

Karanfil öğütülüp ağrıyan dişe konur (KK).

Zencefil, sarımsak, karanfil, bir dilim limon kaynatılıp sabah akşam içilir (KK).

Haşlanmış yumurtanın akı ağrıyan dişe koyulur (KK).

Dişe pul biber koyulur (KK).

2.1.14.7. Fıtık

Vücudun boyun bel veya kasık bölgesinde kemiklerin kayması veya kasların yırtılması sonucu ortaya çıkar. Bölgemizde sık görülen hastalıklardandır. Tedavisinde ocaklara başvurulmaktadır.

2.1.14.8. Grip/Soğuk Algınlığı

Genellikle soğuk havalarda oluşan üst solunum yolu hastalığıdır. Ateş, kuru öksürük, boğaz ağrısı ve burun akıntısı gibi başlıca özellikleri mevcuttur.

Şijir sulandırılır içine acı pul biber katılıp kaynatılır sıcak sıcak içilir (KK36).

Kuşburnu hem yaş hem de kurutulup içilirse gribe iyi gelir (KK34).

2.1.14.9. Göbek Düşmesi/ Göbek Kayması

Ağır bir nesnenin kaldırılmasıyla ortaya çıkan karın ağrısıdır.

Hasta yüksek bir yere asılıp tekme savurarak sallanır (KK39).

Göbeğe bardak tutulur (KK38).

Konserve kutusuna ılık su koyulup göbeğe tutulur (KK1).

Konserve kutusuna kağıt yakılıp koyulur göbeğe tutulur (KK45).

Hekim sabunlu suyla göbeği ovulur (KK54).

Havlul birkaç kere katlanıp içe doğru sarmal bir şekilde sarılır. Hasta göbeği havlunun üstüne gelecek şekilde yatar (KK51).

2.1.14.10. İştahsızlık

Kişide yeme isteğinin azalması durumudur.

Hastaya sakız çiğnetilir (KK57).

Acı biber yedirilir (KK65).

2.1.14.11. Kanser

Kanser son dönemlerde karşımıza çıkan bir hastalıktır. Tedavisinde çeşitli yöntemler uygulanmakla birlikte kansere kesin çözüm bulunamayıp geleneksel tedaviler kanserin etkisini doğal yollarla hafifletmektedir.

Kirpi eti ateşte pişirilip yedirilir (KK66).

Eşek sütü içirilir (KK51).

Isırgan otu kurutulup çay yapılarak içirilir (KK47).

Hasta yaban domuzu postuna sarılıp yatırılır (KK38).

Kurt kemiği kaynatılıp suyu hastaya içirilir (KK18).

Yedi hayvandan süt toplanıp mayalanır içine beyaz şap atılıp hastaya 7 gün aç karnına içirilir (KK45).

Modern tıp, kanserli bölgeyi yok etmek için uyguladığı ilaç ya da diğer tedavilerle sadece kanserli bölgeye değil bütün vücuda zarar verebilmektedir. Halk hekimliğinde ise tedavi vücudun direncini artırarak kanseri tabi yollarla iyileştirmeye çalışmaktadır. Tecrübelerden yola çıkılarak, şifalı otların suyunu içme ya da posasını yeme, yatır ve türbeleri ziyaret etme, hocaya muska yaptırma gibi uygulamalar yapılmaktadır.

2.1.14.12. Kansızlık

Kandaki demir oranının azalmasından dolayı ortaya çıkan hastalıktır. Tedavi için pekmez ve kuru üzüm yedirilir.

Kırmızı dut yedirilir (KK56).

Kiraz yedirilir (KK58).

Her akşam bir kaşık üzüm pekmezi bir bardakta sulandırılarak içilir (KK64).

2.1.14.13. Kızamık

Halk arasında *sorik* olarak adlandırılan kızamık, virüs ile ortaya çıkan döküntülü hava yoluyla bulaşan bir hastalıktır. Bir kez geçirildikten sonra ömür boyu bağışıklık kazanıldığı söylenmektedir. Özellikle çocuklarda ölümcül sonuçlar doğurabilen kızamık hastalığına şu yöntemler uygulanmıştır;

Çocuğa kırmızı elbiseler giydirilir (KK58).

Tatlı yiyecekler yedirilir (KK79).

Hasta her gün yıkanmalıdır (KK56).

Dut pekmezi yedirilir (KK37).

2.1.14.14. Kuyruk Sokumu Batması (poçık)

Kuyruk sokumunda ortaya çıkan rahatsızlıktır. Kuyruk sokumu kaldırılarak tedavi edilir. Ocakta tedavi edilen hastalıklardandır. Ocakçı tarafından önce hastalık tespit edilir. Hastanın kuyruk kısmında bir şişlik ve sertlik olur, hasta oturup kalkmakta zorlanır, hareketleri kısıtlanırsa kuyruk kemiği kaymış demektir.

Hastanın kuyruk kemiğinin bulunduğu bölge zeytinyağıyla masaj yapılır kemiğin yerine oturması sağlanır (KK2).

Hastanın sırtına yakı atılır (KK47).

Hastanın kuyruk sokumuna iç yağı koyulur (KK63).

Kalça kemiği üstüne düşme, çok oturma, ağırlık kaldırma, ayağın devrilmesi ve ani hareketten ötürü kuyruk kemiğinin yerinden oynaması ya da incinmesiyle ortaya çıkan "poçık"ın tedavisi mutlaka işin ehli olan hekime yaptırılmalıdır.

2.1.14.15. Nazar

Nazar değen kişilere aşağıdaki uygulamalar yapılmaktadır;

Nazar değen kişinin başında keçi gözü patlatılır (KK33,34).

Nazarı değen kişinin elbisesinden bir parça kesilip ateşte yakılır (KK36).

Nazarı olan kişinin ayakkabısı ipe ölçülüp ateşte yakılır (KK39).

Tuza ihlas, nas ve felak sureleri okunup ateşe atılır, tuzun ateşte çatırdaması gibi nazar değenlerin gözü çatırdasın, gözü çıksın denir (KK44).

Nazar için muska yaptırılır, kişi bu muskayı üzerinde taşıdığı sürece nazar değmez (KK43).

Uzun bir ipe dua okunarak her duada bir düğüm atılır toplam kırk düğüm atıldıktan sonra tekrar dua edilerek düğümler çözülür ip ateşe atılarak yakılır (KK50).

Halk arasında "Göz değmesi" olarak adlandırılan nazar, yöremizde zengin bir tedavi yöntemine sahiptir. Bitlis merkez ve ilçelerinde birer ocağı ve farklı tedavi uygulamaları bulunmaktadır. Nazar halk arasında en fazla uygulama zenginliğine sahip inanıştır. Bir hastalık olmamakla birlikte, nazar değen kişilerde bazı rahatsızlıklar vuku bulmaktadır. Kişide sürekli uyku hali ya da uykusuzluk, esneme, iştahsızlık, halsizlik gibi belirtiler varsa nazar değmiş demektir. Nazar değen kişi ocağa götürülüp nazar kemiği yaptırılır (bk. foto. 22). Güroymak'ın Günkırı beldesinde nazar ocakları bulunmaktadır. Bu ocaklarda kurban bayramında toplanan kemikler ocaklı tarafından parçalanarak saklanır, isteyen hastaya adıyla dua okunup nazar kemiği yaptırılıp evin içinde köz ateşe atılır, dumanın evin her yerine girmesi sağlanır.

2.1.14.16. Nezle (Arşım, Çor)

Üşütme sonucu olabileceği gibi mevsim geçişlerinde de ortaya çıkabilen burun akıntısı ve hapşırmadır.

Kurutulmuş kuşburnu kaynatılıp içilir (KK18).

Isırgan çayı günde 4 5 bardak içilir (KK43).

Balla propolis karıştırılıp yenir (KK18).

Acı biber kaynatılıp içilir (KK18).

Bitlis'te halk arasında nezleye *çor* denilmekte olup burun akıntısı varsa *arşım* adı verilmektedir. Yörede nezleyi geçirmek için kuşburnu, bal, propolis, acı biber gibi malzemeler kullanılmaktadır. Bazı yörelerde ocağı bulunup hasta ocağa götürülmektedir. Ayrıca kurşun da döktürülüp, muska yaptırılıp ve nazar boncuğu takılmaktadır (Çolak, 2015: 72).

2.1.14.17. Şeker Hastalığı/ Diyabet

Kandaki şeker seviyesiyle alakalı bir hastalık olan şeker, günümüzde oldukça yaygındır ki çok küçük çocuklara kadar yaşı inmiştir. Kalıtsal bir hastalık olmakla birlikte yanlış beslenmeden de kaynaklanmaktadır.

Limon suyu ve sarımsak cam bir kavanoza koyulup siyah poşete sarılır, ışık görmeyen bir yere koyulur. 10 gün bekletilip her sabah aç karnına bir tatlı kaşığı içilir.

Teliq(bir tür ağaç kökü) yaş olarak toplanır, kurutulup çayı içilir (KK66,70).

Çınar ağacı tohumu kaynatılıp içilir (KK61).

Palamut ateşte kavrulup yenir (KK54).

Acı badem yenir (KK18,54,55).

Işgın (uçkun, dağ muzusu) yenir (KK40).

Guriz, hakiki balla karıştırılıp şeker hastalarına yedirilir

Işgının kökü kurutulup çayı yapılarak içilir (KK73).

Kalıtsal bir hastalık olarak karşımıza çıkan şeker hastalığının geleneksel tedavisi yöreden yöreye değişmektedir. Birçok yörede damla sakızı, acıbadem, Yahudi baklası, çemen ve pastırma kullanılmaktadır. Şeker hastalığı her insanda farklı şekillerde görülmekte olup tedavisi de bünyeye göre yapılmaktadır (Es, 1979: 8685).

Şeker hastalığı gözde görme yetisini azaltma, dolaşımında tıkanıklık, kilo kaybı, bazen de kilo artması gibi rahatsızlıklara neden olmaktadır. Şeker hastalığına, üveyiz yaprağı; yoğurt ve limon; maydanoz, limon konyak; lahana; karadut yaprağı; karaçam kabuğu; kekik otu; anason ve diğer bitkiler; zeytin yaprağı ve enginar; ispirto ve melisa yaprağı iyi gelmektedir (Hınçer, 1978: 8382-8383).

2.1.14.18. Yılan Sokması

Yılan sokmalarında anında tedavi uygulanmaktadır. O yüzden tedavisinde hazırda bulunan malzemeler kullanılır.

Yılan sokan yere kurbağanın ağzı yapıştırılarak kurbağa çevrilir kurbağa çatlayınca zehir vücuttan çıkar (KK77).

Bıçak ateşte yakılıp yılanın soktuğu yere konur (KK75).

Yılan insan düşmanı olarak bilindiği için görüldüğü yerde öldürülmeli hatta yaralı bırakılmaması, bırakılırsa yılanın o kişilerin ve ailesinin başına bela olacağına inanılır. Isırması durumunda kişiyi öldürebilmektedir. Yılan sokması, yörede kırsal alanda sıkça rastlanılan bir durum olup anında müdahale edilmektedir. Yörede en tehlikeli yılan türü siyah kaya yılanıdır. Yazın sıcak aylarda su kenarlarında görmek mümkün olup halk temkinli davranmaktadır.

Bazı yörelerde yılan sokmasına genellikle büyü yapılmaktadır. Bu büyüleme çevrede şerbetleme olarak da bilinmektedir (Çolak, 2015: 86-87).

2.2. UYGULAMALAR

Halk hekimliğinin en önemli kısmı şüphesiz hastalıkları tedavi etmek için yapılan uygulamalardır. Halk baş ağrısı ve baş dönmesini, halsizliği, ateşin yükselmesini, göz seğirmesini, iştahsızlığı kasların kasılmasını hastalık başlangıcı kabul eder. Hastalığın tespitinden sonra hastaya ve hastalığa uygun tedavi yöntemi uygulanır.

Hastalık birdenbire baş gösterdiyse bunun sebebi büyüye veya nazara bağlanmaktadır. Özellikle büyücüler yaptıkları büyülerle kişileri hasta edebilir hatta ölmelerine neden olabilirler. Bu durumda büyüünün ve nazarın etkisini kaldırmak için ocağa gidilir.

Çalışmamızın bu bölümünde hastalıkları tedavide ve önlemede kullanılan uygulamalara ver verilmiştir. Çoğu halk inanışlarına dayanan bu uygulamalar zengin halk kültürünü de gözler önüne sermektedir.

2.2.1. Albasması

Lohusalık döneminde annede, fazla kan kaybından ötürü ortaya çıkan bayılmaya ve iç sıkıntıya halk arasında verilen addır.

Anne yanında demir makas taşır (KK1,2,3,10).

Anne eşinin bir kıyafetini giyer (KK2).

Anneye muska yapılır (KK78).

Annenin ve bebeğin yanına Kur'an-ı Kerim konulur (KK1,2,3,75).

Toprağa soğan gömülür soğan çürüyünce Albasması çıkar (KK47).

Albasması ritüelleri çalışma alanımızda halen yaşamakta olup bu ritüeller uygulanmadığı takdirde anneye kötü ruhların zarar vereceğine inanılır. Ayrıca Albasmasının kötü ruhlu bir cin olduğuna inanılır. Henüz kırkı çıkmamış anneye bazı uygulamalar yapılarak Albamasından korunması sağlanır. Albaması olamaması için anne kırkı çıkıncaya kadar evden çıkmamalı akşam su dökmemeli, düğün cenaze gibi ortamlarda bulunmaması uygun görülmüştür.

Albasması tamamen anneyle ilgili olan bir durum olup albasan lohusanın rahatsızlığı bazı fiziksel durumlarıyla bebeğe de yansıyabilmektedir. Bu nedenle annenin tedavisi önemsenir. Albasmasının başı olan *kötü ruh, alanası, alkarısı, alkızı* adlarıyla bilinmektedir. Albasması erkek bulunan ve kalabalık olan yere giremez, kırmızı rengi sevmez, lohusalı anneye tek ve uykulu olduğu zamanlarda yanına uğrar. Daha çok ilk çocuğu erkek olan yeni gelinlere basıp ciğerini aldığına inanılır. Yeni gelinin gelin olarak geldiği evde kırklı bir kadın ya da çocuk olursa o eve ve geline musallat olur (Soylu, 1975: 7264).

2.2.2. Anne Sütünü Artırma

Bebeğin gelişimi ve sağlığı için anne sütü önemlidir. Anne sütünün yetersiz olduğu durumlarda annenin sütünü doğal yöntemlerle artırmak için halk hekimleri tarafından şunlar önerilmektedir:

Kuru üzüm hoşafı içmek sütü artırır (KK2).

Bulgur pilavı yenir (KK3).

Süt çorbası içilir (KK16).

Çay ve bisküvi yenir (KK11).

Kuru erik ve kuru elma kaynatılıp suyu içilir (KK16).

Mısır yenir (KK19).

Nohut kaynatılıp suyu içilir (KK14).

Anne sütünü artırmada kullanılan yöntemler genellikle herkesin kolay ulaşabileceği pratik malzemelerdir. Bebeğin sağlığı için önemli olan anne sütü az olduğu durumlarda bebek yeterince beslenemez, gelişimi etkilenir. Emmeme durumu anneden kaynaklanıyorsa süt artırıcı besinler yedirilir, bebekten kaynaklanıyorsa bebeğe

göre tedaviler uygulanır. Yörede en sık süt çorbası ve kuru erik, elma, üzüm hoşafı kullanılır. Bunların haricinde dutun hem tazesini hem de kurusu süt artırmaya yaramaktadır.

2.2.3. Bardak Çekme (Tutma)

Halk hekimliği uygulamalarından biri olan bardak çekme bel ağrısından, karın ağrısına, kuyruk sokumu kayması, fitik, mide ve rahim kayması gibi birçok hastalıkta uygulanmaktadır.

Göbeği düşen hastaya ocaklı önce zeytinyağıyla masaj yapar daha sonra hazırladığı bardaklara yaktığı ince kağıtları koyup hastanın göbeğine tutar (KK19,1,47,10,11).

Kuyruk kemiği kayanlara uygulanır (KK47).

Sırt ağrısında uygulanır (KK47).

Rahimi düzeltmek için uygulanır (KK1,2,3).

Mide kaymasında uygulanır (KK47).

Bardak atma işlemi, hamilelik tedavisinde rahmin yerine yerleşmesi, mide kaymasında midayı düzeltmek, kuyruk kemiğini düzeltmek ve vücuttaki kirli kanın akmasını sağlamak için yapılan bir uygulamadır. Kullanılan malzeme uygulanan bölgeye göre değişmektedir. Rahim için karın bölgesine atılıyorsa boş konserve kutuları kullanılır, daha küçük işlemler için küçük cam bardaklar kullanılmaktadır.

2.2.4. Bebek Tuzlama

Tıpta yeri olmamasına rağmen halk hekimliğinde bebeğin ileriki hayatında sağlıklı olması için yapılan bir uygulamadır. Tuzlanan bebek hastalıklara karşı dayanıklı olmaktadır. Tuzlama işinin iyi yapılması gerekmektedir. İyi tuzlanan bebeğin fazla terlemeyeceğine ve kötü kokmayacağına inanılır. Tuzlamada kaya tuzu kullanılır. Tuzlama işleminde bebek önce yıkanır daha sonra hazırlanan tuzlu sudan bebeğin her yerine sürülür. Tuzlama işlemi bittikten sonra bebek kundaklanıp üç gün tuzda bekletilir.

Tuzlanan bebek dayanıklı olur (KK2,10,16,17,47).

Bebek tuzlanırsa kolay kolay üşümez (KK16,47).

Güzel tuzlanan bebek sağlam olur, hastalanmaz (KK16).

Bebek güzel tuzlanırsa terlemez ve kokmaz (KK2,16,47).

Bebek ilk banyosunda tuzlu suyla yıkanır, üç banyo tekrarlanır (KK47).

2.2.5. Cinsiyet Belirleme

Halk, teknolojinin gelişmediği dönemlerde bebeğin cinsiyetini öğrenmek için bazı uygulamalara başvurmuştur.

Herhangi bir yüzük ipe bağlanır hamilenin karnının üstüne tutulur yüzük yatay durursa erkek dikey durursa kız olur (KK47).

Önceki bebeğin burnunun etrafında belirgin mavilik varsa sonraki çocuk erkek, belirgin değilse kız olur (KK20).

Annenin karnı dikse erkek yayvan ise kız olur (KK23)

Bir arpa tanesine anne işenip toprağa gömülür arpa tanesi hiç sulanmadan yeşerirse erkek yeşermese kız olur (KK18).

2.2.6. Çocuk Kırklama/ Kırk Çıkarma

Bebeğin doğumundan sonraki kırkıncı gününde uygulanan bazı geleneksel ritüellerdir. Hastalık olmamakla birlikte inanışa bağlı uygulamalar olan kırklama yapılmazsa çocuğun hasta olacağına inanılır.

41 tane ihlas suya okunur çocuğun başına dökülür (KK16,47).

Bebeğin kırkı dolunca kırk metal kaşık suya atılır bebek bu suyla yıkanır (KK16).

Bebeğe kırk basmışsa bebek sürekli huzursuz olur. Anne bebeğini alarak hekime gider, hekim kurşun alıp ateşte eritip bebeğin yüzüne örtülmüş bir örtünün üstünden tuttuğu su dolu tabağa kızmış kurşunu döker, kurşunda hangi tasvir çıkarsa onun kırkı geçmiştir, bu işlemle kırk çıkar. Bu bazen hayvan olmaktadır. Kurbağa, fare, kedi, köpek, inek, keçi, koyun gibi hayvanlarla aynı dönemde doğum yapan bebeğe kırk basar, kırkları birbirine geçer. Kurşun yoksa bu işlem bal mumuyla da yapılabilir. Bal mumu da aynı işlemi görür.

Kırk basması ya da kırk karışması; doğum, ölüm, gelin gelmesi gibi durumlarda bunlardan herhangi birisinin kırk günü dolmadan yeni doğmuş çocuklarda meydana

gelen bir durumdur. Kırk basan çocuk annesini emmez, zayıfla, emdiğini çıkarır aydaş olur, huzursuz olur gelişemeyip ölebilmektedir. Bebeği bu etkiden kurtarmak için ;

Kırkı çıkmayan bir çocuğun yanına kırkı çıkmamış başka bir çocuk götürülmez (KK16, 47).

Ölen bir kişinin kırkının çocuğun kırkıyla karıştığı durumlarda çocuğa söylenmez (KK16, 37, 47).

Çocuğun kırkı çıkmadan kırkı çıkmamış bir ölünün evine gidilmez (KK1).

Kırkı çıkmamış bir çocuğun elbisesi yıkandıktan sonra akşam dışarı asılamaz (KK17, 19).

Kadın hayızlıyken kırklı çocuğa bakmasına izin verilmez, eğer bakarsa çocuğa su dökülmelidir (KK3, 11).

Ay hali olan gelinler kırklı bebeğin yanına yaklaştırılmaz (KK6).

Kırkı çıkmamış bebeğin üstünden geçilmez, eğer üstünden geçmişse tekrar tersinden geçirilir (KK11).

Kırkı karışan bebekler anneleri tarafından değiştirilerek emzirilir (KK14).

Kırklı bebeklerin anneleri ekmekleri değiştirerek oturmadan yerler (KK19).

Kırklanmış bir bebeğin beziyle kırklı bir bebeğin bezi yer değiştirilir (KK16).

Hayızlıyken çocuğa bakan kızlara su döktürülür (KK12).

Kırklı çocuğun anneleri evin kapısının önünde birbirleriyle iğne değiştirirler (KK28).

2.2.7. Doğum

Yörelerde hamile olan kadın için "yükü" ifadesi kullanılmaktadır. Doğum gerçekleşikten sonra bebek ve anne yıkanarak arınması sağlanır. Çocuk terlemesin diye tuza bulanır, kına yakılarak doğumun izleri takip edilir. Doğumun sona ermesiyle kadın ayaklanır ve evdeki görevleriyle uğraşır. Bakış değmesin diye delikli gümüş bir para, üzerine bal mumu ve çörek otu yapıştırılarak, kadının yakasına yapıştırılmaktadır. (Taylan, Ertuğrul: 8061).

Çalışma yaptığımız yörede eskiden "mahalle ebesi" bulunmakta olup doğum yapacak kadınlar bu ebelere gitmekteydiler. Bunlara mahallede "dapir" denmekte, bunlara hediyeler verilmektedir (KK1, 2, 3, 17).

2.2.8. Dil Altı Kesme

Sarılık hastalığında uygulanan bir tedavi yöntemidir. Sarılığın belirtileri ortaya çıktığında hasta sarılık ocağına gider, ocaklı hastanın dilinin altındaki sarılık damarını bulup jiletle keser pis kanın çıkmasını sağlar. Bu uygulamadan sonra hastanın iştahı yerine gelip, kuvvet bulur.

Dil altı kesme işlemi sadece ocaklarda yapılmaktadır. Bu kullanılmamış bir jilet gibi tek seferde kesecek aletle yapılıp, bıçakla yapılmaz. Bazı ocaklarda kulağın üst kısmı kesilerek kan akıtılır.

2.2.10. Hacamat

Vücudun belli noktalarından kirli kanı alma işlemine hacamat denir. Hacamat, birçok hastalıktan kurtulmak için başvurulmuş bir tedavi yöntemi olup bu konuda hadis de bulunmaktadır: "Bir kimse ayın on yedi, on dokuz ve yirmi birinde hacamat olursa her dertten şifa bulur." (Ebu Davut) (Yeniçel, Kayapınar, 1991:494). Hacamat uygulama işleminde genellikle bu ölçüt kabul edilmekte, belirtilen tarihlerde yapılmaya özen gösterilmektedir. Günümüzde hacamatçılar var olup eğitimlerle sertifika alınıp hacamat uygulaması yapılmaktadır.

Baş ağrısı, migren, sinüzit, unutkanlık, hafıza kaybı, gibi rahatsızlıklarda hacamat uygulanır.

2.2.11. Hamile Kalmak İçin Yapılan Uygulamalar

Çocuk her toplumda soyun devamlılığı açısından önemsenmiş çocuğun olması için bir çok yöntem uygulanmıştır. Görüştüğümüz halk hekimleri hastaları kontrol ettikten sonra çocuğunun olacağına kanaat ettikleri kişileri tedavi ederken kendi yöntemleriyle hamile kalamayacak hastaları ise başka hekimlere veya modern tıp yöntemlerine yönlendirmektedirler.

Adı Mehmet olan yedi evden para toplanır. Bununla bir kurban kesilir, yedi fakire verilir (KK30).

Turşuk pişirilip göbeğe koyulup (KK22).

Maydanoz ve soğan kaynatılıp on beş gün içilir (KK53).

Kabak tandırda pişirilip içine baharat eklenip hastanın rahim bölgesine koyulur (KK55).

Yedi evden toplanan parayla hacdan bir kumaş alınır.Kumaştan elbise dikilir. Hamile kalmak isteyen kadın kırk gün boyunca bu elbiseyi üstünden çıkarmaz (KK42).

2.2.12. Karalama

Karalama uygulaması kömür, kazan isi gibi malzemelerle yapılmaktadır. Nazar değmesi, ay çarpması gibi rahatsızlıklarda uygulanır.

2.2.13. Muska Yaptırma

İnsanların kendilerini kötülüklerden ve eksi duygulardan kurtarmak için kullandığı bir yöntemdir. Çeşitli malzemeler ve dualar okuyarak rahatsızlığın giderilmesi sağlanır. Muska sembolik özellikler taşıyarak kişinin zihnen ve ruhen rahatlamasında araç görevi görmektedir. Çalışma alanımızda bu işi yapan "mele" olarak adlandırılan hocalar bulunmakta olup hastalıklarda bu kişilere başvurulmaktadır.

2.2.14. Nazar Kemiği Yaptırma

Türkçede bakış anlamına gelen nazar ile ilgili inanışlar çoğunlukla dini ve büyüsel ritüellerle birlikte uygulanmaktadır. Halka göre gök gözlü ve dişleri seyrek olan kişilerin nazarının daha fazla değdiği konusunda yaygın inanışlar vardır. Bu inanışların insanları psikolojik yönden de etkilediği bilinmektedir. İbn-i Adiy' in aktardığına göre "nazar deveyi kazana insanı mezara sokar." sözünden de hareketle insanlar nazarın olumsuz enerjisinden etkilenmektedir. Korunmak için de çeşitli uygulamalar bulmuşlardır. Bunlardan bazıları; "Allah Allah deyip" Allah adını hatıra getirmektir. Bir başka uygulama da da bir kimse nazar değmesin diye tükürüğünü yaladır. Nazarı değen kimsenin bastığı yer bıçakla kesilir. Nazarı değen kişinin saçından bir tutam kesilir,tütsü gibi yakılır (Artan,1962: 2921).

Bitlis'te de nazara karşı uygulanan ritüeller bulunmaktadır. Bunlardan biri de Güroymak ilçesinin Günkırı beldesinde nazar kemiği kırma ocağı uygulaması bulunmaktadır. Kemik kurban bayramında kesilen kurbanlardan toplanır ufalanarak

yılan derisi kaya tuzu ve bazı bitkilerle karıştırılarak hastalara verilir. Herkes bu işlemi yapamayıp sadece ocaklı olanlar yapabilmektedir. Bu kemik köz ateşe atılarak tütsü gibi yakılır evin içinde gezdirilmektedir.

2.2.15. Sülük

Sülükle tedavi halk hekimliğinin en çok ustalık gerektiren metodlarından biridir. Halk hekimi, sülüğü nereye ve ne kadar süre tutturması gerektiği bilgisine sahip olması gerekmektedir. Aksi taktirde hastanın sağlığını etkileyebilir. Birçok hastalığın tedavisinde uygulanan sülüğün kalitesi de önemlidir. Güroymak ilçesine bağlı bir köy olan Değirmenköy'de bölgenin en iyi sülükleri yetişmektedir. İlkbahar mevsiminde toplanan sülükler özenle muhafaza edilir. Hacamatla birlikte kullanıldığı hastalıklar da mevcuttur hatta sülük bazı durumlarda hacamat aracı olarak da kullanılır.

Sülük tedavisinde önce hasta tedaviye hazırlanır, sülükçüden sülükçüden sülük alınıp su bulunan bir şişeye konulup ağzı kapatılır, şişe güneş almayan bir yere bırakılıp suyu 2 günde bir değiştirilir. İlkbahar mevsiminde kirazların olgunlaşmaya başladığı zaman, sonbahar mevsiminde ise ceviz zamanı tedaviye başlanır. Bu dönemlerde sülükler daha iyi olur.

Tedavi yapılan bölgeler; kol, bacak, ayak, baş, göz sırt ağrılarında, rahim kanserinde rahim ağzında sülük uygulanır.

Baş ağrısında boyun bölgesine, göz ağrısında kulakla baş arasına, bel, sırt ve kol ağrılarında omuz başlarına, mayasılda makata bacak ve ayaklardaki ağrılarda ayakların dolgun yerlerine sülük konur (Şentürk, 1970: 5637).

Sülük bulunduğu şişeden çıkartılıp çay bardağı boyutunda bir kutuya bırakılır, içinde sülük olan kutu ağrıyan bölgeye kapatılır. Arı ısırması gibi bir acı hissedilirse sülük deriye tutunmuş demektir. Sülük kan emme işlemine başlayıp sülüğün ağzından çıkan salya kanın pıhtılaşmasını engelleyip akmasını sağlar. Tedavinin en mühim kısmı budur. Kan emip şişen sülük kendiliğinden deriyi bırakıp yere düşer. Yere düşen sülük kül dolu bir kapta kusturulmalıdır. Kusturulmazsa ölebilmektedir. Bir kere kullanılan sülüğün tekrar kullanılması halk arasında haram kabul edilmektedir (KK42). Her tedavide yeni sülük kullanılır.

Sülük tedavisinden sonra sülüğün ısırıldığı yerlere zeytin yağı sürülür. Havilok otu ezilip konur. Hastaya şekerli, tatlı yiyecekli gıdalar yedirilir (KK42,43).

2.2.16. Sütten Kesme

Annenin bir rahatsızlığı olmadığı sürece çocuğa iki yıl gibi bir süre süt verilmesi gerektiği, hadislerle de sabit olmaktadır. Bu süre dolduktan sonra çocuğun ruhsal durumu da göz önünde bulundurularak sütten kesme yöntemleri uygulanır.

Annenin memesi kömürle karalanır (KK44).

Anne memesine pulbiber sürer (KK31).

2.3. KULLANILAN MALZEMELER

Bitlis halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde kullanılan malzemeler çoğunlukla ulaşılması kolay olan ve yaşanan çevrede bulunan malzemelerden oluşmaktadır. Şifalı otlar, en çok kullanılan malzeme olup ilkbaharda toplanır, hem taze hem de kurutularak kullanılır. Bunun haricinde hayvansal ve madensel ürünler de kullanılmaktadır. Derin bir tecrübe sonucu elde edilen halk hekimliği malzeme bilgisi, geçmişten günümüze kendini muhafaza ederek gelmiş bulunmakta. Halk hekimliğinin özü olan geleneksel ilaçlar, yeni ilaç hammaddesi araştırmalarında önemli bilgi kaynağıdır diyebiliriz (Kardaş, 2019: 86). Halk hekimliğinde kullanılan malzemeler;

1. Bitkisel em'ler
2. Hayvansal em'ler
3. Madensel em'ler
4. Diğer malzemeler

Olarak dört kategoride incelenip sınıflandırılmıştır.

2.3.1. Bitkisel Em'ler

Acı biber: nezle, burun akıntısı, kabızlık tedavisinde kullanılır (KK4,7).

Catri: Sarılık, iltihap, bağırsak hastalıklarında kullanılır (KK7, 11, 39), (bk.foto.6).

Giya mervend: Şeker hastalığı, baş ağrısı, bağırsak rahatsızlıkları için kullanılır (KK18,26,28).

Giyazer: Kadın hastalıkları, sarılık, kısırlık tedavisinde kullanılır (KK1, 4,17,71), (bk. Foto.4).

Guruz: Şeker hastalığı, cilt yüzeyindeki ve içteki yaralarda kullanılır (KK6,17,).

Havilok (avilok) otu: Guatr, boğaz ağrısı, açık yaralarda kullanılır (KK37,98), (bk. foto. 2).

Havlican otu: Böbrek taşı düşürmek için kullanılır (KK21,22).

Isırgan otu: Hemen hemen her yerde yetişebilen, az su isteyen bir bitki olan ısırgan otu, Bitlis halk hekimliğinde en çok kullanılan bitkisel em'lerden biridir. Kanser tedavisi, hepatit, bağırsak hastalıklarında, romatizmada kullanılır (KK3, 51, 60,93, 95), (bk. foto. 5).

İlan dilan otu: yara otu olarak da bilinir her türlü yara için kullanılır. Özellikle mide ağrıları için her sabah üç dal çiğ olarak yenmelidir (KK96).

Lahana: Ayaktaki ve bacaktaki ödemlerde, romatizma, bel ağrısında kullanılır (KK33).

Pıltın: İdrar söktürücü olarak kullanılır (KK22,30).

Punk: Diş ağrısı, ödem, enfeksiyon için kullanılır (KK18,71), (bk foto. 1).

Şilan: Soğuk algınlığı, kansızlık, öksürük, boğaz ağrısında kullanılır (KK14).

Zetri: İshali keser, bağırsakları rahatlatır (KK33, 65), (bk foto7).

2.3.2. Hayvansal Em'ler

Arı sütü: elde etmesi zor olan bir maddedir. Arıcılık yapanlar genellikle arı sütünü küçük arılara verip çok az miktarını kendileri için alırlar. Daha cildi güzelleştirmek için kullanılır (KK18).

Bal: Bitlis ili kara kovan balıyla bilinmektedir. Her derde deva olan bu bal birçok hastalığın tedavisinde kullanılmaktadır. Boğaz ağrısı, kadın hastalıkları, sarılık, kanser, egzama vb. rahatsızlıklarda kullanılır.

Keçi sütü: cilt yaraları, prostat, bağırsak rahatsızlığında kullanılır (KK76)

Senit: Bal ile birlikte kullanılır. Birçok hastalığa şifa olmaktadır. Cilt rahatsızlıkları, öksürük, kanser, sindirim rahatsızlıklarında kullanılır (KK71).

Oğlağın kuyruk yağı: kuyruk sokumu kaymasında, bel fitiğında kullanılır (KK82).

*Polen:*Yine balla birlikte kullanılan bal türevidir. Soğuk algınlığı, boğaz ağrısı, öksürük, halsizlik ,için kullanılır (KK18).

Tereyağı: Yara, yanık, tahriş, çatlamalarda kullanılır (KK12).

Kirpi eti: halk arasında birçok hastalığa şifa olduğu belirtilen kirpi eti, odun ateşinde pişirilerek hastaya yedirilir. Başta kanser olmak üzere, altını ıslatan çocuklar, sarılık, siroz, romatizma gibi hastalıklarda kullanılır (KK9, 10, 11, 13, 98).

Eşek idrarı: Siroz, hepatit ve kanser hastalıklarında kullanılır (KK84).

*Eşek sütü:*Kanser, iltihaplı hastalıklarda kullanılır (KK66).

Tilki eti: Romatizma için (KK18).

Yılan derisi: kemik ve tuzla karıştırılarak nazar değmesinde tütsü olarak kullanılır

*Yumurta:*Yanık, yara, çıban, kırık ve çıkıkta kullanılır (KK5, 32, 33, 40, 46,73, 77, 83).

Zırav: Kısırlık tedavisinde kullanılır (KK1).

2.3.3. Madeni Em'ler

Altın: Sarılık tedavisinde kullanılır (KK27, 39, 42, 44, 47).

Kurşun: Kırk basması, kırk çıkarma ve nazar değmesinde kullanılır (KK15,16,20)

Kömür: Ay çarpması ve nazar değmesinde kullanılır (KK22,27)

Toprak: Cilt rahatsızlıkları, romatizma, bacak ve ayak ağrılarında kullanılır (KK7, 30)

Tuz: Bebek tuzlama, kırk çıkarma, nazar tedavisinde kullanılır (KK2, 3, 6,18)

*Para:*Kırk çıkarmada kullanılır (KK16)

İğne: Albasması ve kırk basmasında hem anneye hem de bebeğe takılır (KK2,16).

Jilet: Sarılık kesmede kullanılır. Hastanın dilinin altı ya da kulağının üstü jiletle kesilir (KK42, 47, 54,55,61).

2.3.4. Diğer Malzemeler

İp: bağ ağrısı, bel ağrısı ne nazar değmesinde kullanılır (KK6, 20, 31, 32, 64).

Bez: dilek dilemek, dua etmek, çocuk istemek, nazar değmesi gibi durumlarda kullanılır (KK56,70).

Boncuk: Nazar değmesinde kullanılır (KK16, 33, 42).

Anne sütü: Arpacık, göz iltihabı, göz sulanması, bebeğin sarılık geçirmesi gibi durumlarda kullanılır (KK16, 63, 72).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKANA VE KİŞİYE BAĞLI TEDAVİ YERLERİ

3.1. TÜRBE, YATIR VE ZİYARETLER

Halk hekimliğinin tedavi yöntemlerinden biri de hastayı yatır, türbe ve ziyaret yerlerine götürmektir. Çok eski zamanlardan beri bölgede bulunan bu türbeler, şifalı olduğunun tecrübe edilmesinden sonra hastaların uğrak yeri haline gelmiştir. Çalışma yaptığımız esnada da hastalara denk gelmiş bulunup mekanların şifacılığına inanıldığı görülmüştür. Çalışma alanımız olan Bitlis merkez, ilçe, belde ve köylerinde oldukça fazla sayıda türbe, ziyaret ve yatır bulunmaktadır. Ziyaretlerde bazı büyüsel ritüeller uygulanmaktadır.

3.1.1. Şeyh Abdurrahmanî Tağı Türbesi

Güroymak'ın Erentepe Mahallesi'nde bulunan bir türbe olan Abdurrahmanî Tağı çok eski dönemden beri bu mevkide bulunmaktadır. Türbenin bulunduğu yer tepe bir yer olup bu yerde eskiden bir dergah bulunmaktaymış. Günümüzde ise restore edilip ziyarete açılmıştır. Halk arasında *merked* olarak adlandırılır. Halk genelde dilek dilemek, hastalık ve sıkıntılardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklarının şifa bulması için türbeye gitmektedir. Türbeye il dışından da hastalar gelmekte, gücü yeterse kurban kesmektedir. Türbeye yakın bir halk fırını bulunmakta olup ekmeğine *somık* denilmekte, insanlar ziyareten sonra bu fırından ücretsiz ekmeği alıp "*inşallah şifa olur*" deyip bu *somık* ekmeğini bütün aile fertlerine yedirmektedir (bk. foto.9-10).

3.1.2. Yedi Bacılar Türbesi

Bitlis eski Vakıflar Müdürlüğünün olduğu yerde bulunmaktadır. Yedi bekar bacının çile odalarına girerek ibadet ettiği. Mezarları yan yanadır. Genellikle kısmeti kapalı kızlar buraya gelir kısmetlerinin açılması için dilekte bulunurlar (bk. foto.18).

3.1.3. Karababa Türbesi

Bitlis merkez Alemdar Mahallesinde 'Mırcatlık' olarak bilinen mezarlığın güney yamacında yer alan bir türbedir. 17. Yüzyıl başlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Kitabesi olmayan bu türbeye daha çok çocuk sahibi olmak isteyen aileler veya çocuklarının hastalıktan korunmasını isteyen kişiler gelmektedir. Kaynak kişilerin

aktardığına göre hasta çocuklar adak yerinde yıkanır ve adak yerine pişmiş yumurta bırakılır. Bu ritüel yapılarak hasta çocuğun iyileşeceğine inanılır. Çocuğu olmayan kadınlar ise türbeye çocuk elbisesi bırakarak dua ederler (bk. foto. 19).

3.1.4. Şeyh Fethullah Verkanisi Türbesi

Bitlis merkez Kosur Mahallesi'nde bulunan bir türbedir. Bu ziyaret yeri mahalle arasında sıkışıp kalmış bir vaziyettedir. Ziyarete genellikle perşembe günleri hastalıklardan korunmak ve çocuk sahibi olmak için gidilir.

3.1.5. Şeyh Mahmut Türbesi

Bitlis merkezde Sekiz Ağustos Mahallesi'nin karşısındaki tepede bulunmaktadır. Buraya genellikle dileklerin kabulü için gelinir. Bu ziyaret yerine gelen kadınlar dileklerini dileyip namazlarını kıldıktan sonra piknik yaparlar. Bu Zatin dar zamanlarda yardıma geldiği söylenir. Türbe etrafında kesilmemiş ağaçların bulunmakta olup, ağaçlara bez parçaları bağlandığı görülmüştür.

3.1.6. Bapiri Kal

Güroymak'a bağlı Günkırı beldesinde bulunan bir ziyaret olup halk dua etmek, şifa bulmak için ziyaret etmektedir. Ziyaret için en makbul gün perşembe günüdür.

3.1.7. Şeyh Abdullahı Mılı Ziyareti

Güroymak ilçesi Erentepe Mahallesi'nin üst kısmında bulunan bir ziyaretidir. Bir savaşta şehit düşmüştür ve orda defnedilmiştir. Mart ayında burayı ziyaret edenlerin duaları kabul edilir. Genellikle şifa ve kısmet için ziyaret edilir.

3.1.8. Şeyh Hemzer Ziyareti

Şeyh Hemzer, Güroymak'ın Üzümveren köyünde mezarı bulunan bir ziyaretidir. Büyük zatlardan Şeyh Abdullahı Mılı ile kardeş olduğu söylenir. Yöre halkı olumsuz bir durumla karşılaştığında şeyh Hemzer'in adı ile dua eder. çoğunlukla çocuk sahibi olamayanlar ziyaret etmektedir.

3.1.9. Şeyh Garip Türbesi

Bitlis merkezinde alemdar köprüsüne yakın bir mevkide bulunan Şeyh Garip türbesi, çoğunlukla çocukların şifa bulması için gidilen bir yerdir. Konuşamayan, yürüyemeyen, sürekli ağlayan huysuz çocuklar buraya getirilir, türbenin içinde bulunan

zincir çocuğun boynuna geçirilip çocuğun kafası türbenin içinde bulunan deliğe sokulur (bk. foto. 17). Bu uygulama ile akli bunalımda olan, sürekli bayılan veya hasta olan çocukların şifa bulacağına inanılır. Türbeye üç çarşamba üst üste gitmek icap olunur. Her seferinde çocuğun kafası zincirden geçirilerek deliğe sokulur. Türbeye sadece çocuklar getirilmeyip ruhsal hastalığı olan kişiler de gelmektedir (bk. foto.16).

Yaygın bir inanca göre Şeyh Garip Türbesinin yakınından kötü niyetli insan geçeceği zaman kaza yaparmış. Şeyh Garip bunları muhitinde kabul etmezmiş.

3.1.10. Şeyh Hasan

Bitlis merkezinin kuzey batısında Yükseliş Mahallesi'nde bir yamaçta bulunan cami ziyaret karışımı bir mekandır. Daha önceleri kilise olup sonradan camiye çevrilmiştir. Hangi tarihte ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Camı iki kattan oluşur. Alt katta caminin ismiyle anılan Şeyh Hasan türbesi ve mahallede vefat edenlerin mezarları, üst katta ise cami bulunmaktadır. Çevresi tamamen mahalle mezarlığıdır. Bitlis'te nadir rastlanan mezarlıklı cami ve ziyaret mekanlarından. Yeni evlenen, üç günlük olan gelinler buraya getirilir. Gelin mum ve süpürge ile üç kez kabri tavaf eder. Bu merasimden sonra yasin okunup helva dağıtılır. Bu ritüel ile evliliğin daha mutlu ve uzun süreceğine inanılır.

3.1.11. Tıvıka Şeyh Hurinaz

Mezarı Güroymak'ın Kavunlu köyünde bulunmaktadır. Sağır ve konuşamayan çocuklar mezarın yanında bulunan bir ocağa (halk arasında buna tıvık deniyor) oturtulur. Çocuk ağlarsa iyileşir, ağlamazsa ölür ya da hayatına sağır ve dilsiz olarak devam edermiş.

3.1.12. Şehida Gulizer

Mezarı Güroymak'ın Yamaç köyü yolu üzerinde bulunan Şehida Gülizer kısmeti her anlamda bağlı olan işleri rast gitmeyen kişilerin gittiği bir ziyarettir. İnsanlar ilkbaharda ziyarete gidip dua eder ve dilek dilerler. Adağı olan kurbanını buraya getirip keser yoksullara dağıtır.

3.1.13. Şeyh Abdülkadir Türbesi

Güroymak'a bağlı Kaleli (Mışkan) köyünde bulunan bir türbedir. Türbede bulunan zatın Hz Ebubekir'in soyundan geldiği söylenmektedir. Türbeye çocuk sahibi

olmak isteyenler, çocuğu hasta olanlar, hastalıktan şifa bulmak isteyenler gitmektedir. Ziyarete gidenler ziyaretin toprağını elini yüzüne sürüp, ziyarete bez bağlamaktadır (bk foto. 14).

3.1.14. Abdurrahman Gazi Türbesi

Ahlat'ta Tunus mahallesinde bulunan bir türbe ve ziyaret mekanıdır. Rivayetlere göre Abdurrahman Gazi İyaz bin Cebel'in torunu olduğu söylenmektedir. İslam ordusunun kahraman bir komutanı olup ordunun bayraktarlığını yapmıştır. Hasta olanlar buraya şifa bulmak için gelirler. Kümbet'e gelen hastalar içeri girip uykuya dalar. Ne zaman uyanırlarsa o zaman çıkarılırlar. Bu sayede hastaların iyileştiğine inanılır. Bir diğer ritüelde ise hastalar kümbetin etrafını tavaf ederler. Çocuk sahibi olmak, hastalıktan şifa bulmak, dilek dilemek için gidilen bir türbedir. Üç perşembe gidilmesi gerekir.

3.1.15. Sultan Seyit ziyareti

Bitlis'in çıkışında Delikli Kaya'nın bulunduğu muhitte bir tepenin başında bulunan bir türbedir. Kayaların içi oyularak yapılan bir mescidin içerisinde bulunan Sultan Seyit'e Fatıha okunarak iki rekat namaz kılınır. İnsanlar üzerindeki bir eşyayı mescidin bir köşesine bırakır. Burada amaç sadaka yahut türbeye bırakılan eşyadan bir garibin faydalanmasını sağlamaktır. Ayrıca mescit duvarındaki deliklere taş yapıştırılır. Mağara duvarının oldukça yumuşak olmasından bu kolay bir iş sayılır. Buraya gelen ziyaretçiler dileklerinin kabulü için dualar ederler. Eğer duaları kabul olursa daha sonra buraya gelip kurban keserler. Ayrıca yüzünde yara ve iz bulunan insanları burada dua ettikten sonra şifa bulduğu söylenmektedir.

3.1.16. Şerefan Ziyareti

Mutki ilçesinin Şerefan köyünde bulunan bir ziyaretidir. Çıra denilen ışığı görülmüş ziyaretlerdendir. Yaygın inanişaya göre çırası yanan ziyaretin ruhu mezarından çıkıp köyü dolaşır. Çırası görülen ziyaret önemli bir zat demektir, o yüzden kutsal kabul edilir hayırlı dilekler, şifa bulmak, işin rast gitmesi için dua edilir.

3.1.17. Şeyh Hasan Ziyareti

Mutki ilçesinde bulunan bir ziyaret olup insana benzeyen bir taştan ibarettir. Yeri yüksek bir tepedir. Bu zatın bir evliya olduğu söylenir. Hastalar ziyaret esnasında çaput bağlayıp dua eder. Beddua ederken bu zatın adı söylenirse kişi belasını bulurmuş.

3.1.18. Eşe Hatun Ziyareti

Mutki ilçesi Alatoprak köyüne yakın bir yaylada bulunan bir ziyaretir. Ziyaret yılan şeklinde insanlara görünür. Kime görünürse kişi hastalanıp yatağa düşer. Kişi ancak bu zatın adıyla dua ederse bu durumdan kurtulabilmektedir.

3.1.19. Şeyh Mahmut Ziyareti

Mutki ilçesi Batılmıs köyünde bir ağacın dibinde bulunan bir ziyaretir. Dua ederken çaput bağlanır. Ziyaretçiler evinden çaput getirmeyip üstünde bulunan kıyafetin bir parçasından alarak ağaca bağlar. Her türlü hastalık için ziyaret edilmektedir.

3.1.20. Şeyh Abdullah Ziyareti

Mutki Kavakbaşı beldesinde bulunan büyük bir ziyaretir. Nakşibendi Şeyhlerinden olan bu zat her türlü hastalık için başvurulmuş bir ziyaretir.

3.1.21. Hamamek Ziyareti

Mutki'nin Alatoprak köyünde bulunan bir ziyaretir. Halkın naklettiğine göre bin yıldır bu ziyaret bu mevkide bulunmaktadır. Elektrik direği dikmek için yapılan kazıda rast gelinmiştir. Ziyaret genç bir kız olup vücut yapısının bozulmamış olduğu görülmüştür. Şifa bulmak isteyen hastalar çaput bağlayıp dilekte bulunurlar.

3.1.22. Şehit Bilal Ziyareti

Güroymak ilçesinin Kaleli köyünde bulunan bir ziyaretir. Ziyaret ağaçtan ibaret olup ruhsal hastalıklar, konuşamayan ve huysuz çocukların şifası için gidilmektedir. Ziyarete boş gidilmeyip bisküvi, lokum, şeker götürülüp çevredeki çocuklara verilmektedir (bk. foto.15).

3.1.23. Mereto Ziyareti

Mutki'nin Mereto dağında bulunan bir ziyaretir. Yaygın inanca göre koyunlarını sulamaya çıkan bir çoban su bulamayınca Allah'a dua eder. Eğer bu tepede su çıkarsa koyunlarından en iyisini kurban edeceğini söyler. Allah'ın hikmetiyle yerden su çıkar

çoban koyunlarını suladıktan sonra adağına sıra gelince sözünde durmaz başından aldığı bir biti tırnağı arasında öldürüp al sana kurban der. Bu davranışından sonra çoban ve koyunları taşa dönüşür (KK77). Tepede çobanı anımsatan büyük bir taş ve çevresinde de koyunları andıran küçük küçük taşlar bulunmaktadır. Halk burayı ziyaret edip dua eder.

3.1.24. Şeğsi Kelukı Ziyareti

Güroymak ilçesi Kuştaşı köyünde bulunan bir ziyarettir. Ziyaret bir kız ve bir erkek kardeşin mezarından oluşmaktadır. Halkın aktardığına göre burada yatan şahıslar bir savaşta düşmandan kaçarak ziyaretin bulunduğu tepeye gelmişler, bu mevkide izlerini kaybeden kardeşler açlıktan vefat ederek şehit olmuşlar. Mezarda yetişen büyük bir ağaç mezarları kapatmış durumda. Köy halkı ziyaretin yerini belirlemek için etrafını taşlarla döşemişlerdir. Senede bir kez baharın sonu yaz başında köy halkı bu ziyarete gidip dua eder kurban keser bütün köylüye dağıtır. Ziyaret şenlik havasında geçip kadın, erkek, çoluk çocuk herkes ziyarete gider. (bkz. foto.11).

3.1.25. Şeyh Fettullah Ziyareti

Mutki'nin Kavakbaşı beldesine bağlı Koyunlu köyünde bulunan bir ziyarettir. Büyük bir ziyaret olup köyün bütün büyük şeyh ve önemli zatlari bu ziyaretin çevresine defnedilir. Bu ziyarete gelenler kurban kesip dua eder. Hastaların bu ziyaretten sonra şifa buldukları görülmüştür. Ruhsal hastalıklarda da bu ziyarete başvurulur.

3.1.26. Şeyh Şeref Ziyareti

Mutki'nin Koyunlu köyü (Oxin) yolu üzerinde bulunan bir ziyaret olan Şeyh Şeref, büyük bir zat olup peygamber efendimizin amcası Hz. Abbas'ın soyundan geldiği söylenmektedir. Bu mevkiden geçenler Şeyh Şeref'in duasıyla dua edip hatta yeminlerini bu büyük zatın adıyla etmektedirler. Büyük zatın kabrinde ağaçlar yeşerdiği için kabir görünmemektedir. Ağaçların bulunduğu noktaya Şeyh Şeref denilmektedir.

Çocuk sahibi olmak isteyenler, çocuğu hasta olanlar, çocuğu konuşamayanlar, hastalıktan şifa bulmak isteyenler, ruh sağlığı bozulanlar perşembe günü (halka göre en makbul gün perşembedir, mezarlıklar da bu günde ziyaret edilir.) öğleden sonra ya da cuma günü cuma namazı vaktinde bu ziyarete gelip, kurban keser ve dua eder. Kurban eti köylülere dağıtılır ziyaretin dışına çıkarılmaz.

3.1.27. Memi Dede Türbesi

Şehrin güneyinde yer alan bu türbenin kitabesinde 1572 yılında yapıldığı yazılmaktadır. Yanında bir mescid vardır. İnsanlar dua etmek için türbeyi ziyaret etmektedirler.

3.1.28. Şehitlik Türbesi

Üstü açık olan bu türbe Memi Dede mescidi ile bitişiktir. Kitabesi yoktur. Burada yatan kişinin 639 yılında Hz. Ömer zamanında Bitlis'i fethetmek için gönderilen İyaz bin Ganem komutasındaki şehit düşen askerlerden biri olduğu rivayet edilir. Bu türbe Bitlis'in en eski yapılarından biri olarak kabul edilmektedir. Duaların kabulü, hastalıkların şifası, çocuk sahibi olmak için ziyaret edilmektedir.

3.1.29. Feyzullah el Ensari

Bu evliyanın İstanbul'u fethetmeye gidip orada şehit düşen sahabe Eyüp El Ensari'nin küçük kardeşi olduğu rivayet edilir. Dolayısıyla Feyzullah El Ensari bir sahabedir. Rivayete göre Hz. Ömer zamanında buraya gönderilmiş ve savaşta şehit düşmüştür (KK49). Bitlis'in en ünlü en çok bilinen türbelerindedir. Yoğun ziyaretçi akınına uğramaktadır. Türbe bir caminin altında bir aile kabristanının içindedir. Günümüzde türbenin bulunduğu yer restore edilip ziyarete açılmıştır. Buraya genellikle dileklerin kabulü için gelinir ve dualar edilerek mescidinde namaz kılınır (bk. foto.13).

3.1.30. Şeyh Mahmud-i Üryani

Türbesi, Gazi Bey Cami ile Aynel Barut cami arasındaki yolun üst kısmındaki yamaçtadır. Kitabesi yoktur fakat mezar taşında 1834 yılı kayıtlıdır. Üryan Baba kendisini hak yoluna adamıştır. Dünyanın güzel nimetlerini bir tarafa bırakmıştır. Dünyada sahip olduğu tek malı bedenine sardığı bir aba olduğu rivayet edilir. Bundan dolayı kendisine Üryan Baba denilmiştir. Her türlü dilek için gidilen bu türbeye hastalar şifa bulmak için de gitmektedir. Özellikle ruhsal hastalıklarda ziyaret edilmektedir (bk. foto.12).

3.1.31. Hacı Hasan Şirvani

Aslen Siirtli olduğu bilinir. Hangi tarihte doğduğu ve ne zaman Bitlis'e geldiği bilinmemektedir. Şems-i Bitlis'inin en yakın dostlarından olduğu rivayet edilmektedir.

Yaşadığı dönemde büyük bir alim olarak iz bırakmıştır. Ziyaretçiler dua ve dileklerin kabulü için türbeyi ziyaret ederler.

3.1.32. Sandık Cami

Bitlis'e hakim bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. İçerisinde dört yatır sandukası bulunmaktadır. Bu kişiler Şeyh Hasan-ı Hizani, Şeyh Abdullah Bedehşani, Şeyhülislam Abdullhakk ve Ahmed-i Hamedani hazretleri burada yatmaktadır. Osmanlı Padişahı 4. Murad Bağdat seferine çıktığı sırada Bitlis'e uğramış Şeyh Abdullah Bedehşani ile tanışıp ondan etkilenmiştir. Yerel ziyaretçiler dışında çok fazla ziyaretçisi bulunmamaktadır.

3.1.33. Şeyh Zülkif Ziyareti

Halk arasındaki yaygın inanca göre Bitlis'te tarihi Mırcatlık mezarlığında bir peygamber yatmaktadır. Yöre halkının çoğu bu mezarlıkta bir peygamberin yattığını söylemelerine rağmen tam olarak kabrin yerini bilmemektedirler. Dilden dile aktarılacak anlatılan hikayeye göre Zülkif peygamberin kabri Bitlis'te imiş. Zülkif peygamberin önceden Diyarbakır etrafında oldu tahmin edilmekteydi. Daha sonra araştırmacı Abdusselam Uluçam tarafından mezar taşı okunmuştur. Uluçam'a göre mezar taşında "Burada Zülkif Peygamber Yatmaktadır" diye yazılıdır. Bunun sonucunda yerel halk ve bölge halkı bu türbeye akın edip dilek ve dua temennilerinde bulunmuşlardır.

3.1.34. Dede Maksut Türbesi

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Dede Maksut'tan bahsetmektedir. 16.yy. da yaşadığı bilinir. Şehit olduğu rivayet edilir. Buraya genellikle dileklerin kabulü için gelirler. Fakat burada dua dışında başka bir ritüel yapılmamaktadır.

3.1.35. Delikli Taş

Ahlat'ta bulunup dere vadisi boyunca uzanan bir bölümden oluşmaktadır. Neredeyse bin veya daha fazla delikli kayalardan oluşmaktadır. Bölge engebeli ve dik kayalardan oluştuğu için ulaşımı güçtür. Kaynak kişilerin aktardığına göre günahı olmayanlar bu kayalardan kolayca geçebilmekteyken günahı olanların zorlandıkları söylenir. Delikten geçmek günahsızlığı ifade etmektedir. Bu kayanın nasıl oluştuğu veya kutsallığının nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte eski zamanlarda öksürüğe yakalanmış veya boğmaca olmuş çocuklar iyileşmeleri için kayanın içindeki delikten

geçirilirlermiş. Günümüzde tıp ilmi geliştiğinden dolayı bu uygulama nadir yapılmaktadır.

3.1.36. Şeyh Mehmed Türbesi

Bitlis'in Hizan ilçesinin Gayda köyünde bulunan bir türbedir. Hz. Ömer zamanında burayı fethetmek için gönderilmiştir. Türbenin içinde şeyh Mehmed ailesinden kişiler yatmaktadır. Hasta olan çocuklar buraya şifa bulmaları için getirilmektedir. Çocuğu olmayan kadınlar türbenin etrafındaki ağaçlara bez bağlayarak isteklerinin kabul olmasını dilemektedirler. Türbenin içinde ise akli dengesi bozuk olan kişiler için bir uygulama yapılmaktadır. Akıl sağlığı yerinde olmayan kişiler türbenin içine götürülüp türbenin içindeki mezarların arasında bir müddet kalmaları veya uyumaları için bırakılır. Türbenin kapısı kilitlenir, Hasta içerde kalır, Uykudan uyanan veya dışarı çıkmak isteyen hasta dışarıda bekleyenlere kapıyı açmalarını söyler. Bu uygulama ile akıl hastası kişilerin iyileştiği söylenmektedir.

3.1.37. Seyyid Sıbgatullah Arvasi

Kabri Bitlis'in Hizan ilçesinin Gayda köyündedir. Doğu Anadolu bölgesinde Gavs'ül Azam, Gavs-ı Hizani veya Gavs olarak bilinir. Tasavvuf ve dini ilimler alanında önemli bir müderris olup bir sürü talebe yetiştirdiği söylenmektedir. Yaşadığı dönemde meşhur, alimlerden biri olmuştur. 1870 senesinde vefat etmiştir. Türbesi yoktur, köy mezarlığında bir kabri vardır. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar bu kabrin etrafında ağaçlara bez bağlarlar. Ayrıca ağaçlara minik salıncaklar yapılıp bu salıncaklara bebeği simgeleyen taş konulur. Salıncak sallanırsa çocuk olur sallanmazsa çocuk sahibi olamayacağına inanılır. Kadınlar çocuk sahibi olmak arzusuyla bu ritüeli yaparlar. Bu uygulama bölgede bir gelenek haline gelmiştir. Ayrıca bu velinin manevi şahsından feyz almak isteyen talebeler veya kişiler de burayı ziyaret ederek dua okurlar.

3.1.38. Nurs Köyü Mezarlığı

Bitlis'in Hizan ilçesinin Nurs köyünde yer alır. Ünlü İslam Alimi Said-i Nursi'nin bu köyden olması münasebetiyle insanlar bu köyü ziyaret etmektedirler. Said-i Nursi'nin mezarı bu köyde olmamasına rağmen yine burası yoğun bir ziyaretçi akınına uğramaktadır. Genellikle dileklerin kabulü, hastalığın şifası, borçtan kurtulma gibi durumlarda ziyarete gidilmektedir.

Değerlendirme

İnsanoğlu tabiatı gereğe kutsal olana inanmak onunla sürekli bir yakınlık kurmak gereği hisseder. Kutsal olanı cisimleştirerek veya maddeleştirerek ona yakınlık kurmak ister. İbadethaneler türbeler, ziyaret mekanları bunun bir yansımasıdır. Kutsal ile birlikte ona yakın olan şeyleri nesnelere de kutsallaştırır. Nesnelere yeni anlamlar yükler. Türbelerin eşiğinin öpülmesi, kabirlere el sürülüp mezar taşlarının öpülmesi, toprağının öpülmesi bu paradigmanın bir yansımasıdır. İnsanlar bu ritüeller ile onlardan şifa ve yardım dilerler. Halkın Ziyaretlere gitmesinin en büyük nedeni sağlıklarına kavuşma isteğidir. İnsanlar doktorlara gittikten sonra çaresi bulunmayan hastalıklar için, kısmetin açılması için, gelecekte muhtemel kaza ve hastalıklardan korunmak için veya istek ve arzularının gerçekleşmesi için kutsal olarak görülen mekanları ziyaret ederler. Manevi unsurlar maddi unsurlardan beslenir. Maneviyat maddiyatın gıdasıdır diyebiliriz. Şifa için gidilen yerlerin başında Ahlat'taki Abdurrahman Gazi Türbesi, Güroymak'taki Şeyh Abdurrahmani Taği, Hizan'daki Şeyh Mehmet Türbesi gelmektedir.

3.2. ŞİFALI SULAR

Tüm canlıların yaşamı için önemli bir yere sahip olan su, eski inanışlardan günümüze kadar kutsallığını ve önemini sürdürmektedir. Başkurtların inanışlarından olan on iki tanrıdan biri "Su" olarak kabul edilmektedir. Suyu tanrısallık vasfının verilmesiyle suyun her şeye gücünün yettiği inancı var olmuştur. Çeşitli hastalıklardan arınmak, bedensel ve ruhsal rahatsızlıklardan kurtulmak için bir çare olarak görülmüştür (Başar, 1989: 49).

Ülkemizde zengin su kaynaklarına sahip olan illerden biri de Bitlis'tir. Bu sular hem kaplıca hem de içme suyu özellikleri taşımaktadır. Romatizmal hastalıklar, böbrek hastalıkları, cilt hastalıkları, kadın hastalıkları, kireçlenme, bel ağrısı, bacak ağrısı, kulak iltihabı gibi hastalıklarda başvurulan geleneksel halk hekimliği tedavi yollarıdır.

3.2.1. Budaklı Kaplıcası

Bitlis'in Güroymak ilçesi Budaklı köyünde bulunan büyük bir kaplıca olup yörede adı *sıcak su*, *germav*, *axeçur* olarak bilinir. Romatizma, kadın hastalıkları, kireçlenme, eklem ağrıları gibi hastalıkların tedavisi için hastalar bu kaplıcayı ziyaret etmektedir. Ayrıca kaplıcaya yöre dışından da hasta ziyaretleri olmaktadır. Kaplıcanın şifası sadece

insan hastalıklarıyla sınırlı kalmayıp köy halkı kışın hayvanlarını bu suda yıkamaktadır. Kış aylarında köy halkı mandalarını bu kaplıcaların içine sokarlar. Bu uygulama ile mandaların hastalıklardan korunacağı rivayet edilir.

3.2.2. Sorani Suyu

Güroymak ilçesi Budaklı köyü yolu üzerinde bulunan bir şifalı sudur. Suyu diğer klasik kaplıcaların aksine soğuk-ılık olup mineral bakımından zengindir. Diz ağrıları, dizde sıvı kaybı, eklem ve romatizma ağrıları, kas ve diğer kemik ağrıları için tercih edilmektedir. Suya tamamen girilmeyip sadece bacak ve ayaklar su kaynağının çıktığı noktaya sokulup bir müddet suda bekletilmektedir.

3.2.3. Heriya Lawuz

Güroymak ilçesinin Erentepe Mahallesiinde bulunan çamurlu bir sudur. Yaygın inanışa göre savaşta yaralanan bir asker, bu suyun başına gelerek çamurunu yarasına sürer, bu sayede yarası iyileşir. O günden sonra vücudunun herhangi bir yerinde yara bulunan kimse bu şifalı çamuru yarasına sürüp şifa bulmuştur. Bu şifalı su herhangi bir yere akmayıp bulunduğu yerde akıp durmaktadır. Hem su hem de suyun yatağında bulunan çamur şifa olmaktadır.

3.2.4. Nüzül Suyu

Güroymak'ın Üzümveren köyünde bulunan bir ağaçtan akan şifalı sudur. Ağaç, yıllardır bu bölgede bulunmakta olup içinden su akmaktadır. Ağaçtan çıkan bu su kulak ağrısına iyi gelmektedir. Özellikle çocukların ağrıyan ve iltihap tutan kulaklarını tedavi etmek için bu şifalı su kulağa damlatılmak suretiyle kullanılır. Üç çarşamba çocuklar getirilir bu şifalı sudan kulaklarına damlatılır.

3.2.5. Mutki Germav Suyu

Mutki'nin Germav köyünde bulunan küçük bir su birikintisi olan ılık şifalı bir sudur. Kışın donan bu şifalı suya yazın temmuz ve ağustos aylarında gidilir. Halkın aktardığına göre bu suya kötü insanlar girerse su küsüp kurur, bir süre sonra yer değiştirip farklı bir yerde ortaya çıkmaktadır.

3.2.6. Alatoprak Köyü Kaplıcası (Mutki)

Mutki'nin Alatoprak köyünde bulunan şifalı bir sudur. Seyran taşı suyu da denir. Küçük bir birikinti olan su kireçlenme, romatizma, bacak, bel ağrısına iyi gelmektedir. Kaplıcanın suyu ılıktır. Genellikle yazın sıcakları temmuz ve ağustosta ziyaret edilmektedir. Şifalı suya yaz ayları dışında gidilirse su ateşte ısıtılıp ağrıyan bölgeye dökülür.

3.2.7. Tatvan Kaplıcası

Böbrekteki kum ve taş iyi gelir. Suyu sodalıdır. Kaplıcaya aç karnına girilir. Daha sonra sodalı suyundan içilir. Böylelikle böbrekteki kum veya taşların düşürüleceği görülmüştür. Bu şifalı su eve de götürülebilir fakat kaplıcada içilmesi tavsiye edilir.

3.2.8. Şifalı Su (Ahlat)

Ahlat'ta delikli taşın bulunduğu bölgenin 200 metre ilerisinde bulunan şifalı bir sudur. Bu suyun kaynağı şifalı olup hastalar, bu suyu kutulara doldurarak evlerine götürüp suyla yıkanmaktadırlar.

3.2.9. Şifalı Su (Bitlis/Merkez)

Bitlis cezaevi yakınında bulunan şifalı bir sudur. Suyu sodalı olup böbrek rahatsızlıklarına iyi gelmektedir. Hastalar sabah aç karnına bu sudan içmektedirler. Su kaplara doldurularak eve de götürülebilmektedir. Ama yerinde içmek daha şifalı olmaktadır.

3.2.10. Hizan Şifalı Suyu

Hizan yolu üzerinde bulunan içilebilen şifalı bir sudur. Özellikle böbrek rahatsızlıkları ve böbrek taşını düşürülmesinde içilir. Hizan şifalı suyu sodalıdır. Özellikle çevre halkı ve civarı tarafından yoğun ilgi görmektedir.

3.3. OCAKLAR

Herhangi bir hastalıkla ilgilenen aile fertlerine “ocaklı” denilmektedir. Ocaklı olan bir kişi; tedavi etme yetkisini ailesinden kan yoluyla almakta ve bu sistem; babadan oğula, nesilden nesile aktararak devam etmektedir (Acıpayamlı, 1969: 5). Ocaklı, bir veya birkaç hastalığı iyileştirme yeteneği mevcut olan, tedavi yöntemlerini bilen ve uygulayan bilhassa işinde uzman olan kimsedir. Ocaklar hastalığa ve hastalığın

tedavisine göre isimlendirilmiştir. Misal olarak; sarılığın tedavi edildiği ocağa “sarılık ocağı”, fıtığın tedavi edildiği ocağa “fıtık ocağı”, uçuğun tedavi edildiği ocağa “uçuk ocağı” gibi adlar almaktadır. Ocaklarda Eski Türklerdeki Şamanlık inancının izlerini görmek mümkün olmakla birlikte günümüzde de varlıklarını devam ettirmektedir.

Kimi hastalıkların tedavisinde herkesin ulaşabileceği merkezler olan ocaklar kan yoluyla anneden kıza babadan oğula veya aile dışından olup iyileştirme yeteneğine sahip kişiye el vermayla nesilden nesle aktarılır. Aile, ev anlamına gelen ocaklarda ocaklı yetiştirme tamamen kişinin kendisine bağlıdır. Çünkü ocaklı olacak kişinin Allah vergisi bu yetenekle doğduğuna inanılır. Çalışma alanımızda nazar, siğil, egzama, sarılık, ay çarpması gibi ocaklar mevcuttur.

3.3.1. Nazar Ocağı

Türkçede *bakış* anlamında kullanılan ve Arapça kökenli olan *nazar* kelimesi, bakışlarında muzır güç bulunan kişilerin bu özelliklerinden ötürü bir kişiye, hayvana veya nesneye bakmak suretiyle o canlıları etkileyerek zarar verme, hastalığa, hatta ölümüne; nesne üzerinde ise kırılmasına sebep olma gibi olumsuz etkidir diyebiliriz. (Boratav, 1994: 103-104).

Halk arasında göz değmesi olarak bilinen nazar; insana, hayvana, mala, mülke zarar veren bakıştır. Mavi gözlü ve haset insanların nazarının daha çabuk değdiğine inanılır. Bu kişilerin olduğu ortamda "maşallah" kelimesi çokça söylenir. Nazarın öldürücü etkisi olduğundan ondan korunmak için veya nazar değdi ise nazarın etkisinden kurtulmak için büyü, dua ya da simgesel nesnelere başvurulur. Yaptığımız araştırma ve inceleme neticesinde Bitlis'in birçok bölgesinde nazar ocağı olduğu tespit edilmiştir. En bilineni Güroymak ilçesine bağlı Günkırı beldesindeki nazar ocağıdır. Ocaklı olarak bilinen halk hekimi nazar kemiği olarak adlandırılan kemiği kurbanlık hayvandan alıp ufalar dua okuyup gelen hastalara verir. (bk. foto.) Bu kemik ateşe atılarak tütsü gibi kullanılır. Odun ateşi olma şartı bulunmaktadır. Ocakçının öğrettiği dua eşliğinde kemik odun ateşine ya da közüne atılır. Bütün ev halkının bu tütsüden faydalanması sağlanır. Üç gün üst üste bu tütsüden yapılırsa nazarın etkisi ortadan kalkar.

3.3.2. Siğil Ocağı

Halk arasında *beluk* veya *tû* olarak bilinen bir cilt hastalığı olan siğilin tedavisi dua ve büyüyle yapılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi siğilin iki türü bulunmaktadır. *Beluk* türü ocakta tedavi edilirken *tû* türünü ise hasta kendisi de okuduğu dualarla tedavi edebilmektedir. Ocaklı genellikle halk arasında *mele* olarak adlandırılan hocadır. Siğilin etrafını iğneyle çizip dua okur ya da arpa tanesine dua okuyup arpaları sulak ve temiz bir yere göbek yahut yumurtanın içine koyup gömer.

3.3.3. Birov Ocağı

Bir çeşit cilt hastalığı olan egzamada derinin kaşınması ve dökülmesi neticesinde insanların muzdarip olduğu bir hastalıktır. Halk dilindeki adı *birov* olan egzamanın kuru ve yaş olmak üzere iki türü vardır. Her iki türde ocakta tedavi edilmektedir. Ocakta türüne göre tedavi uygulanmaktadır. Genellikle okunmuş kına kullanılır. Kınanın uygulanışı türe göre değişmektedir. Islak egzamada kına kuru kullanılırken kuru egzamada kına suyla ıslatılarak kullanılır.

3.3.4. Sarılık Ocağı

Sarılık, tıp literatüründe hepatit olarak adlandırılan halk dilinde ise sarılık (zerek) olarak bilinen bir karaciğer ve kan hastalığıdır. Yaptığımız araştırma neticesinde çalışma alanımızda sarılık hastalığının yaygın olduğu görülmüş, bu nedenle Bitlis merkez ve ilçelerinde en az bir sarılık ocağı olduğu tespit edilmiştir. Ocaklı hekim uygulamayı ailesinden öğrenmekte olup kendisi de öğrendiklerini sonraki kuşağa aktarmaktadır. Bu sayede uygulama yıllarca devam etmektedir.

3.3.5. Ay Çarpması Ocağı

Yörede sık rastladığımız bir rahatsızlık olan ay çarpması ya da aydan düşme, ayın belirli dönemlerinde çocukların üstündeki etkisinden kaynaklanan bir rahatsızlıktır. İnanca bağlı bir hastalık olup tedavisi büyüsel ve dini ritüellerle yapılmaktadır. Hastanın hastalığı hafif geçirdiği durumlarda evin büyük çocuğu bazı uygulamalarla hastalığı tedavi ederken ağır durumlarda ocağa gidilip tedavi olunur. Ocaklı halk arasında *mele* olarak adlandırılır. Ocaklı hastaya kurşundan hilal keser, buna *ay kesmesi* denir, hastanın sağ omzuna asar. Ya da muska yapar, hastaya verir. Hasta birkaç gün sonra iyileşir. Bunların haricinde Yasin suresini ilk ve son ayeti suya okunur sabah ve ikindi

vakti (güneş doğarken ve batarken) çocuğun yüzüne püskürtülür. Daha sonra çocuğun alını kömür veya odun külleri ile karalanır. Çocuğun yüzünde hilal şekli yapılır.

SONUÇ

Tarihte birçok medeniyete tanıklık yapmış kadim bir tarihe sahip olan Bitlis; tarihi, coğrafi ve kültürel açıdan önemli bir konumda olup halk hekimliği ve uygulamaları açısından da verimli bir birikime sahiptir. Bitlis merkez ve ilçeleriyle halk hekimliği bilgilerinin yaşatıldığı bir bölgedir. Bölge halkı basit hastalıklarda tıbbi tedaviden önce; ciddi hastalıklardaysa tıbbi tedaviden sonuç alınmadığında son çare olarak halk hekimlerine başvurabilmektedir. Bölgede, geleneksel tedaviyi uygulayan kişilere halk arasında "hekime kurmanci" "koca karı" muska yapanlara da "mele" denilmektedir.

İnsan yaşamının önemli dönemleri olarak kabul edilen doğum, evlenme ve ölüm süreçlerinin sorunsuz bir şekilde geçirilebilmesi için Bitlis'te çeşitli sağıltma, inanç ve uygulamalara başvurulmakta olup günlük hayatta karşılaşılan sağılık problemlerinde de çeşitli sağıltma yöntemleri uygulanmaktadır. Bitlis'te, hastalıkların tedavisinde büyü, üfleme, tükürme, su içirme, türbe ziyareti yapma, türbelerde yatma, bitki suları içme ve bitkileri pişirip yeme vb. tedavi yöntemlerine başvurulur. Fiziksel hastalıkların tedavisinde genellikle bitkisel, hayvansal yiyeceklerden ve bazı madensel maddelerden yararlanılmaktadır. Ruhsal ve sinir hastalıkların tedavisinde ise muska yaptırma; yatır ve türbeleri ziyaret etme; şifalı kaynak suyu içirme gibi çarelere başvurulur. Bazı hastalıkların tedavisinde kişiye bağılı tedavi yerleri olan ocaklara gidilmektedir. Ocaklı hekimler tedavi ve uygulamaları aile büyüğünden öğrenmiş olup kendinden sonra gelen nesle de öğretmek devamını sağılamaktadır. Bu hekimlere şifa kaynağı diyebiliriz. Ocaklı hekimler, hastalıkların tedavisinde genellikle dua etme, ayet okuma, suya okuyup içirme, okunmuş suyla yıkama, masaj yapma, sıvazlama, ovma üfleme, vb. yöntemleri uygulamaktadırlar. Halk hekimliği yöntemleriyle yapılan tedavilerde, yörede yetişen bitkiler (şifalı otlar, ısırğan otu, çiriş otu, kuşburnu, sinir otu, yavşan otu vb.); tarımsal ürünler (soğan, sarımsak, havuç, patates, vb.); hayvansal ürünler (süt, yoğıurt, öd, deri, yün vs.) ve bazı madenlere (kurşun, tuz, toprak, kömür vs.) başvurulmaktadır. Sindirim rahatsızlıkları, romatizma, solunum yolları hastalıkları, zehirlenme, kırık, çıkık, incinme, bayılma, yara ve yaralanma gibi birçok hastalığın tedavisinde halk hekimleri tarafından hazırlanan karışımlar kullanılmaktadır. Halk inanışlarını taşıyan sembolik uygulamalar da var olup bunlar kimi zaman olumlu sonuçlar vermeyebilir. Bunların haricindeki tedavi yöntemlerinin olumlu sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir, bu

tedavilerin bazılarının alternatif tıpta da kullanılmaktadır. Yaptığımız araştırmalar ve gözlemler neticesinde, halk hekimliği uygulamalarına rağbet çok olup fakat bunu devam ettirecek şahıslar olmadığı için uygulamalar yok olup gitmektedir. Görüşme yaptığımız kaynak kişilerin yaş ortalaması 50 üstünü bulurken ailelerinde uygulamaları devam ettirecek kişilerin azaldığı kimilerinde ise kimsenin olmadığı gözlemlenmiştir. Hacamat, sülük uygulamalarında eğitim alıp devam ettiren hekimlerin varlığı da söz konusudur.

Ayrıca, modern tıp tekniklerine temel olabilecek faydalı tabii yöntemler ve destekleyici geleneksel metotlar GETAT mevzuatına uygun olarak kayıtlara geçirilmeli, bu bilgi ve deneyimler gelecek kuşaklara aktarılmalı ve yaşatılmalıdır.

Bitlis'te halk hekimliği uygulamalarında sağlık, bilim, ekonomi, ulaşım vb. alanlardaki gelişmelere bağlı olarak azalma görölse de genel olarak varlığını sürdürmektedir. Bu alanda yapılacak kapsamlı çalışmalarla halk hekimliği uygulamalarının folklorik, tarihsel ve sağlık açısından önemi ortaya ęıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. (1985). “Şaman, Şamanlık”, Yeni Nesil Türk Ansiklopedisi, Cilt 6, s.3809-3812.
- Acıpayamlı, O. (1989). “Halk hekimliğinin Dünü ve Bugünü” Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara: Mifad Yayınları.
- Alay, O. (2018). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bitlis Halk Kültürü*, Turkish Academic. Cilt 3, Sayı 2, s. 11-26.
- Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, (1994). Cilt 6. İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş.
- Artan, G. (1962). Gülnar'da bazı İnanışlar, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Yıl 14, Cilt 7.
- Avcıoğlu, İ. (2017). *Şebinkarahisar Halk Hekimliği Uygulamaları*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Aykan, G. (2015). *Tarihte Bitlis ve Bitlis'te Tarih, Bitlis Valiliği*, İstanbul: Sümer Basım Hizmetleri.
- Aylar, M. (2019). “Orta çağ İslam Coğrafyacılarına Göre Bitlis- Ahlat ve Çevresi” *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, Cilt I, Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Aytar, S. (1974). Akbaba Köyünde Halk Tedavi Usulleri, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Cilt 15. Yıl 25.
- Başar, Z. (1989). *Şifalarına İnanılan Kutsal Sular*, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Ankara: Mifad Yayınları.
- Batur, M. (1966). Halk Hekimliği ve Tedavisi, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Yıl 18, Cilt 10.
- Bayat, A. H. (1989). *Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbi Folklorunde Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları*, ” Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı. Ankara: Mifad Yayınları.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.
- Bitlis Valiliği, *Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü*, Bitlis, 2012, s.11.

- Cereboğlu, E. (1975). Konuşamayan ve Yürüyemeyen Çocuklara Uygulanan Pratikler, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Yıl 26, Cilt 16.
- Cereboğlu, E., (1978). Hatay'da Halk Hekimliğine Ait Notlar, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Yıl 29, Cilt 18.
- Çıblak, N. (2005). Çukurova'da Halk Hekimliğiyle İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Türk Kültürü Dergisi*.
- Çolak, F. (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*, Konya: Kömen Yayınları.
- Demirhan, A. (1972). Yalova'nın Bazı Köylerinde Halk Hekimliği, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Yıl 24, Cilt 14.
- Demirhan, A. (1977). Amerika Tıbbı Folklorundan Bazı Örnekler, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Ağustos 1977, İstanbul, Yıl 29, Cilt 17.
- Demirhan, A. (1979). Çocuk Hastalıklarının Folklorik Tıptaki Yeri, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 1979, İstanbul, Yıl 30, Cilt 18.
- Demirtaş, M. (2004). Şeref Han, “Hizan’ın Dünü Bugünü”, *Kültür Edebiyat Dergisi*, Yıl 1 (1), s. 10-13.
- Demirtaş, M. ve O. Subaşı (2013). *Tatvan Tarihi*. Ankara: Bileşik Yayınları.
- Dinçer, F. ve N. Dağlı (1989). *"Türkiye'de Son On Yılda Yazılı Basında Halk Hekimliği"*, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Ankara: Mifad Yayınları, 109-124,
- Eliade, M. (2016). *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, Cem Soydemir (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Eprem M. (2019) *Bingöl Halk hekimliği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Erdem, İ. (2002). *"Doğu Anadolu Türk Devletleri"*, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ersoy, N. (1989). "Bursa Tıbbı Folklorunda Kırık-Çıkıkçılar ve Kırık-Çıkık Tedavi Yöntemleri ” *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Ankara: Mifad Yayınları.

- Es, S. (1979). Konya'da Şeker İlaçları Sağaltma İlaçları, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Haziran 1979, İstanbul, Yıl 30, Cilt 18.
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu İnci*. Malak Uysal (çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Göbelez, M. (1981). *Dünya'da Halk Tababeti*, Ankara: Çağ Matbaası.
- Görgeç, C. (2019). *Manavgat Yöresinde Halk Hekimliği Uygulamaları*, Sutad Yayınları. (46):195-219.
- Gözaydın, N. (1974). Gürün'de Halk Tedavisi Üzerine, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 1974, İstanbul, Yıl 25, Cilt 15.
- Hınçer, İ. (1978). Şeker Hastalığını İyileştiren Halk İlaçları, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Temmuz 1978, İstanbul, Yıl 29, Cilt 18.
- <http://www.bitlis.gov.tr/bitlis-tarihcesi-ve-genel-bakis> (Erişim Tarihi: 18.04.2022)
- <http://www.guroymak.gov.tr/guroymak-tarihi/> (Erişim Tarihi: 01/03/2022).
- <https://www.nufusu.com/il/bitlisnufusu#:~:text=Bitlis%20n%C3%BCfusu%20bir%20C3%B6nceki%20y%C4%B1la,%2C%20%48%2C39%20kad%C4%B1nd%C4%B1r.> (Erişim Tarihi: 23.04.2022).
- İlbars, Z. (1988). “*Halk hekimliğinin Dünü ve Bugünü*” Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı. Ankara: Mifad Yayınları.
- İnan, A. (1986); *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İslam Ansiklopedisi, (1993). Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. 2. Cilt
- Kalafat, Y. (2004). *Altaylardan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kaplan, M. (2020). Halk Hekimliğinde Holistik/ Bütüncül Yaklaşım: Üzerlik Otu Örneği, *DTCF Dergisi*, Ankara.
- Kardaş, C. (2019a). *Muş'ta Halk Veterinerliği ve Geleneksel Tedavi Yöntemleri*, Ankara: Ürün Yayınları.

- Kardaş, C. (2019b). *Anılarda Silikleşen Bir Beldede Halk Hekimliği, Tarihi ve Kültürel Yapısıyla Koçak*, Mehmet Salmazzem, (ed.). Konya: Çizgi Kitapevi.
- Kardaş, C. (2019c). Muş'ta Yabani Bitkilerin Halk Hekimliğinde Kullanılması, *Lokman Hekim Dergisi*, s. 85-96.
- Kılınç, Z. ve M. Ercel (2013). *Ahlat Müzasi*, Bitlis: Olcay Ofset Matbaacılık.
- Koçak, R. (2020). Halk Hekimliğinden Yapay Zekâ Hekimliğine: Tıpta Halk Hekimliğinin Yeniden Kurgulanması Üzerine Bir Değerlendirme. Kültürel Miras Araştırmaları. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1919758> (Erişim Tarihi: 23.04.2022).
- Mandacı, E. (2019). “*Urartu Döneminde Bitlis’in Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, Cilt I, Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Özdamar, M. (2019). Diyarbakır Halk Hekimliği ve Kültürümüzdeki Yeri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi SBE.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.
- Petekçi, A. (1962). Bozkır'da Çocuk Hastalıklar Tedavisi, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*. Haziran 1962, İstanbul, Yıl 13, Cilt 7.
- Saraç, C. (1943). “Eski Mısır”da Bilim ve Teknik” *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakülte Dergisi*, s. 103-113.
- Saraç, E. (2004). *Ayurveda. Sağlıklı ve Uzun Yaşamın Sırları*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Sargın, S. (2013). Tırnak Batması Tedavisi Sonuçlarımız, *Kocatepe Tıp Dergisi*, Afyonkarahisar, 14:89-93 Mayıs 2013.
- Sever, M. (2016). *Mersin ve Yakın Çevresinde halk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara: Barış Kitap.
- Soylu, S. (1975). Mut ve Çevresinde Al Basması, Kırk Basması ve Kırktan Çıkma, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Mart 1975, İstanbul, Yıl 26, Cilt 16.
- Şahan, D. ve N. M. İlhan (2019). Geleneksel Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları ve Halk Sağlığı Açısından Değerlendirilmesi. *Gazi Sağlık Dergisi*, 4 (3):12-19

- Şar, S. (1989). “*Halk hekimliğinin Dünü ve Bugünü*” Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Ankara: Mifad Yayınları.
- Şentürk, A. (1970). Malatya'da Sülük ile Tedavi, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Haziran 1970, İstanbul: Yıl 21, Cilt 12.
- Taylan, E. (1977). Çolaklı'da Doğumla İlgili Adet ve İnançlar. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Yıl 29, Cilt 17.
- Tiyenşan, Eker, N. (2005). *Bitlis Folkloru ve Örnekleri*. Ankara: Betav Yayınları.
- Üyer, M. (1989). Sivas'ta Folklorik Tıp ve Bunun Modern Tıptaki Yeri, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı. Ankara: Mifad Yayınları.
- Yeniçel, N. ve H. Kayapınar (1991). *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*. İstanbul: Şamil Yayınevi.

2. Sözlü Kaynaklar

Adı, Soyadı, Yaşı, Mesleği, Eğitim düzeyi, Görüşme Yeri, (Lakabı)

- KK1:** Sabriye, Aktaş, 105, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Yamaç köy, (Hacı Felek).
- KK2:** Mürvet, Yobaş, 60, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/Güncırı.
- KK3:** Mihraman, Türker, 73, ebe, okur-yazar değil, Güroymak/Güncırı.
- KK4:** Sakine, Tadik, 76, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK5:** Yeko, Sezgin, 90, serbest, okur-yazar değil, Güroymak, (Kırıkçı Yeko).
- KK6:** Şeyh Sariye, Aktan, 77, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/Taşüstü köyü.
- KK7:** Tahir, Ataman, 78, çiftçi, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK8:** Rabia, Akhan, 72, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK9:** Mehmet Salih, Aktaş, 55, çiftçi, ilkokul, Güroymak/Taşüstü köyü.
- KK10:** Hacı Feraset, Aktaş, 68, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Taşüstü köyü.
- KK11:** Kıymet, Aktaş, 72, ev hanımı, okur-yazar, Güroymak/ Taşüstü köyü.
- KK12:** Perihan, Yoldaş, 75, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK13:** Hacı Yunus, Aktaş, 88, çiftçi, okur-yazar değil, Güroymak/ Taşüstü köyü.
- KK14:** Kudret, Aktaş, 70, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK15:** Hacı İbrahim, Tuncel, 71, şoför, okur-yazar, Güroymak.
- KK16:** Gülcemal, Tuncel, 66, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK17:** Tenzile, İnan, 74, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak, (Gulo).
- KK18:** Zehra, Caf, 30, öğretmen, lisans, Güroymak.
- KK19:** Suphiye, Akbaş, 66, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK20:** Yıldız, Şanlığu, 53, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK21:** Fehim, Ayyıldız, 54, esnaf, İlköğretim mezunu, Güroymak, (Kırıkçı Feyim).
- KK22:** Medine, Çevik, 52, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.

- KK23:** Bilican, Yıldız, 65, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK24:** Burhan, Demir, 26, fizyoterapist, lisans, Güroymak.
- KK25:** Sebğettullah, Şalışlıoğlu, 50, değirmenci, ilkokul, Güroymak.
- KK26:** Rahime, Sinay, 78, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Günkırı.
- KK27:** Şehinaz, Akgün, 54, halk ebesi, ilkokul, Ahlat.
- KK28:** Mecburiye, Gökkuş, 50, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Günkırı.
- KK29:** Hacı Selahattin, Başelçin, 85, değirmenci, okur-yazar değil, Güroymak/
Yemişveren köyü.
- KK30:** Sahure, Özmen, 88, ev hanımı, okur-yazar değil ,Güroymak/ Yemişveren köyü.
- KK31:** Gülizar, Akkal, 48, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Günkırı beldesi.
- KK32:** Şeyh Mahmut, Türker, 66, serbest, okur-yazar değil, Güroymak/Günkırı beldesi.
- KK33:** Maşallah, Eralan, 76, işçi, okur-yazar, Güroymak/Günkırı.
- KK34:** Maşallah, Çetinkol, 41, muhtar, ilköğretim, Güroymak/ Günkırı.
- KK35:** Fethi, Sencer, 44, esnaf, lisans, Güroymak/Günkırı.
- KK36:** Mercan, Çakır, 75, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/Günkırı.
- KK37:** Huri Melek, Alacat, 65, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/Günkırı.
- KK38:** Dilşah, Özdağ, 60, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/Günkırı.
- KK39:** Nafiye, Kuş, 70, ev hanımı, okur-yazar değil, Mutki.
- KK40:** Hacı Murat, Siri, 76, Çiftçi, okur-yazar değil, Mutki/ Küllüce köyü.
- KK41:** Mele Amed, Yıldız, 62, imam, ilköğretim, Güroymak.
- KK42:** Herdem, İçkal, 67, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Değirmen köy.
- KK43:** İnayet, Köçer, 83, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Değirmen köy.
- KK44:** Gülistan, Göktaş, 67, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü.
- KK45:** Hayriye, Gökyer, 75, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK46:** Nazmi, İrmak, 60, Fırıncı, ilkokul, Bitlis/ Merkez.

- KK47:** Sevim, Yıldız, 60, ev hanımı, okur-yazar değil, Bitlis/ Merkez, (Sivı).
- KK48:** Bekir Bulut, 80, serbest, okur-yazar değil, Bitlis/ Merkez.
- KK49:** Enver, Türkay, çiftçi 52, ilkokul, Bitlis/ Merkez.
- KK50:** Vahide, Koçyiğit, 63, okur-yazar değil, Bitlis/ Merkez.
- KK51:** Dilşah, Oğuz, 82, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü.
- KK52:** Vildan, Yetkin, 34, ev hanımı, ilkokul, Güroymak.
- KK53:** Hamza, Oğuz, 48, imam, önlisans, Güroymak.
- KK54:** Nezaket, Tadik, 52, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK55:** Refika, Caf, 63, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK56:** Birsen, Yavuz, 48, ev hanımı, okur-yazar, Güroymak.
- KK57:** Hamiyet Köksal, 45 ev hanımı, ilköğretim, Ahlat.
- KK58:** Sema, Eribol, 47, ev hanımı, ilköğretim, Bitlis/Merkez.
- KK59:** Nahide, Okur, 52, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK60:** Sakine, Yılmaz, 57, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK61:** Zülfünaz, Tarhan, 55, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK62:** Nafiye, Koç, 58, çiftçi, okur-yazar değil, Mutki /Meydan.
- KK63:** Kevser, Dölek, 60, ev hanımı, okur-yazar değil, Adilcevaz.
- KK64:** Behiye, Eraslan, 88, ev hanımı, okur-yazar değil, Adilcevaz.
- KK65:** Nesibe, Çetin, 53, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK66:** Hediye, Özdemir, 56, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK67:** Nafya, Yıldırım, 60, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK68:** Fatma, Karma, 65, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK69:** Emine, Uyğun, 46, ev hanımı, okur-yazar değil, Bitlis/ Merkez.
- KK70:** Gülşen, Sulukaya, 42, ev hanımı, ilköğretim, Tatvan.
- KK71:** Nuriye, Çölgeçen, 80, çiftçi, okur-yazar değil, Güroymak.

- KK72:** Herdem, Sevinç, 50, ev hanımı, okur-yazar, Güroymak.
- KK73:** Tahir, Ataman, 75, çiftçi, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK74:** Bedia, Tarhan, 48, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK75:** Edibe, Tarhan, 90, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK76:** Nuriye, Altunkaya, 60, ev hanımı, okur-yazar değil, Mutki /Yalıntaş köyü.
- KK77:** Abdulmenaf, Soydan, 45, çiftçi, okur-yazar, Mutki/ Yiğitler köyü.
- KK78:** Ayşe, Aydemir, 65, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK79:** Huri, Yaman, 70, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK80:** Hadime, Koçman, 50, ev hanımı, okur-yazar değil, Hizan.
- KK81:** Rahmi, Aygöl, 60, Aktar, ilkokul, Tatvan, (Aktar Rahmi).
- KK82:** Şeyh Kudüs, Yetkin, 60, serbest, okur-yazar, Güroymak.
- KK83:** Gülistan, Aydoğan, 79, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak.
- KK84:** Kazım, Suvay, 48, korucu, ilkokul, Güroymak/ Taşüstü köyü
- KK85:** Hediye, Erçelik, 55, Türbedar (Şeyh Garip türbedarı), okur-yazar değil, Bitlis/merkez
- KK86:** İzzettin, Şenol, 70, çiftçi, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü (Ezi)
- KK87:** Hayrettin, Demirel, 66, serbest, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü.
- KK88:** Türkan, Demirel, 64, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü.
- KK89:** Hatice, Akın, 68, gassal, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü.
- KK90:** Mehmet Şirin, Köprü, 50, serbest, okur-yazar değil, Güroymak/Taşüstü
- KK91:** Cevdet, Kızılkaya, 64, serbest, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü (Hacı Ferhan).
- KK92:** Şeyh Nizamullah, Geylani, imam, 42, lise, Güroymak, (Mele Nizam).
- KK93:** Hacı Nurettin, Üzgen, 98, çiftçi, okur-yazar değil, Güroymak/ Güzelli köyü.

KK94: Mehmet, Çinik, 90, serbest, ilkokul, Tatvan.

KK95: Şeyh M. Geylani, 72, serbest, ilkokul, Güroymak.

KK96: Yüksel, Yüzügüldü, 39, taksi şoförü, ilkokul, Güroymak.

KK97: Naime, Atağ, 72, ev hanımı, okur-yazar değil, Tatvan.

KK98: Kevser, Nacaroğlu, 55, ev hanımı, okur-yazar, Ahlat.

KK99: Zekiye, saydan, 73, ev hanımı, okur-yazar değil, Güroymak/ Gölbaşı Beldesi

KK100: Şeyh Abdülkadir, Çakır, 76, serbest, ilkokul, Güroymak/ Oduncular köyü

EKLER

1. Sözlükçe

Arsım Burun akıntılı nezle.

Ba Romatizma.

Bawesir Basur, hemoroit

Belg hewız Sinir otu

Belok/belük Siğil

Ber bejin Annenin düşük yapmaması için yapılan bir tür muska.

Birov Egzama.

Bûk Arpacık.

Catrè Dağ kekiği

Çıl/ Çılı Annenin doğumdan sonraki kırk günü.

Çor nezle

Deste nerım Hekimlerin hazırladığı bir hamur

Diz Çömlek.

Fırk Bel tutulması.

Fıtık Bel fitiği.

Gezring/gez gez Isırgan otu.

Giyabawesir Basur otu

Giyayı kelbı Kalp otu

Giya mervend Acı yavşan otu, acı pelin otu.

Giya tël yavşan otu

Giyazer Sarı kantaron

Gurız Sığırdili otu

Güviş Alıç

Gülhk/gülük Çiriş otu

Gılgıl Mısır

Ğorin/ gır Uyuz.

Harik Yöresel ayakkabı

Helız Çakşır otu

Hiro Ebegümece çiçeği, hatmi çiçeği

Hivan ketın/ Hivok: Aydan düşme, ay çarpması (bir çeşit çocuk rahatsızlığı).

Kağız Muskanın halk dilindeki adı.

Kari Yılan yastığı

Kereng Kenger

Kevrapüt Hafif, gözenekli bir taştır. Nasır tedavisinde kullanılır.

Kıtıp Yıldızname.

Mekasok Kulağa kaçan böceği.

Mele Muska yapan hoca.

Naneyı çolı Biberiye

Nav Ketın/ Navık Göbek düşmesi.

Nunki çükı Ebegümece otu

Parpar Semizotu

Pıltın Altın otu

Pızuk Sivilce

Poçik Kuyruk

Punk Yabani nane

Punga çolı Yarpuz

Rıbiz Işgın

Rızang Rezene

Senit Propolis

Ser hışan Baş ağrısı

Sorik Kızamık

Süs Meyan otu

şelepuk Papatya

şilan Kuşburnu

Tanzim Cin ıkarma ayini

Telik Eşek dikenı

2. Fotoğraflar

Fotoğraf- 1. punkt

Fotoğraf- 2: Havilok/Avilok

Fotoğraf- 3: Nanke Çüki

Fotoğraf- 4: Gıyazer

Fotoğraf-5 : Gezring/ gez gez

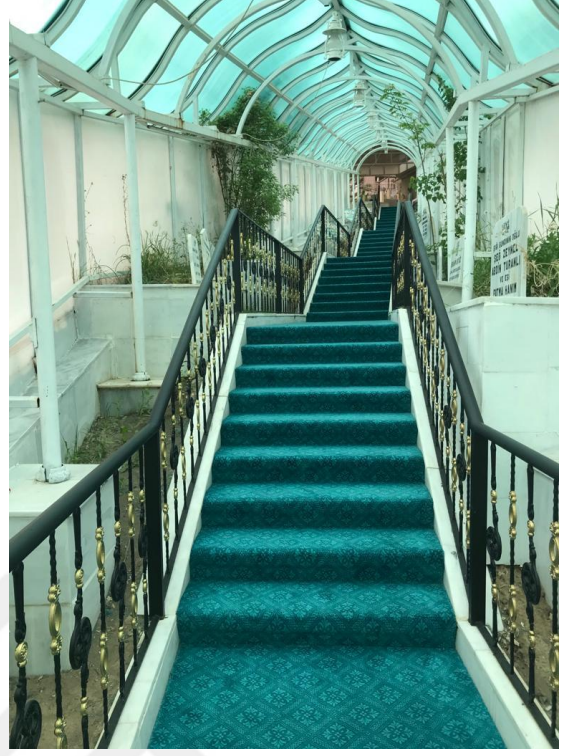
Fotoğraf- 6: Catri

Fotoğraf- 7: Zetri

Fotoğraf- 8: Ayn-ı sefa

Fotoğraf- 9-10: Şeyh Abdurrahman-i Tağı Türbesi ve girişi Güroymak

Fotoğraf-11: Şehsi Keluki Ziyareti Güroymak/ Kuştaşı köyü (Xesk)

Fotoğraf-12: Şeyh Mahmud-i Dünderi Bitlis/Merkez

Fotoğraf-13: Feyzullah Ensari Türbesi Bitlis/Merkez

Fotoğraf-14: Şeyh Abdülkadir Türbesi Güroymak/ Kaleli Köyü

Fotoğraf-15: Şehit Bilal Ziyareti Güroymak/ Kaleli Köyü

Fotoğraf-16: Şeyh Garip (Şeyhü'l Garip) Türbesi Bitlis/ Merkez

Fotoğraf-17: Şeyh Garip Türbesi'nde bulunan zincir ve delik Bitlis/Merkez

Fotoğraf-18: Yedi Bacılar Türbesi Bitlis/Merkez

Fotoğraf-19: Karababa Türbesi Bitlis/Merkez

Fotoğraf-20: Hekimin içmesi için hastaya verdiği şifalı ot karışımı

Fotoğraf-21: Hekimin kaynatıp içine oturması için hastaya verdiği şifalı ot karışımı

Fotoğraf-22: Nazar kemiği

Fotoğraf-23: Nazar değmemesi için evlerin önüne dikilen kenir ağacı

Fotoğraf-24: Sıcak su, Germav Güroymak/ Budaklı